

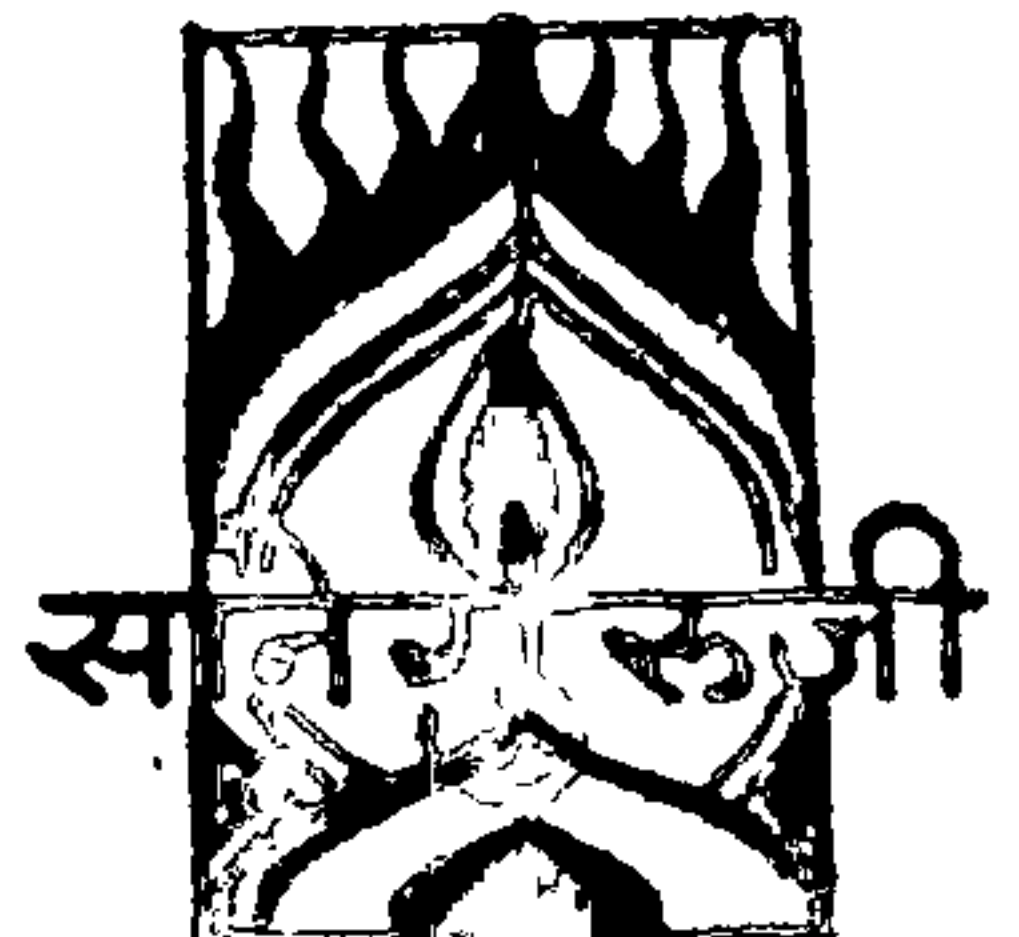
१९४८

म. ग्रं. सं. ठाणें

विषय काव्य.
सं. क्र. २०३८.

REFBK-0006777

२०३८

३१-२५

७५६२३

२०/३/७९

मराठी ग्रंथ संग्रहालय ठाणे
ग्रंथालय
संमृद्धी योजना

*

*

पत्री

पत्राची वचन संग्रहालय, ठाण. स्वयंसेवक
पत्रांक ७५६२३..... वि:
वर्ष २०३८ दि: २०/३/७९

REFBK-0006777

REFBK-0006777

—: एकमेव विक्रेते :—

“ सरस्वती ”

२९१ शनिवार, पुणे २

या आवृत्तीचे सर्व हक्क श्री. स. रा. देशपांडे, संचालक,

“ सरस्वती ” यांचे स्वाधीन

त्यापुढील सर्व हक्क श्री. मो. धों. पुसाळकर, अमळनेर, यांचे स्वाधीन

—: प्रकाशक :—

ज्ञा. पां हलदुले,

‘ राजहंस प्रकाशन ’

५६४ शनिवार, पुणे २

—: मुद्रक :—

डी. एम्. जोगल,

‘ अशोक प्रिंटिंग प्रेस ’

५७० शनिवार, पुणे २

अनुक्रमणिका

परिचय	पृष्ठ १	परिचय	पृष्ठ
१ हृदय मदीय तव सिंहासन होवो	१७	२३ प्रभु, सतत मंदतर	
२ मजवर कृपा करावी	१७	हांसू दे !	३७
३ एक किरण	१८	२४ जागृत हो माझ्या रामा !....	३८
४ माझी बुडत आज होडी	१९	२५ हे नाथ ! येईन तव	
५ अति आनंद हृदयिं भरला....	२०	नित्यकामीं	३९
६ मजला तुझ्यावीण जगिं		२६ तुज विण आधार मज	
नाहीं कोणी	२१	कोणी नाही	४०
७ तव अल्प हातुन		२७ कांही कळेना, कांहीं वळेना.	४१
होईल सेवा....	२१	२८ आईचा मार	४२
८ सद्य हृदय तूं प्रभु मम		२९ कैसे लावियलें मी दार !	४३
माता ...	२२	३० हंस रे माझ्या मुला	४५
९ वेल	२३	३१ झुरतो मी रात्रंदिवस !	४८
१० जीवनतरु	२६	३२ नमस्कार	५०
११ मज माहेराला नेई ...	२७	३३ गाडी धीरे धीरे हांक	५१
१२ येतो कां तो दुरून	२८	३४ आशा-निराशा	५३
१३ पूजा मी करूं रे कैशी	२९	३५ दाखव मज अपुले स्वरण ...	५५
१४ कर्ममय पूजा	३०	३६ येवो वसंतवारा	५६
१५ मजूर ...	३०	३७ माझे ध्येय	५९
१६ असो तुला देवा ! माझा		३८ तुझ्या हातांतला	६०
सदा नमस्कार	३१	३९ द्विविध अनुभव	६१
१७ प्रभो ! काय सांगूं तुला मी		४० हे सुंदरा ! अनंता	६४
वंदोनी	३२	४१ राम-वेडा ...	६७
१८ वेणू	३३	४२ आई, दार उघड ...	६७
१९ मनमोहना !	३३	४३ जीवननाथ	६९
२० मनो-मंदिर-राम	३४	४४ सुखामृताची मज	
२१ हृदयाकाशीं मेघराशीं	३५	नित्यधार	७०
२२ देवा ! झुरतो तव हा		४५ तुला देतो मी जमिनही	
दास	३६	लिहून	७०

परिचय	पृष्ठ	परिचय	पृष्ठ
४६ आशा ७१	७३ प्रेमाचें गाणें ११६
४७ सोन्याचा दिवस ७१	७४ भारतमाता ११७
४८ प्रार्थना ७२	७५ मनमोहन मूर्ति तुझी माते !	११८
४९ प्रकाश केव्हां भरेल ? ७२	७६ माझी एकच इच्छा ११९
५० हृदयाचे बोल ७३	७७ प्रभु भारतिचें	
५१ जीवनार्पण	... ७८	वैभव कोठें गेलें ? १२२
५२ जीवनांत माझ्या सदा राम		७८ स्वातंत्र्याचे आम्ही शिपाई	१२६
गुंफिन ८०	७९ आमचें कार्य १२८
५३ तुजसाठीं जीव हा उरला ८१	८० देशभक्त किती ते मरती १२८
५४ जीवनबाग	... ८३	८१ भारत सेवा १३२
५५ भाग्याचे अश्रु ८५	८२ जारे पुढें, व्हारे पुढें १३३
५६ निर्वाणीचें सांगणें ८५	८३ बलसागर भारत होवो १४०
५७ कधिं येशिल हृदयिं रघुराया	८७	८४ भारतमाता माझी लावण्याची	
५८ अश्रु ८७	खाण १४१
५९ फुलाची आत्मकथा ९०	८५ दिव्य मी स्वर्ग निर्मीन १४४
६० मयसभा राहिली भरून ९७	८६ देशासाठीं मरूं १४६
६१ खरा धर्म १०१	८७ तुफान झालों	... १४७
६२ कशासाठीं जगावें	... १०३	८८ गाऊं मी कसलें गाणें १४९
६३ संत १०५	८९ स्वातंत्र्य १५३
६४ वंदन	... १०५	९१ स्वातंत्र्यनंदाचें गाणें १५५
६५ मदीय त्या नमस्कृति १०६	९१ सुसंस्कृत कोण ? १५८
६६ विपत्ति दे तीहि हवी विकासा	१०७	९२ खरा हुतात्मा १६१
६७ दुःख आनंदरूप १०८	९३ ऊठ झुगारून देइ बेडी	... १६३
६८ परि बाळाला सकळ तीं		९४ राष्ट्रपताका १६५
समान	... १०९	९५ प्रतिज्ञा १६७
६९ ग्रंथ महिमा ११०	९६ झेंडागीत १६८
७० मृत्युमित्र ११३	९७ एकच वेड १७०
७१ शांति कोण आणतें ? ११३	९८ स्वातंत्र्य दर्शन १७२
७२ कसें तरि मग जग दिसतें ?	... ११४	९९ महात्माजींस १७९

परिचय

'Who touches this book, touches the man' (इस किताब को छूने वाला मनुष्य)

—Walt Whitman

सृष्टीचा विकास होतांना जड-स्वरूपापासून मानव-स्वरूपापर्यंत मजल आली म्हणजे सारेंच तन्त्र बदलतें. मनुष्येतर सृष्टि केवळ कार्यकारणभावानें बांधलेली आणि कोणातरी विश्वशक्तीच्या पकडींत सांपडून यन्त्रवत् फिरत असलेली दिसते. तिला स्वतःच्या जीवनकार्याची जाणीव नसते आणि स्वातंत्र्याची अनुभूतीहि तेथें आढळत नाही. मनुष्यसृष्टींत मानवी आत्म्याला पूर्णतेचीं स्वप्नें पडूं लागतात आणि विश्वशक्तीचें किंचित् आकलन होऊं लागतें. निसर्गाच्या जड नियमांच्या जागीं नैतिक ध्येयकल्पना आरूढ होतात. विश्वशक्ति हें आपलेंच अन्तर्यामी तत्त्व आहे, तेंच आपलें खरें स्वरूप आहे, त्याचें कार्य तेंच आपलें कार्य आहे, अशा भावना बळावत जातात आणि विश्वशक्तीचा सहचारी आणि सहकारी म्हणून मनुष्य आपलें स्थान निर्माण करूं लागतो.

आत्मविकासासाठीं, आत्मस्वातंत्र्यासाठीं सर्व सृष्टीची चाललेली धडपड मनुष्यजीवनांत अत्यंत तीव्र स्वरूप धारण करिते. केवळ इंद्रियांच्या प्रेरणांनीं त्याचें समाधान होत नाही. आपल्या ज्ञानशक्तीचा कसून उपयोग करून आपला जीवन-धर्म तो शोधण्याची पराकाष्ठा करितो. आणि त्याच्या आचरणानें तो क्षणिकाच्या आवरणांतून आपली मुक्तता करून शाश्वत शांति आणि अनंत आनंद यांचा अखंड अनुभव घेऊं शकतो.

मनुष्यजीवनांतील या भेदामुळें मानवी 'संसारा'ला 'संस्कृति' हें उच्च स्वरूप प्राप्त होतें. जीवन हें पुरुषार्थासाठीं आहे. जीवनाचा अत्यंत उच्च पुरुषार्थ म्हणजे स्वतःचें स्वरूप जाणणें आणि अनुभविणें. आपल्या ऋषींनीं यालाच 'आत्म-ज्ञान' असें म्हटलें आहे. मानवी जीवनांत अनंत वृत्तींचा खेळ चालला असल्यामुळें या अंतिम पुरुषार्थाची सिद्धि बाह्य सृष्टींत अनेकविध मार्गांनीं चाललेली दिसून येते. जाणत-अजाणत, चुकत-माकत जीवनाचा प्रवाह

धिम्मेपणानें तिकडेच चालला आहे. आवश्यक्या बंधनांत सांपडलेलें जीवन आवश्यक्या प्राप्तीसाठीं धडपडत असतां असतांच आवश्यक्या पलीकडे उड्डाण करून जातें, सुख आणि सौंदर्य, सामर्थ्य आणि साधुत्व यांचा जीवनाला उपयोग आहे म्हणून जरी प्रथम त्यांच्या प्राप्तीसाठीं मनुष्याचा प्रयत्न सुरू झाला, तरी शेवटीं सुख-सौंदर्याच्या आणि सामर्थ्य-साधुत्वाच्या निर्मितींतच त्याला विशेष आनंद दिसू लागतो. आणि त्यांनाच पुरुषार्थाचें रूप मिळतें. जीवनाच्या इतिहासांत असा नियम आढळून आला आहे कीं मनुष्य कोण्याहि पुरुषार्थाच्या मार्गें लागला तरी त्याला एका विशिष्ट प्रकारच्या संयमांतून, तपश्चर्येतून जावें लागतें आणि त्याला मिळणाऱ्या आनंदाची मीमांसाहि एकाच प्रकारची होते. इन्द्रियसुखासाठीं झटणाऱ्या मनुष्याला सुख हें ध्येयरूपानें प्रिय असलें तरी प्रत्यक्ष झगड्यांत सुखासाठीं तो दुःख भोगण्यास तयार होतो. आणि प्राप्ति होईपर्यंत तो संयमानें वागण्यांत शहाणपणा समजतो. इन्द्रियांच्या भावी सुखासाठीं आज तो त्यांना शिस्त लावून देतो व आपण सुखासाठींच हें करीत आहों अशी कल्पना असल्यामुळें त्याला त्यांतच समाधान वाटत असतें. प्रयत्नांतीं त्याला शेवटीं यश आलें म्हणजे त्याला होणाऱ्या आनंदाची मीमांसा पुढीलप्रमाणें होते. प्रयत्नाच्या पूर्ततेमुळें त्याला आपल्या स्वातंत्र्याची आणि सामर्थ्याची प्रतीति होते. आवश्यकतेच्या पलीकडे जाण्याची आपली पात्रता आहे या जाणिवेनें त्याला दुःख राहात नाहीं. आणि आपल्या अनंततेचा आस्वाद घेतां आल्यामुळें तो पूर्ण आनंदी होतो. हाच नियम इतर कोणत्याहि पुरुषार्थांला लागू आहे. ध्येयाची कल्पना, त्यासाठीं जीवनातील सर्व शक्तींचा विनियोग, तात्कालिकाची विरक्ति, सतत साधनेची आराधना, आवश्यक्या पकडींतून सुटका आणि शेवटीं आपल्या अनन्तत्वाची प्रतीति हा क्रम अबाधितपणें आढळून येतो.

जीवनाशीं अखंड समरस होण्याचा हव्यास ही मनुष्याला पूर्णत्वाकडे नेणारी शक्ति आहे. नदी जशी वेगानेंच शुद्ध होत जाते, त्याप्रमाणें जीवन हें प्रामाणिक धडपडीनेंच पवित्र बनतें. पण प्रवाहाचा जोर नसला म्हणजे नदी वाळूंतच लुप्त व्हावी अथवा तिचें प्रवाहित्व संपून तिला सांचलेल्या तळ्याचें रूप यावें, त्याप्रमाणें जीवनाचा आवेश लुला झाला कीं मन ठराविक ठिकाणींच फेऱ्या घालीत राहातें आणि त्याचें प्रगतिपरत्व नाहींसें होऊन त्याला

संकुचित स्वरूप प्राप्त होतें. कोणत्याहि पुरुषार्थ धरून निघाल्यास हरकत नाहीं; पण मनुष्याची दृष्टि क्षणिकावर खिळून न राहतां ती चिरकालिकाचा शोध करणारी झाली पाहिजे. आणि स्वतःच्या व्यक्तिजीवनापुरतीच मर्यादित आणि कृपण न होतां ती विश्वजीवनाइतकी व्यापक आणि उदार होत गेली पाहिजे. मनुष्य-दृष्टि जितकी अनित्यावरून नित्यावर आणि स्वतःवरून विश्वावर स्थिर होत जाईल त्या मानानें त्याच्या पुरुषार्थाचें स्वरूप उत्तरोत्तर शुद्ध आणि महनीय होत जाईल. या संकुचितपणाच्या आपत्तींतून वांचण्याचा एकच मार्ग म्हणजे आपल्या वृत्ती सत्यप्रिय आणि समर्थ राखणें हा आहे. सत्यप्रियतेतूनच सामर्थ्य निर्माण होतें. पुरुषार्थाचें स्वरूप अधिकाधिक उज्ज्वल बनत गेलें, कीं त्यासाठीं लागणारा त्याग करण्याची इच्छा स्वभावतःच उत्पन्न होत जाते. म्हणून कळकळ अथवा सत्यतेची तळमळ हीच जीवनांतील मुख्य वस्तु आहे. मनुष्य कोणत्याहि वृत्तीनें प्रेरित झाला असेना, त्याच्या जीवनांत ही तळमळ असेल तर त्याच्या उद्धाराची काळजी करण्याचें कारण नाहीं. तो स्वतःच आपला उद्धार करीत जाईल.

तथापि, कांहीं आयुष्यांत इतक्या अप्रत्यक्ष रीतीनें होणाऱ्या विकासापेक्षां जीवनाचे उच्च धर्म जाणल्याबरोबर प्रत्यक्ष त्यांच्या आचरणानेंच तात्काळ जीवन-साफल्य घडवून आणावें अशी तीव्र इच्छा उत्पन्न होते. लहानसान पुरुषार्थ त्यांना साधक न वाटतां बाधकच भासूं लागतात. आपण प्रयत्नपूर्वक इंद्रियमनाच्या वृत्ती अन्तर्मुख बनवून जीवनांतील मांगल्याचें आपल्या आचरणांत कायमचें प्रस्थापन करावें अशी त्यांची तळमळ चालू लागते. संपूर्ण शुद्धि, संपूर्ण प्रेमवृत्ति यांचा केव्हां आविष्कार होईल असा त्यांना ध्यास लागतो. ध्येयार्थी पुरुषांत तीव्रतेनें जीवन-शुद्धि घडवून आणणारे हे पुरुष 'मुमुक्षु', 'संत' या नांवानें इतिहासांत सर्वत्र प्रसिद्ध आहेत.

साने गुरुजी यांची भूमिका या मुमुक्षूची आहे. भारतीय भक्तीच्या वातावरणांत आणि महाराष्ट्राच्या ज्ञानेश्वर-तुकाराम या संतांच्या संगतींत त्यांचें जीवन वाढत आल्यामुळें त्यांना इतर कोणत्याहि कलांपेक्षां या जीवनकलेचें महत्त्व अधिक वाटतें. विविध कलांचा जन्म जीवनाचा अर्थ समजावून घेणें आणि इतरांना समजावून देणें यासाठींच असल्यामुळें जीवनाला विरोधी अशी कलाच संभवणार नाहीं. कोणतीहि कला घेतली तरी तिच्या द्वारे जड द्रव्यावर मानवी ध्येय कल्पनांचें प्रभुत्व स्थापित होऊन आत्मानंदाचा आस्वाद

घेण्याची सोय झाल्याचें आढळून येतें. कलावंताच्या मनांत असलेलें सौंदर्य पाषाणांतून, आकृतिवर्णांतून, शब्दांतून, अथवा सुरांतून प्रकट होत असतें. ज्या अंशानें तें सौंदर्य सिद्ध झालें असेल, त्या अंशानें त्या कलाकृती विश्वांत अमर होतात आणि जीवनाला उदात्त करीत राहतात. जीवनकलेची उपासना करणारा संत हा पाषाणादि बाह्य साधनांचा आश्रय न घेतां आपलीं साधुत्वाचीं-मांगल्याचीं दर्शनें आपल्या प्रत्यक्ष जीवनांतच प्रकट करितो. जीवनांतील प्रत्येक स्फूर्ति ही कृतीसाठींच निर्माण झालेली असते. कृतीच्या उदात्ततेवरच जीवनाचें मूल्य ठरतें. जीवन अशुद्ध झालें असेल तर शुद्ध कला निर्माण होणार नाही. जीवनाचा ताल सुटला कीं कला बेताल व्हावयाचीच. माणसें क्षुद्र वृत्तीचीं झालीं तर त्या समाजांत जीवन आनंददायक वाटणार नाही. चांगलीं चित्रें आणि दुराचारी माणसें अथवा वाईट चित्रें आणि सदाचारी माणसें यांपैकीं आपण कशाची निवड करूं ? वाङ्मयांत आदर्श पुरुष-स्त्रियांचीं वर्णनें असण्यापेक्षां जीवनांत तशा व्यक्ती दर्शनाला मिळणें यांत अधिक आनंद आणि औचित्य नाही काय ? संगीतांत ब्रदसूर येऊं नये म्हणून जपतात. त्याचप्रमाणें, किंबहुना त्याहूनहि अधिक, जीवनांत ब्रदसूर निघूं नये म्हणून जपणें अगत्याचें नाही काय ? काव्यांत शब्द निवडून वापरावयाचे पण भाषणांत अपशब्दांची गळत होणें हें बरें आहे का ? वाङ्मय रसात्मक असतें त्यापेक्षां जीवित अधिक रसात्मक झालें पाहिजे. या दृष्टीनें आपल्या सर्व इन्द्रियांनीं केवळ सत्यं-शिवं-सुंदराचें पूजन करणारे संत हेच मोठे कलावान् होत यांत शंका नाही. सर्व कलांची परिणति या जीवनकलेंतच व्हावयास पाहिजे.

आज भारतीय जीवन बेताल आणि ब्रदसूर झालें आहे. जागतिक जीवनाचाच तो बिंदु असल्यामुळें जागतिक वातावरणांत उत्पन्न झालेल्या अनेक विकृतींचा मूल त्यांत उतरला आहे. जगांत शास्त्रीय ज्ञानाची झपाट्यानें वाढ झाल्यामुळें मनुष्यजीवनाला उपयुक्त अशा अनेक सुखांचा पसारा निर्माण झाला आहे. संपत्तीच्या राशी भोंवतीं असूनहि अन्नाचा कण पोटांत न गेल्यामुळें मनुष्यांच्या मुखांवर प्रेतकळा दिसत आहे. मानसशास्त्राचे सिद्धान्त आणि राजकीय व्यवस्थेचे विचार प्रगल्भतेला पांचूनहि सामाजिक समाधान अगर संस्कृतीची स्थिरता उत्पन्न झाली नाही. व्यक्तिस्वातंत्र्य आणि विवेकवाद यांनीं समाजांतील दौर्बल्य आणि जडता

यांचा संहार करण्याचा प्रयत्न चालविला; समता आणि लोकशाही या तत्त्वांनी मनुष्यमात्राला समर्थ आणि स्वतंत्र होण्याची संधि आणून दिली; तथापि प्रत्यक्ष अनुभवांत जुलूम वाढता आहे, आर्थिक बेकारीने उपासमारी होत आहे आणि पारतन्त्र्य वाढून जीवन निराश आणि निरानंद झाले आहे. जीवनाचे प्रश्न सोडविण्यासाठी मोठमोठ्या क्रान्त्या आणि प्रतिक्रान्त्या होत आहेत. तथापि अद्यापि जीवनाचा धर्म सांपडून त्याप्रमाणे समाज वागल्याने तो सुखी होईल अशी स्थिति दिसत नाही.

संस्कृतीचे ऐवजी अशी विकृति उत्पन्न होण्याचे कारण काय ? मानवी संस्कृति केवळ सुखवादावर उभारतां येणार नाही. व्यक्तिस्वातंत्र्याच्या योग्य क्षेत्रांतच त्या तत्त्वाचा विस्तार झाला पाहिजे. आत्मविकासाच्या बाबतींत व्यक्तीला स्वातंत्र्य मिळाले पाहिजे. परंतु भौतिक दृष्ट्या इतरांचा नाश करून स्वतःचा विलास चालविण्याचे कृत्य व्यक्तिस्वातंत्र्यांत न मोडतां ते सामाजिक अत्याचारांत मोडेल. शास्त्रीय ज्ञान ज्या मानाने वाढेल त्या मानाने त्याचा लाभ सर्वांच्या वांट्यास आला पाहिजे. संपत्तीची मालकी व्यक्तींच्या हातीं न राहतां ती सर्व समाजाच्या हातीं गेली पाहिजे. आणि सर्व समाजाचे हित ते आपले हित अशी विश्वकुटुंबी वृत्ति वाढली पाहिजे. आज विश्वकल्याण चिंतणाच्या उदार विभूतींचे युरोपांत वजन नाहीसे झाले असून ढोंगी मुत्सद्दी आणि लोभी व्यापारी यांचे हातांत सर्व कारभार आला आहे. लोभ आणि भोग यांवरच सर्व आचार अधिष्ठित झाल्यामुळे द्वेष आणि हिंसा यांचे साम्राज्य विश्वावर विस्तारत चालले आहे. नुसत्या उपदेशाने अथवा प्रतिद्वेष आणि प्रतिहिंसा केल्याने ही विसकटलेली घडी नीट होईल असे मानून कोणी फसवणूक करून घेऊं नये. ही विकृति तात्त्विक दृष्ट्या दुष्ट असून तिच्यांत केवळ भौतिक सुखवाद आणि नास्तिक जडवाद यांचे मिश्रण आढळून येते. मानवी जीवनाला आवश्यक असणाऱ्या उच्च श्रद्धेची आणि उदात्त भावनांची त्यांत भयंकर उणीव राहिली आहे.

या विकृतीचा परिणाम पाश्चात्य वाङ्मयावरहि पडत चालला असून ध्येयवादी आणि उदात्त सौंदर्याचे उपासक अशा लेखकांपेक्षां भोगलोलुप आणि स्वैराचारी वृत्तीचे लेखक आपल्या मोहक लिखाणाने उथळ मनांचा ताबा घेत आहेत. पाश्चात्य वाङ्मयाचा महाराष्ट्राशी प्रथम परिचय झाला त्यावेळीं पाश्चात्यांच्या थोर लेखकांच्या उच्च विचारांचा येथील विद्वद्बर्गावर

खोल परिणाम झाला. त्यामुळे मराठी वाङ्मयांत देशाभिमान, सामाजिक समता, ज्ञानसंवर्धन, इत्यादि गोष्टी प्रकटल्या आणि त्यांचा आचारहि महाराष्ट्र जनतेनें जोमानें चालविला. तथापि अलीकडे यूरोपांतील विकृतीनें तेथील ध्येयवादाला शह दिल्यानंतर आमच्या समाजसुधारकांस वाटणाऱ्या आशा निष्फल झाल्या. आतां आमच्या इकडेहि साहित्याची संसाराशी फारकत होऊन उथळ कलाविलास, मिरवूं लागला आहे !

जीवनाच्या या विकृतीला आणि वाङ्मयाच्या अधःपातला तोंड देण्याचें सामर्थ्य जिच्यांत आहे अशी नव संस्कृति निर्माण करण्याचें ध्येय हृदयाशीं बाळगून जीवनाच्या सर्व क्षेत्रांत शुद्धतेचा प्रवाह खेळविणारे शेंकडो वीर पाहिजे आहेत. जगाच्या इतिहासांत अधःपाताच्या काळीं समाजांत नव-चैतन्य खेळविणारे लोक वारंवार निर्माण झाले आहेत. आजहि यूरोप-अमेरिकेंत असे कांहीं पुरुषार्थी लोक या विकृतीशीं वाङ्मयांतून आणि जीवनांतून सारखे झुंजत आहेत. ज्यांची दृष्टि केवळ पार्थिवांतच रममाण झालेली नाही, विश्वांतील मांगल्यावर ज्यांची अखंड श्रद्धा आहे, विश्वसेवेसाठीं जे आपल्या सर्वस्वाचें मोल अर्पिण्यास आनंदानें तयार आहेत, विप्रमता पाहून ज्यांचें अंतःकरण तळमळून जातें, ज्यांच्या चित्तांत प्राणिमात्राबद्दल निर्वैर भाव नांदत आहे, त्रैलोक्याचें राज्य मिळालें तरी जे सत्यापुढें त्याला तुच्छ मानतील, शत्रूंवर आणि छळकांवरहि जे प्रेमच करितील आणि हृदयांतून रक्ताची धार वाहत राहिली तरीहि जे कोणाच्या हिंसेचा विचार मनांत आणणार नाहीत असे विश्वकल्याणार्थ देह-गेहाची पंवा सोडून निघालेले निर्भय वृत्तीचे संत हेच आज जगाचे तारक होतील. भारतीय संतांनीं आपल्या इतिहासांत हा चमत्कार एकदां नव्हे, अनेकदां करून दाखविला आहे. आणि साने गुरुजींच्या यांच्या या संग्रहांतील भावना तपासल्या म्हणजे या बाबतींत भारतीय परंपरा अद्यापि त्रुटित झाली आहे असें वाटत नाही. ही श्रद्धा जोंपर्यंत भारतीय रक्तांत खेळत आहे. तोंपर्यंत भारतीय संस्कृतीच्या उज्ज्वल भविष्याबद्दल कोणी निराश होण्याचें कारण नाही.

विश्वांतील मांगल्यावरचा दृढविश्वास संतांच्या जीवनाचा मुख्य आलंब असल्यामुळे सामाजिक दुःखांचें निरसन करण्यास लागणारा उच्च आशावाद समाजांत संतच निर्माण करूं शकतात. व्यक्तिगत सुखाची अनास्था ही

संतांची सहज मनोवृत्ति असल्यामुळे विश्वहितार्थ व्यक्तिमुखाचा बळी देण्यास लागणारी त्यागवृत्ति संतच आचरून दाखवितात. स्वार्थाचा आणि पशुवृत्तीचा आपल्या जीवनांतून कायमचा वध केल्यामुळे विश्वप्रेम करण्याची पात्रता संतांमध्येच उत्पन्न झालेली असते. सामान्य माणसें संसाराच्या आपत्तींनी गांजलेली आणि निराश झालेली असतात. त्यांना सुखाचा मार्ग निर्माण करून देण्याचें कार्य या विश्वसंसारी संन्याशांनाच करतां येतें. ध्येयवादी समाजसुधारक आणि अध्यात्मवादी संत यांत वृत्तीचें साम्य बरेंच आहे. तथापि, संतांच्या अध्यात्मवृत्तीमुळे त्यांना निर्वैरता आणि निरहंकारिता सुलभ असते व त्यामुळे त्यांच्या निष्ठेला अहिंसेचें आणि शुद्ध प्रेमाचें स्वरूप येतें. द्वेषानें, मत्सरानें, लालसेनें आणि हिंसाप्रियतेनें आहाळून जाणाऱ्या आजच्या जागतिक समाजाला समाधानाचा मार्ग दाखवून सात्विकतासंपन्न करण्याचें कार्य अध्यात्मवादी संतच करूं शकतील. संतांच्या या विशिष्ट शक्तीमुळे त्यांना समाजविकासांत फार मोठें स्थान आहे हें सर्वांनीं लक्षांत बाळगिलें पाहिजे.

जीवन आणि वाङ्मय यांचा संबंध अगदीं निकटचा आहे. जीवनाच्या अप्रकट शक्ती प्रथम वाङ्मयांत स्फूर्तिरूपानें प्रकट होतात आणि वाङ्मयांत वावरणाऱ्या वृत्ती शेवटीं जीवनांत कृतिरूप घेतात. प्रत्यक्ष जीवनाचे मार्ग आदर्श जीवनाचा—पूर्ण जीवनाचा—रेट्या आहे. आदर्श जीवनाचीं अस्फुट दर्शनं प्रत्यक्ष जीवनांत थोर कलावंतांच्या प्रतिभादृष्टीला दिसत राहतात. आदिशक्ति ही शब्दरूपानें व्यक्त होऊं लागते. आणि सामान्य जनांना आपल्या जीवनाचा अर्थ समजण्याचें साधन म्हणून वाङ्मयाचा अवतार झाल्याचें अनुभवास येतें. वाङ्मयनिर्मितीच्या मार्गें ही जीवनाची प्रकट होण्याची धडपड असते हें ध्यानांत धरलें असतां वाङ्मयकारांना दैवी संपत्तीचे पुरुष, दिव्य दृष्टीचे द्रष्टे, क्रान्तदर्शी कवी, जीवनाचे महर्षी, अशीं गौरवाचीं नांवे कां दिलीं जातात, तें सहज दिसून येईल. वाङ्मय हा शब्द या ठिकाणीं व्यापक अर्थानें योजिला असून जीवनाच्या दिव्यतेची साक्ष पटविणाऱ्या सर्व कलाशक्तींचा वाचक समजण्यास हरकत नाही. कवि, कलाकार, वाङ्मयकार हे शब्दहि याच अर्थानें समजावे. कवि जेव्हां केवळ पद्यकार अथवा काव्य-शिल्पी नसतो तेव्हां तो जीवनाचा भाष्यकार

असतो. हें भाष्य तर्कमार्गानें लिहिलेलें नसतें. भावनांच्या ओलाव्यानें आर्द्र झालेलें आणि हृदयाच्या रसांनीं रसाळ झालेलें असतें. सामान्य जनांची दृष्टि दृश्यावरच इतकी दृढ झालेली असते, कीं दृश्याचे पोटीं जीं अनंत अदृश्यें सामावलेलीं आहेत तीं त्यांना कोणीतरी दाखवावीं लागतात. कवीचें कार्य हें असतें कीं आपल्याजवळची दिव्यदृष्टी देऊन सांसारिकांना परम अर्थाचीं, ऐहिकांना परलोकाचीं दर्शनें घडवून आणावयाचीं; नित्याच्या अवलोकनानें आंधळे झालेल्या स्त्री-पुरुषांना साध्याहि विषयांतील मोठा आशय दाखवावयाचा. आवश्यकाच्या कोंडींत सांपडलेल्या देहवाद्याला अनंत आकाशप्रदेशांत आत्म्याचें स्वातंत्र्य लाभेल असें करावयाचें; अपूर्णतेच्या बंधनांत सांपडल्यामुळें असत्य, कुरूप आणि पापमय भासणारी सृष्टि सत्य, सौंदर्य आणि साधुत्व यांनीं पूर्णपणें भरलेली आहे याचा पूर्ण प्रत्यय आणून द्यावयाचा. महाकवि आपल्या उच्च सौंदर्यदृष्टीनें या विश्वांतील वस्तूंमध्ये अडकून पडलेल्या परमशुद्ध अर्थाला आपल्या मूळच्या पूर्ण स्वतंत्र रूपांत पाहूं शकतो व त्या आदर्श अनुभवाचीं गोड गाणीं गात गात तो संसारांत फिरत जातो. तो जेथें जाईल तेथें जीवनांत ताजेपणा, साधेपणा, शुद्धपणा पसरतो आणि जीवनाला उदात्तता आणल्याबद्दल जग त्याचें कायमचे ऋणी राहतें. या वाङ्मयानें निर्माण केलेल्या सृष्टींत जीवनाला शुद्ध करण्याचे सर्वच धर्म असतात. ती नियतीच्या कठोर नियमांनीं निबद्ध नसते. प्रत्यक्ष जीवनांतील सुखदुःखें आणि आशानिराशा यांचा एकाच आनंदरसांत विलय होऊन जातो; जड निसर्गाचीं कवचें उकलून आंतील चैतन्य प्रतीत होतें आणि मानवी भावनांचीं संकुचित आवरणें फुटून त्यांतील विश्वव्यापी रसाची उपलब्धि होते.

जीवनाच्या उच्च प्रदेशांतून उत्पन्न होऊन संसाराच्या मरुभूमींत वाहणाऱ्या या भावगंगा संसाराला आरामाचें स्वरूप आणतात. नाना फुलांनीं आणि फलांनीं ही भूमि बहरून जाते. काव्याचा-वाङ्मयाचा परिपाक आनंद हा आहे, बोध किंवा उपयुक्तता नव्हे, असें म्हणतात त्याचा खरा अर्थ समजला पाहिजे. काव्यानें संसार मंडित होतो आणि पंडितहि होतो. काव्याचा आनंद हा जीवनाचा आनंद असल्यामुळें हजारों उपदेशापेक्षां जीवनाला शुद्धता आणण्याचें सामर्थ्य त्यांत अधिक भरून राहिलेलें असतें. काव्यांत ज्ञान

असतें तें जीवनाचें असतें. तर्काच्या भाषेंत तें सगळें मांडतां आलें नाहीं तरी तर्काचें जाणलेल्या ज्ञानापेक्षां तें अधिक जिवंत आणि म्हणूनच जीवनाला अधिक उपकारक असतें. कलेचा नीतीशीं संबंध काय ? या प्रश्नाचें खरें उत्तर हें आहे कीं, समाजाच्या विशिष्ट व्यवस्थेसाठीं रूढविलेल्या विशिष्ट नीतिकल्प-नेच्या मर्यादा कला पाळीत नसली तरी ती जीवनाच्या नीतीचा आविष्कार करण्याकरितांच प्रकट होत असल्यामुळें ती आपल्या आचरणानें तिचाच प्रसार करील. जीवनाच्या मंगल श्रद्धेचा ज्यांत भंग झालेला असेल, तें काव्य वा कला या नांवालाच पात्र नाहीं. तो केवळ शवाचा शृंगार आहे. जीवन-विरहित वाङ्मय हा केवळ वंचिताचा विरंगुळा आहे.

संतांच्या जीवनांत प्रकट होणारी शुद्धतेची तळमळ आणि कवींच्या काव्यांत प्रकट होणारी सौंदर्याची कळकळ या तत्त्वतः एकच आहेत. संत आपल्या जीवनांत काव्य प्रकट करीत असतात. आणि कवी आपल्या काव्यांत जीवन प्रकट करीत असतात. संत आपल्या जीवनाला कलेचें सौंदर्य आणतात; कवी आपल्या कलेला जीवनाची शुद्धि अर्पण करितात. दोघांच्याहि जीवनांत परम सत्याचा अविष्कार सारखाच झालेला असतो. सत्योपासक तत्त्ववेत्ता, सौंदर्योपासक कवि, आणि साधुत्वोपासक संत हे विश्वांतील तीन थोर महात्मे आहेत. तथापि, जीवन हें एकजिनसी असल्यामुळें सत्य, सौंदर्य आणि साधुत्व हीं जीवनाचीं तीन दर्शनें परस्परविरोधी नसून तीं एकाच वस्तूचीं तीन अभिधानें आहेत. प्रत्यक्ष संसार हा जीवनाच्या प्रकटीकरणाचें क्षेत्र असल्यामुळें त्यांत अपूर्णता आहे. अपूर्ण असल्यामुळेंच तो अशुद्ध आहे. या अपूर्णतेतून पूर्णतेकडे जाण्याची ओढ म्हणजेच सृष्टीचा विकास. या विकासाला ज्ञान, प्रेम आणि कृति यांची सारखाच आवश्यकता आहे. प्राचीन महर्षींमध्ये सत्याचें ज्ञान, सौंदर्याचें प्रेम आणि जीवनाचें साधुत्व हीं मिसळून गेलेलीं होतीं. मानवी संस्कृति शुद्ध आणि विकासोन्मुख राहावी असें वाटत असेल, तर या त्रिविध वृत्तींची समाजांत जोमानें जोपासना झाली पाहिजे; म्हणजे जीवन शुद्ध होईल आणि वाङ्मय निर्मळ होईल.

समाजांत या वृत्ती क्वचित् भिन्नतेनें आणि क्वचित् अभिन्नतेनें आढळतात. ज्या ठिकाणीं ज्ञानाचा हव्यास, सौंदर्याचें प्रेम आणि शुद्धतेची तळमळ

या गोष्टी एकवटून प्रकट होतील त्याला ' अयं समुदितः सर्वो गुणानां गणः ' असेच म्हणावे लागेल. जीवनाचे साधुत्व आणि काव्याचे सौंदर्य जेथे एकत्र अवतरले असेल त्या काव्याला भारतीय लोक ' सन्त-काव्य ' अशा विशिष्ट नावाने संबोधितात. आधुनिक काळांत विश्व-विश्रुत रवींद्रनाथ टागोर हे ' सन्तकवि ' म्हणून उदाहरणादाखल सांगतां येतील. पाश्चात्य राष्ट्रांत रवींद्रांना मिळालेली मान्यता पाहिली म्हणजे हें भारतीय ध्येय विश्वध्येय होण्याच्या लायकीचे आहे याविषयी शंका राहात नाही.

साने गुरुजी यांच्या जीवनाचा आणि वाङ्मयाचा साकल्याने विचार केला म्हणजे आतांपर्यंत केलेल्या विवेचनांतील विचारसरणी त्यांना पूर्णपणे लागू पडते असे दिसून येईल. त्यांचे काव्य त्यांच्या जीवनाशी अत्यंत निगडित झालेले आहे. त्यांचे जीवन जसे भारतीय राहिले आहे त्याचप्रमाणे त्यांचे वाङ्मयध्येयहि भारतीयच आहे. ' सन्त ' आणि ' कवि ' यांच्या आतांपर्यंत स्पष्ट केलेल्या भूमिका त्यांच्यांत एकवटल्या असल्यामुळे त्यांच्या काव्याला ' सन्त-काव्य ' हा शब्द लावावयाला हरकत नाही.

जीवनाची आधारशक्ति ही काय स्वरूपाची आहे हें मनुष्यबुद्धीला-समजणे अशक्यप्राय आहे. तथापि, आपल्या जीवनांत अत्यंत उच्च अशी अवस्था ज्या नैतिक मूल्यांनी उत्पन्न होते त्यांच्याच द्वारा त्या शक्तीचे माणूस आकलन करू शकतो. कवि हा भावनेतच खेळत, वाढत असल्यामुळे आपल्या अन्तःकरणांतील उच्च अकांक्षा वर्णन करितांना त्याला रंग आणि रूप निर्मावे लागते. विश्वशक्तीला कसेहि वर्णिले तरी ते वर्णन अपुरेच होईल. मानवी पूर्णतेच्या कल्पनाहि मानवी बुद्धीनेच मर्यादित होतात आणि त्यामुळे विश्वशक्तीचे मानवी रीतीने केलेले वर्णन उच्च तत्त्वज्ञान दृष्ट्या नेहमीच गौण समजले जाते. तथापि धर्मभावनेचा परिपोष होण्याच्या दृष्टीने या चित्र-कल्पनांना मानवी जीवनांत महत्त्वाचे स्थान आहे. काव्याचा अर्थ वाच्यार्थाने न घेतां ध्वनीने ध्यावयाचा असतो ते यासाठीच. पुढील कवितांत कवीची ईश्वरदर्शनाची तळमळ म्हणजे पूर्णतेची तळमळ आहे हें ध्यानांत बाळगल्यास आधुनिक परंपरेत वाढलेल्या वाचकांनाहि या भावनांशी समरस होतां येईल आणि रसास्वाद घेतां आल्यामुळे आनंद मिळविता येईल. रामकृष्णादि नांवे ऐतिहासिक व्यक्तीपुरती मर्यादित राहिलीं नसून

भारतीय संस्कृतींत त्यांना अत्यंत व्यापक अर्थ आला आहे आणि त्याच भावनेने कवीने त्यांचा उपयोग केला आहे. ईश्वरप्राप्तीमार्गे म्हणजे जीवनाचे पूर्णतेमार्गे लागलेल्या पुरुषांना कांहीं विकृती जडण्याचा संभव असतो. स्वार्थवृत्ति नष्ट करण्याच्या प्रयत्नांत पुष्कळ वेळां लोकसंग्रहकारक कर्मांचा सुद्धा नाश होतो आणि भोग-त्यागाच्या कल्पनेने केवळ जीवनार्थ इंद्रियपोषण देखील पापमय वाटू लागते. सुदैवाने साने गुरुजींच्या लेखनांत या विकृती फारशा आढळत नाहीत. कांहीं वेळां साधकाच्या अवस्थेंत असतांना या विकृती अपरिहार्य असतात. त्यांच्या मार्गे असलेली दिव्यतेची तृषा हीच महत्त्वाची वृत्ति होय.

मनोवृत्तींवर जय मिळविण्यासाठीं यूरोपांतील मध्यकालीन संतांचा चालणारा प्रयत्न बराचसा कृत्रिम आणि वैयक्तिक स्वरूपाचा होता. सगुण-पूजा, भजन, नामस्मरण, मठवास, देहदंडन इत्यादि प्रकार चालत. क्वचित् ध्यान-धारणादि योगमार्गांचाहि अवलंब होई. या बाबतींत भारतीय संतांचे आणि विशेषतः महाराष्ट्रीय संतांचे साधनमार्ग अधिक सरळ आणि संसारांत राहून साधावयासारखे असत. तरीहि केवळ नामस्मरणाला जास्त महत्त्व आलेंच होतें. आधुनिक काळीं धर्माची कल्पना सामुदायिक होत चालली आहे आणि जनसेवा हाच मुक्तीचा मार्ग होऊं लागला आहे. यामुळें मुक्तीचा अर्थ केवळ व्यक्तिसापेक्ष न राहतां तो समाजालाहि उपकारक होत आहे. भक्तीचें अन्तरंग सेवेच्या बहिरंगाशीं जोडल्यानें समाजसुखाला सात्त्विकता लाभते आणि आत्महिताला जडतेचें स्वरूप येत नाही. संसार मस्त होत नाही आणि धर्म आळशी राहात नाही. भक्तीची शुद्ध स्वरूपांत जोपासना केल्यानें लोक-संग्रह आणि मुक्ति या दोनहि ध्येयांचा लाभ घडतो.

भक्त हा ज्या मानानें जीवनाशीं समरस होत जाईल त्या मानानें त्याचें सेवाक्षेत्र व्यापक होत जाईल. याचा अर्थ संसारांतील सर्व भानगडींत त्यानें गुंतून पडावें किंवा इतरांच्या जीवनांत व्यर्थ ढवळाढवळ करावी असा नव्हे. परंतु आपली सेवेची दृष्टि व्यापक आणि शुद्ध बनवावी. सर्व प्रकारच्या आसक्तींपासून त्यानें आपल्या चित्ताची सोडवणूक करून घ्यावी, आणि आपल्या वृत्तिभेदाप्रमाणें वांढ्यास येणारी सेवा करून ती ईश्वराच्या पायीं निष्कामतेनें अर्पण करावी. साने गुरुजींची भक्तीची कल्पना अशीच

असल्यामुळें त्यांच्या ईश्वरभक्तीचें पर्यवसान सात्त्विक देशभक्तींत झालें आहे. देशभक्ति म्हणजे दरिद्रनारायणाची सेवा. ईश्वरभक्तीची जशी इतिहासांत विकृति झालेली आढळते, त्याचप्रमाणें देशभक्तीच्या शुद्ध कल्पनेचीहि विकृति आज सर्व जगभर पसरलेली आहे. असली पाशवी सुखाच्या मार्गें धांवणारी देशभक्ति हिंदुस्थानला कधींच करितां आली नाही. आजहि तसली विलासी देशभक्ति आपल्या येथें रुजणार नाही. देशभक्ति म्हणजे शेजारधर्म; आजच्या काळांत तो स्वदेशी धर्म. प्राणिमात्रांचें पालनपोषण होऊन विकासाला योग्य वातावरण त्यांना मिळावें यासाठीं आवश्यक त्या वृत्ती, आणि वस्तू निर्माण करणें हें देशभक्तीचें मुख्य सूत्र आहे. त्यांत द्वेषाला जागा नाही; लोभाला वाव नाही. भारतीय स्वातंत्र्य हें सर्व भारतीयांच्या रक्षणवर्धनासाठीं जसें असेल, तसेंच तें जगांतील इतर राष्ट्रांच्याहि रक्षणवर्धनाच्या आड येणार नाही. भक्तीच्या अंकुशाखालीं वावरणारी देशसेवा या प्रकारची होईल. साने गुरुजींच्या गाण्यांत हीच देशभक्ति भरून राहिलेली दिसेल.

साने गुरुजींच्या अंतःकरणांत स्त्रीचें मातृरूप इतकें व्यापून राहिलें आहे कीं जन्मदात्री माता, अन्नाच्छादन देऊन वाढविणारी आणि भक्तिभावाचें वळण लावणारी भारतमाता, आणि विश्वमंगलाच्या ध्येयाकडे बोलाविणारी जगन्माता या मातृत्रयांचें त्यांच्या काव्यांत अखंड स्तोत्र-गायन चाललेलें असतें. /

जीवनांत देव आणि देश या दोनच वस्तू त्यांना प्रिय आहेत आणि त्यांचेंच त्यांनीं काव्यांत गायन केलें आहे. तथापि, या बाबतींत त्यांची एक विशिष्ट बैठक असल्यामुळें इतर कवींशीं त्यांची तुलना करण्यांत अर्थ नाही. देशभक्तीची पूर्तता देवभक्तींत होत असल्यामुळें केवळ जुन्या वळणाच्या लेखकांशींहि त्यांची तुलना होत नाही. आजच्या काळाला आवश्यक अशा सर्व संस्कारांचा त्यांच्या जीवनांत समावेश झाला असल्यामुळें त्यांचें वाङ्मय व्यापक, शुद्ध आणि जिवंत बनलें आहे. त्यांच्या सांनिध्यांत राहून त्यांचें भाव-पूर्ण मन पाहिलें कीं रामकृष्ण परमहंसांच्या जातींतील हे गृहस्थ आहेत असें सहजच वाटतें. आपल्या आयुष्यांत रामकृष्णांची भक्ति आणि महात्मार्जींची सेवा अल्प प्रमाणांत तरी उतरावी आणि रवीन्द्रांच्या

काव्य-गायना प्रमाणें आपणहि जीवनाचीं शुद्ध गीतें थोडींफार गावीं हा त्यांच्या जीवनाचा आदर्श आहे. तो त्यांच्या गीतांतून स्पष्टपणें प्रतिबिंबित झालेला आढळतो.

आजच्या मराठी वाङ्मयांत जीवनाचा स्पर्श अदृश्य होत चालल्यामुळें विविधता कमी होत चालली आहे. प्रणयालाच निरतिशय महत्त्व येण्याचें हें एक प्रभावी कारण आहे. साने गुरुजींच्या प्रचंड लेखनांत प्रणयाचा कोठेंच विलास दिसत नाही. त्यांचें मन ईश्वराचे चरणीं रुंजा घालीत असलें, तरी गृहस्थाश्रमी स्त्रीपुरुषांच्या पवित्र जीवनावद्दल त्यांना प्रेम वाटत नाही असें नाही. पण जीवनांतील उदात्त पुरुषार्थाशीं फारकत करून केवळ प्रणयाच्या उन्मादांत बेहोष होणें त्यांच्या सात्त्विक मनाला भयकारक वाटतें. प्रेम हें पराक्रमाला प्रेरक झालें पाहिजे. तें भावनाशुद्धीला कारण झालें पाहिजे. आपल्या सुखाच्या मार्गें लागतांना इतरांच्या जीवनाचा आपण किती नाश करितों याची जाणीव मनुष्याला नसेल, तर तो सुखोपभोग स्वतःलाहि नाशकारक झाल्याशिवाय राहणार नाही. जीवितांत अत्यंत मोठे प्रश्न उपस्थित होत आहेत. त्यांचीं उत्तरें शोधून काढल्याशिवाय जीवन अशक्य आहे, असें दिसत असतांही दौर्बल्यामुळे जे जीविताला नाकारून सुखोपभोगाकडे वळतील त्यांचे हातून उदात्त वाङ्मय निर्माण होणेंच शक्य नाही. जीवनाचे क्षेत्रांत पराभूत झालेले नामर्द वाङ्मयाचे क्षेत्रांत गर्दी करीत असले आणि स्वतःच्या प्रतिष्ठेसाठीं खोटीच मूल्यमानें निर्माण करूं लागले तरी त्यांचा हा प्रयत्न कधींच यशस्वी होणार नाही. शुद्धता, सत्य-प्रियता हा जीवनाचा पहिला कायदा आहे. यांत जो टिकेल तोच जगेल. यांत पराजित होणाऱ्याचें मरण अवश्यंभावी आहे. तें कधीं टळणार नाही.

साने गुरुजींचें लिहिणें अत्यंत ओजस्वी आहे. जीवनाचे समरभूमीवर 'यतस्तुक्क्षस्तत एव वह्निः' या न्यायानें पाय रोवून ते उभे आहेत. आणि यामुळे त्यांच्या काव्य-संगतींत घालविलेला काळ मनाला आल्हादकारक आणि जीवनाला सामर्थ्यदायक वाटल्याशिवाय राहणार नाही. संसारांतील सात्त्विक सुखांसाठींच आज मोठा पराक्रम करण्याचा काळ आला आहे. या पराक्रमाची उमेद वाळगण्याची स्फूर्ति या काव्य-संग्रहांत खचित आहे.

समर्पण

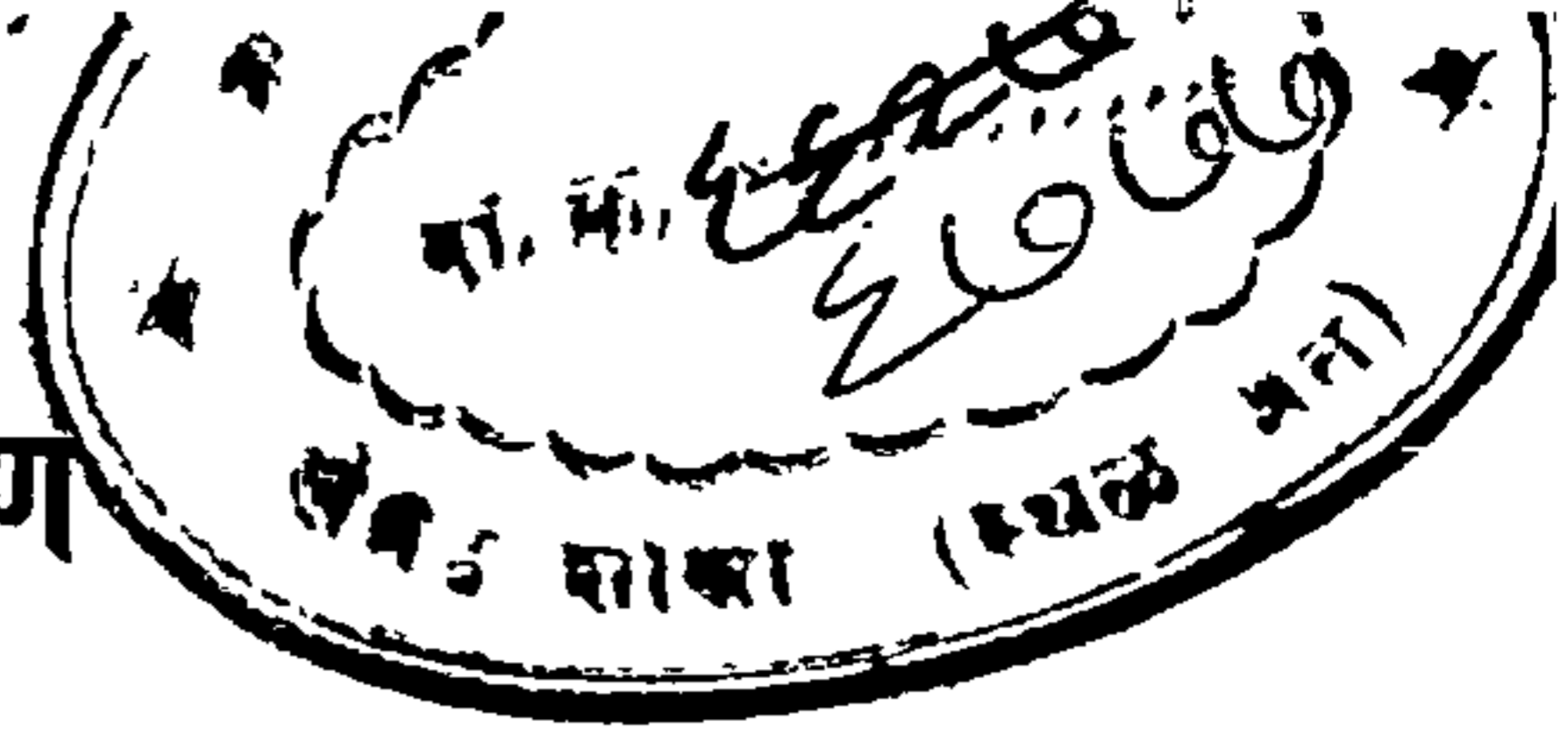
कुठून आणूं सुमने सुवासी
उदार माते, तव पूजनासी
न बाग येईल कधीं फुलून
सुपुष्प-रोपें जळतीं सुकून ॥

जुई न जाई न गुलाब राही
न मोगरा गे, निशेगंध नाहीं
न पारिजाते न टिके बकूल
न रोप ते एकाहि गे जगेल ॥

कुठून आणूं बहुमोल पानें
प्रयत्न केले किति लेंकरानें
जगे न आई तुळसी न बेलं
जळेल दूर्वाकुर ना हंसेल ॥

सुपुष्प नाहीं, न पवित्र पान
सदैव खालींच मदीय मान !
सदैव माझी परडी रिकामी,
श्रमूनिहि बाग बये निकामी ! ॥

मंदतरांतील उदंड पाणी
अखंड देतो नयनीं भरोनी
तरी न ही बाग फुलून येई
बघूं कित्ती वाट मनांत आई ? ॥

करावयाला तव पूजनाला
 किती परी उत्कटता मनाला
 किती तया दाबुं कितीक रोधूं
 किती सदा मी समजावुं बोधूं

न वाट आतां बघतो कशाची
 कुचंबणा ना करितो मनाची -
 असेल बागेत मदीय जें जें
 समर्पितो तें तव पाद-पूजे ॥

अनंत-मालिन्ययुते विशीर्णे
 निरस्त-तेजे कृश हीन दीने
 कशीतरी हीं परडीत पाने
 करून गोळा भरिलीं मुलाने ॥

मंदतरांतील अपार पाणी
 सु-दीन पानांवर शिंपडोनी
 करून मीं निर्मळ आणिलीं हीं
 करून घे गोड तयांस आई ! ॥

हंसोत सारे मम पूजनाला
 न तूं हंसावें जननी मुलाला
 भिकार माझी म्हण तूं न 'पत्री'
 समर्पितो जी चरणीं पवित्रीं ॥

पुणे २७/२/३९

पत्री

१ हृदय मदीय तव सिंहासन होवो !

हृदय मदीय तव सिंहासन होवो !

अभिनवतम रमणीया गुणनिधान

मूर्ति तुझी विलसत राहो ॥

दंभ-दर्प-काम-क्रोध

बहु करिती विरोध

उपजे न ज्ञान-बोत्र

तिमिर सकल जावो ॥

भक्तिभाव-गंधाची

सद्दिचार-सुमनांची

मंगलमय कर्मांची

पूजा तुज पावो ॥

अमळनेर, १९२६

२ मजवर कृपा करावी

प्रभुवर मजवर कृपा करावी

मतिमालिनता हरावी माझी ॥

भरो प्रेम अंतरंगीं

जडो जीव संतसंगीं

मम अहंता गळावी सारी ॥

नुरो तम अतां समीप

जळां हृदयिं ज्ञानदीप

मति तव पदीं जडावी माझी ॥

धुळे तुरुंग, मे १९३४

३ एक किरण

एक किरण मज देई
केवळ एक किरण मज देई ॥

कोटी रवि-शशि
तूं पेटविशीं
विश्वमंदिरीं पाही
परि मम हृदयीं
तिमिरच राही
श्रमुन जीव मम जाई ॥

किति धडपडतो
किति मी रडतो
मुळिं न सुचे मज कांहीं
आस तुझी मम
हारिं झडकरि तम
श्रम न अतःपर होई ॥

एक किरण ना
मार्गे फार
एक किरण मंज
देउन तार
प्रणति तुझ्या शुभ पायीं
तेजःसिधो !
प्रकाशबिंदु
दे, होइन उतराई ॥

पुणे, सप्टेंबर १९३४.

४ माझी बुडत आज होडी

माझी बुडत आज होडी
मज कर धरून काढी ॥

तुफान झाला सागर सारा
मज सभोंति वेढी ॥

लोटितील मज भीषण लाटा
खचित मृत्यु-तोंडी ॥

शांत करी रे तुफान दर्या
काळमुखि न वाढी ॥

अपराध तुझे रचिले कोटी
परि धरी न आढी

पुनरपि माते, राहिन जपुनी
करिन कधि न खोडी ॥

रागावलि जरि माय मुळावर
संकटीं न सोडी ॥

ये करुणाकर ! ये मुरलीधर !
हात धरुनि ओढी ॥

किति झालें तरि मूल तुझे मी
प्रेम कधि न तोडी ॥

इतर कुणी ते धांवुन येतिल
आस अशि न थोडी ॥

वाळ तुझा हा होउन हतमद
हांक तुजसि फोडी ॥

आजपासुनी तव करिं सया
सौंपवीन होडी ॥

मुरली वाजव सागर शांतव
वादळास मोडी ॥

मुरली वाजव, वादळ लाजव
दाव गीतगोडी ॥

जीवन तव पर्दि वाहुन बालक
हात तात ! जोडी ॥

पुणे, आक्टोबर १९३४

५ अति आनंद हृदयिं भरला !

अति आनंद हृदयिं भरला !

प्रियकर प्रभु मम हृदयीं आला ! ॥

शोक पळाला

खेद गळाला

पापताप दुरि झाला ॥

मम तनमनधन

मम हें जीवन

अर्पिन पद-कमला ॥

चिंता सरली

भीर्ता नुरली

त्रास सकळ मरला ॥

प्रेमबंधनें

प्रभुला धरणें

जाइल मग कुठला ॥

धुळें तुरंग, मे १९३२

६ मजला तुझ्यावीण जगिं नाहिं कोणी !!

मजला तुझ्यावीण जगिं नाहिं कोणी !
अगतिक निशिदिन
मजलागिं वाटे
सदा दीन या लोचनीं येइ पाणी ॥
मम कार्य जगिं काय
न कळे मला हाय !
स्थिति तात, ही होत केवळवाणी ॥
असलें जिणें भार
वाटे मला फार
जणुं देइ पाठावरी कोणि गोणी ॥
देवा दयाळा,
हतदीन बाळा
घेऊन जा ठेवि निज पूज्य चरणीं ॥

पुणें, आक्टोबर १९३४

७ तव अल्प हातून होई न सेवा

तव अल्पहातून होई न सेवा ॥
मम कंठ दाटे
किती खंत वाटे
हुर्हूर वाटे अहोरात्र जीवा ॥
सेवा करात्री
सेवा वरारी
मानिं नित्य बोलें असें फक्त देवा ! ॥

किती दु ख लोकी
 किती लोक शोकीं
 परि कांहिं ये ना करायास देवा ! ॥

दिसती समोर
 किती सानथोर
 झटती, मला वाटतो नित्य हेवा ॥

हृदयांत सेवा
 वदनांत सेवा
 उतरे न हातांत करुं काय देवा ! ॥

खाणेंपिणें झोंप
 मज वाटतें पाप
 वाटे सदा तात ! कीं जीव द्यावा ॥

पुणें, आक्टोबर १९३४

८ सद्यहृदय तूं प्रभु मम माता

सद्यहृदय तूं प्रभु मम माता
 घेइं कडेवर हांसव आतां ॥

अगतिक बालक
 कुणि ना पालक
 त्रिभुवनचालक तूं दे हाता ॥

कांहिं कगया
 येइ न राया
 लांजविती मज मारिति लाथा ॥

धांवत येउन
जा घरिं घेउन
वांचव मज तूं नाथ ! अनाथा ॥

धुळें तुरुंग, मे १९३२

९ वेल

मी प्रभुराया ! त्वदंगणांतिल वेल
काळजी कां न घेशील ॥

मी एका या बाजुस पडलों आहे
वाट त्वत्कृपेची पाहें
त्वत्करुणेचें जल थोडें तरि मिळुं दे
मज येथें जीव धरूं दे
तूं लक्ष जरा मधुनमधुन तरि देई
येईल धीर मम हृदयीं

मज अंकुर मग फुटतील
मज पल्लव शुभ येतील
मम जीवन हें हांसेल
ती येऊं दे मम भाग्याची वेळ
काळजी कां न घेशील ॥

हें बघ किति रे ! माझ्याभंवतीं गवत
तें मजसि वाहुं ना देत
मज झांकोळी गुदमरवी तें सतत
शिर वरि मुळिं करूं ना देत

हैं खाउनियां मारुन टाकिल मातें
 उपटशिल जरी ना हातें
 हैं उपट विषारी गवत
 जें मदंकुग अडवीत
 दे मला विकासा पंथ
 ये सखया तूं, मरण जरि न येईल
 काळजी कां न घेशील ॥
 मज घालावें निज हातांनीं पुरण
 मग भरभर मी वाढेन
 कधिं खत घालीं थोडें तरि तूं राया
 येईल भरारुन काया
 कुणि काळजि ना आजवरी मम केली
 म्हणुन ही विकलता आली
 परि पोशिल जरि कुाण मजला
 प्रकटेल कला मम विमला
 प्रकटेल दिव्यता सकला
 मी त्वदंगणीं म्हणुनिच झालीं वेल
 काळजी कां न घेशील ॥
 मग फुटतिल रे दिव्य धुमारे मातें
 मांडवीं चढव निज हातें
 दे छोटासा मंडप मज घालून
 त्यावरी प्रभुजि ! पसरेन
 कधिं येतिल तीं फुलें फलें मधु मजला
 लागेल ध्यास मन्मतिला
 होऊन अतिच उत्कंठ
 कालि हळुव होइल प्रकट
 तूं होशिल बघुनी हष्ट

मग सुंदरशीं कितिक फुलें फुलतील
काळजी कां न घेशील ॥

जरि सकळ फुलें सखया ! ना फळतील
झडतील कांहीं गळतील
तीं कांहीं तशीं वांझ प्रभु ! निघतील
कितिकांस किडीं खातील
कितिकांस फळें धरतिल परि सडतील
वाढ ना नीट होईल

परि एक दोन तरि दिव्य
रसभरित मधुर तुज संव्य
येतील फळें प्रभु भव्य
तव पद-पूजा-कामीं तीं येतील
काळजी कां न घेशील ॥

यापरि देवा ! त्वदंगणीं विकसूं दे
बहरूं दे, मुदें पसरूं दे
मजमाजीं जें आहे तें वाढवुन
त्वच्चरणकमळिं वाहान

परि वाढाया आहे करुणा-शरण
वाढेन सदय जरि चरण
मद्विकास त्वत्पूजार्थ
ना इतर हेतु हृदयांत
हा एकच सखया हेत
फलपुष्पीं हा वेल तवार्चन करिल
काळजी कां न घेशील ॥

१० जीवनतरु

प्रभु ! जन्म सफल हा व्हावा
मम जीवनतरु फुलवावा ॥

सत्संगति-सलिला देई
सद्दिचार-रविकर देई
वैराग्य-बंधना लावीं
हैं रोप वाढिला लावा ॥

तूं विकार-वाढळि पाळीं
मोहाचे कृमि तूं जाळीं
श्रद्धेचें खत तूं घालीं
टवटवित हरित शोभावा ॥

धैर्याचा गाभा भरुं दे
प्रेमाचे पल्लव फुटुं दे
सत्कर्मसुमांनीं नटुं दे
सच्छील-सुरभि पसरावा ॥

गुंगोत भक्तिचे भृंग
नांदोत ज्ञान-त्रिहंग
कूजना करुत नवरंग
शांतिच्या फळीं बहरावा ॥

बंधूस साउली देवो
बंधूस सौख्यरस देवो
सेवेंत सुकोनी जावो
हा हेतु विमल पुरवावा ॥

११ मज माहेराला नेई !

येइ ग आई
मज माहेराला नेई ! ॥

तगमग करितो माझा जीव
तडफड करितो माझा जीव
जेवि जळाविण तें राजीव
सुकुनी जाई ॥

वृक्ष जसा तो मूळावीण
फूल जसें तें वृंतावीण
मीन जसा तो नीरावीण
तसें मज होई ॥

सदैव येते तव आठवण
भरून येती दोन्ही नयन
तगमग करितें अंतःकरण
सुचेना कांहीं ॥

शतजन्मांचा मी उपवासी
एक कणहि ना माझ्यापाशीं
तू तर औदार्याची राशी
कृपेने पाहीं ॥

तुझ्याजवळ मीं सदा बसावें
त्वन्मुखकमला सदा बंधावें
भक्तिप्रेमें उचंबळावें
हेतु हा राही ॥

वात्सल्यानें मज कवटाळ
 तप्त असें मम चुंबी भाळ
 प्रेमसुधा सुकल्या मुखिं घाल
 जवळीं घई ॥

धुळें तुरंग, मे १९३४

१२ येतो का तो दुरून

येतो का तो दुरून ॥
 बघा तगि, येतो का तो दुरून
 येतो का मम जीवनगजा
 येतो का मम अंतरराजा
 कंठ येइ गहिंवरून ॥

केवळ त्याच्यासाठीं जगलों
 केवळ त्याच्यासाठीं उगलों
 हृदय येतसे भरून ॥

वाट बघोनी त्याची संतत
 रडुनी रडुनी निशिदिन अविरत
 डोळे गेले सुजून ॥

येइल केव्हां माझा जिवलग
 मम हृदयाची होई तगमग
 जीव जातसे झुरून ॥

येतांची मम जीवन-राणा
 ओंवाळून मी पंच प्राणां
 टाकिन त्याचेवरून ॥

जीवनवल्लभ पडतां दृष्टां
धांवत जाउन घालिन दृढ मिठि
जाइन तत्पदिं मरून ॥

धुळें तुरुंग, एप्रिल १९३२

१३ पूजा मी करुं रे कैशी ?

पूजा मी करुं रे कैशी ?
येशी परि, पूजा मी करुं रे कैशी ? ॥
पडकें हें घर माझें
कैसा बोलावूं ? हृषिकेशी ! ॥
अश्रुंचा माझ्या हार
घालूं का तो तव कंठासी ? ॥
सुटतात जे सुसकारे
तेंची संगीत, देवा ! तुजसी ॥
जमळें अपयश माझें
त्याच्या दाविन नैवेद्यासी ॥
द्याया तुजलागिं योग्य
नाहीं कांहिच माझ्यापाशीं
गोळा मीं कल्या चिंध्या
कैशा दावूं त्या मी तुजसी ! ॥
मोतीं फेंकुन, देवा !
जमवित बसलों मी मातासी ! ॥
त्वत्स्पर्श परि दिव्य होतां
मृत्कण होतिल माणिक-राशी ॥

धुळें तुरुंग, मे १९३२

१४ कर्ममय पूजा

पूजा करितें तव हें, प्रभुवर !
अखिल चराचर, कर्म करोनी ॥

रवि, शशि, तारे,
संतत अंबरिं तळपून
तिमिर समस्त हरोनी ॥

सागर उसळति,
धांवति द्रुतगति तटिनी,
ध्येय उदात्त धरोनी ॥

वारे वाहति,
डोलति तरुतति कितितरि,
फलपुष्पांनिं भरोनी ॥

जीवन हें मम
तेविं स्वकर्भिं रमोनी
जाउ झिजून झिजूनी ॥

धुळें तुरुंग, मे १९३२

१५ मजूर

आम्ही देवाचे मजूर
आम्ही देशाचे मजूर
कष्ट करूं भरपूर ॥

बाहेरिल ही शेती करुन
धनधान्यानें तिला नटवुन
फुलांफळांनीं तिला हंसवुन
दुष्काळा करूं दूर ॥

हृदयांतहि ती शेती करुन
स्नेहदयेचं मळे पिकवुन
समानता-स्नेहाला निर्मुन
सौख्या आणूं पूर ॥

घाण जगांतिल करुनी दूर
घाण मनांतिल करुनी दूर
स्वर्ग निर्मुं तो या पृथ्वीवर
बदलूं सारा नूर ॥

दिवसभर असे कष्ट करुन
जाऊं घामाघूम होउन
रात्रीं भजनीं जाऊं रमुन
भक्तीचा धरूं सूर ॥

कर्मांमध्ये दिव्यानंद
सेवेमध्ये दिव्यानंद
नाहीं अन्य फळांचा छंद
नाहीं कांहीं जरूर ॥

धुळें तुरुंग, मे १९३२

१६ असो तुला देवा ! माझा सदा नमस्कार (४)

असो तुला देवा ! माझा सदा नमस्कार
तुझ्या दयादातृत्वाला अंत नाहिं पार ॥

तुझ्या कृपेनें रे होतिल फुलें फत्तराचीं
तुझ्या कृपेनें रे होतिल मोर्ति मृत्तिकेचीं
तुझ्या कृपेनें रे होतिल सर्प रम्य हार
असो तुला देवा ! माझा सदा नमस्कार ॥

तुझ्या कृपेने रे होईल उषा त्या निशेची
 तुझ्या कृपेने रे हांइल सुधा त्या विषाची
 तुझ्या कृपेने रे होईल पंगु सिंधुपार
 असो तुला देवा ! माझा सदा नमस्कार ॥

तुझ्या कृपासिंधूमधला त्रिंदु जरि मिळेल
 तरि प्रभो ! शतजन्मांची मत्तृषा शमेल
 तुझे म्हणुनि आलों राया ! बघत बघत दार
 असो तुला देवा ! माझा सदा नमस्कार ॥

धुळें तुरंग, मे १९३४

१७ प्रभो, काय सांगूं तुला मी वदोनी !

प्रभो, काय सांगूं तुला मी वदोनी ! ॥
 तुझी गोड येतां स्मृती, आंसवानीं
 पहा नेत्र येतात दोन्ही भरोनी ॥
 कृपेची तुझ्या कल्पना चित्ति येतांच
 पाषाण जातील रे पाझरोनी ॥
 अनंता ! तुझ्या वैभवाला त्रिलोकून
 जाई अहंभाव सारा गळोनी ॥
 उदाग ! दयाळा ! तुझ्या देणग्यांचा
 सदा दिव्य वर्षाव होई वरूनी ॥
 कृपेचा तुझ्या गोड मेवा मिळाया
 सुखें जन्म घेईन मी फिर्फिरोनी ॥
 जसे नीर मीनास तेवीं तुझी रे
 स्मृति जीवनाधार राहो बनोनी ॥
 जसा श्वास प्राणास तेवीं तुझी रे
 स्मृति जीवनाधार राहो बनोनी ॥

तुझे प्रेम राया ! तुझी भक्ति राया !
सदा रोमरोमांत राहों भरोनी ॥

तुझे गीत ओठीं तुझे प्रेम पोटीं
तुला एक जोडीन जगिं या जगोनी ॥

धुळें तुरंग, मे १९३४

१८ वेणु

हृदयंगम वाजत वेणू

स्वैर न विचरति इंद्रिय-धेनू ॥

जीवन-गोकुळिं ये वनमाळी
अमित सुखाची सृष्टी भरली

शिरिं धरिन तदीय पदांबुज-रेणू ॥

प्रेमळ गोपी या मम वृत्ती
वेडाउन प्रभुरूपीं जाती

प्रभुविण वदति कीं कांहिंच नेणूं ॥

नाशिक तुरंग, (गोकुळअष्टमी) २४।८।३२

१९ मनमोहना !

मन-मोहना ! भव-मोचना !

भूक लागली

तव चरणांची

किति तरि साची

मम लोचनां ॥

सकलाकारों
तुजला बधुं दे
तन्मय होउं दे
प्रियदर्शना ! ॥

शतजन्मावधि
मूर्ति न दिसली .
मज अंतरली
अंतररमणा ! ॥

सोडि कठोरा !
निष्ठुरता तव
धीर न मज लव
मम जीवना ! ॥

नाशिक तुरंग, सप्टेंबर १९३२

२० मनो-मंदिर-राम

बाल्यापासुन
हृदयांत बसुन
गोष्टि सांगे गोड
पुरावि माझे कोड

सोडुन गेला परि तो आज माझे धाम
कोठें गेला सांगा रुसुन माझा श्याम
कोठें गेला माझा मनो-मंदिर-राम
हाय मी काय करूं ! ॥

सुख ओसरे
हास्य दूर सरे
खेळ संपले
बोल थांबले

माझ्या घरामधले दिवे मालवून
माझी होती नव्हती दौलत चोरून
गेली कैसा केव्हां हच्चोर पळून
हाय मी काय करूं ! ॥

आतां उंदिर-घुशी
येथें दिवानिशीं
करितिल खडबड
करितिल गडबड

पोंखरून टाकितील माझे हृदय-राउळ
कामक्रोधा आयतें मिळेल वारुळ
आंत चितेचें शिरेल वट्वाघुळ
हाय मी काय करूं ! ॥

त्रिचनापल्ली तुरुंग, नोव्हेंबर १९३८

२१ हृदयाकाशीं मेघराशी

हृदयाकाशीं मेघराशी
आल्या कां जमून !
हृदयाकाश त्यांच्या भारें
सारें गेलें नमून !

येणार आहे स्वामि माझा
येणार आहे राजा माझा
त्याच्यासाठी म्हणून
मनोमंदिर धुऊन टाकिन
निर्मळ ठेविन करून ॥

कामक्रोधांच्या वटवाघळांनी
नाना वासनांच्या उंदिरघुशींनी
घाण ठेवली करून
धुवायाला मेघ-धारा
आल्या भरमरून ॥

अंतर्ब्राह्म होवो वृष्टी
भरो हृदय, भरो दृष्टी
मळ जावो झडून
कानेकोंपरे शुद्ध होवो
मळ न राहो दडून ॥

हृदय निर्मळ, शरीर निर्मळ
बुद्धि निर्मळ, दृष्टि निर्मळ
जावन निर्मळ बघून
प्रसन्न होइल प्राण-सखा
हृदयि ठेविल धरून ॥

धुळें तुहंग, जून १९३२

२२ देवा ! झुरतो तव हा दास

देवा ! झुरतो तव हा दास
करितो जरि साधास ॥

वापीजवळी बाल जाउन
आंत पाहतो डोकावून
माता येई हळूच मागुन
प्रेमें उचली त्यास ॥

मोहाजवळी देवा ! जातां
कां न पकडशीं माझ्या हाता
असुनी सकल जगाची माता
कां मजशाच उदास ? ॥

धी-बल-वैभव मातें नलगे
जन-गौरव-पश मातें नलगे
एक मागणें तुजला मागें
दे निर्मळ हृदयास ॥

लहानसा दंभ्विंदु सांठवी
विमल निजांतरिं तेजोमय रवि
तेविं तुला मी निर्मळ हृदयीं
ऐशी मजला आस ॥

धुळें तुरंग, मे १९३४

२३ प्रभु, सतत मदंतर हांसूं दे !

प्रभु सतत मदंतर हांसूं दे !
तुझ्या कृपेचा वसंत-वारा
जावन-वानिं मम नाचूं दे ॥
विश्वग्रंथीं पानीं पानीं
हाष्टे तुजचि मम वाचूं दे ॥

सकलाकारीं तुजला पाहुन
उचंबळुन मन जाऊं दे ॥

धुळें तुरंग मे १९३२

२४ जागृत हो माझ्या रामा !

जागृत हो माझ्या रामा !
हे हृदयस्था ! सुख-धामा !
तूं भक्तजनां आधार-
तूं ब्रह्मांडा आधार
हरि सकल मोह-अंधार
जलदश्यामा ! ॥

करिं मन्मति निर्मळ पूत
भरि भक्ती ओतप्रोत
त्वद्‌ध्यान लागु दिनरात्र
सद्विश्रामा !
लाविले तुजकडे डोळे
शतवार जाहले ओले
हें हृदय किती गहिंवरलें
घेतां नामा ॥

मज नको मान धन कीर्ती
मज लौकिकाचि ना प्रीती
निज दाखव मंगल मूर्ती
पुर्वीं कामा ॥

त्रिचनापल्ली तुरंग, सप्टेंबर १९३०

२५ हे नाथ ! येईन तव नित्य कार्मीं

हे नाथ ! येईन तव नित्य कार्मीं

भवदीय इच्छा

प्रकटीन कर्मीं

अश्रांत अत्यंत करिन श्रमा मी ॥

सुखवीन हे लोक

हरुनी मनःशोक

झिजवीन काया प्रमोदें सदा मी ॥

अश्रू पुसावे

जन हांसवावे

याहून नाहीं जर्गीं नामी

वितळून जाईन

जशि मेणवत्ती.

देईन अल्प प्रकाशा तरी मी ॥

चित्ता शिवो स्वार्थ

न कधींहि देवा !

न जडो कधीं जीव मणि-भूमि-हेमीं ॥

स्मरुनी सदा मी

तुज चित्ति वागेन

तुजवीण नाहीं कुणी अन्य स्वामी ॥

निरपेक्ष सेवा

खरि तीच पूजा

अर्पीन ती त्वत्पदाला सदा मी ॥

इच्छा असे हीच

पुरवून ती तूच

ने दास अंतीं तुझ्या दिव्य धामीं ॥

त्रिचनापल्ली तुरुंग, जानेवारी १९३१

२६ तुजवीण आधार मज कोणि नाहीं !

तुजवीण आधार मज कोणि नाहीं !

पथ कोण दावील
कर कोण घेईल
नेईल सांभालुनी कोण, आई ! ॥

बघतों तुझी वाट
नयनांतुनी पाट
गळा दाटतो सांगुं तुजळागिं कायी ॥

हंसतात सारे
न दया कुणा रे
दिशा शून्य राया ! तुझ्यावीण दाही ॥

पार्थि मी उभा रे
हंसतात सारे
मला लोटिती, मी रडे धायिधायी ॥

जग मत्त हें जात
नत मी उभा तात !
ये हात धरुनी मला नीट नेई ॥

कार्घिही तुझ्यावीण
पद मी न टाकीन
जावो जरी जन्म हा सर्व जाई ! ॥

पुणे, सप्टेंबर १९३४

२७ कांहीं कळेना, कांहीं वळेना !

कांहीं कळेना, कांहीं वळेना !

निरभ्रशा आकाशांत
कुठूनशीं अभ्रें येत
झर्णी सूर्य झांकोळीत
तेज तें पडेना ॥

जरा वरी येई मोड
कुठूनशीं तों ये कीड
खाइ अकुंराला गोड
वाढ ती घडेना ॥

पतंग जों वरतीं जाई
तोंच उलट वारा येई
क्षणामध्ये गोता खाई
तो वरी चढेना ! ॥

मला गमे तोची आला
उठें मिठी मारायाला
परी भास सारा ठरला !
तो कधीं मिळेना ॥

अशी निराशा ही फार
जीव होइ हा बेजार
लोचनींचि अश्रूधार
ही कधीं सुकेना ! ॥

धुळें तुरंग, एप्रिल १९३४

२८ आईचा मार

आई आई ! तूं मज मार मार
 मारुन मारुन मजला रडवीं
 चाबुक उडवुन रक्ता उडवीं
 लावीं मन्मथनांस धार ॥

लाल तुझ्या परि दृष्टीखालीं
 प्रेःसुधेची गंगा भरली
 दिसते गे अपरंपार ! ॥

मारुन मारुन तूची रडशिल
 जवळी ओढुन मजला घेशिल
 तुज दुःख होईल फार ॥

मांडीवरतीं मज बसवशिल
 हनुवट धरुनी मज हंसवशिल
 घेशिल मुके वारंवार ॥

प्रेमें तुजला मी बिलगेन
 तव अश्रूंचें मजला स्नान
 हरपेल मम दुःखभा ॥

आई ! तुझा मज रुचतो मार
 त्याहुन नाहिं दुजे मज प्यार
 मारुन मारुन तार
 मारुन करिं उद्धार ॥

धुळें तुरुंग, मे १९३२

२९ कैसे लावियलें मीं दार !

पडला हा अंधार

कैसे लावियलें मीं दार ! ॥

सौंदर्यानें सृष्टी सजली

संगीतानें सृष्टी भरली

दृष्टि परी मीं माझी मिटिली

दिसलें मज ना सार ! ॥

तरु डोलतो वेल नाचती

उत्साहाच्या अखंड मूर्ती

आनंदाची जगीं निर्मितो

संतत हो करणार ॥

निर्मल सुंदर पुष्पें फुलती

परिमल देता लघु जरि दिसती

प्रकाश धरणीवगी उधळिती

सदैव ती हंसणार ॥

पहा पांखरें मूर्तानंद

किति त्यांचे ते सुंदर रंग

किलबिल ऐकून कितो तरंग

सहृदय-मनिं उठणार ।।

नभीं तारका सदा चमकती

सागरावरी लहरी हंसती

डोळे अमुचे जरि हे बघती

वृत्ति उचंबळणार ॥

सुंदर सार्धे चिमणें गवत

वसुंधरेला तें नटवीत

दृष्टि जगाची तें निववीत

हिरवें हिरवें गार ॥

विश्वामधला प्रत्येक कण
जगांत फेंकी प्रकाशकिरण
प्रकाश-मोदे कोंदे त्रिभुवन
घेइ न तोचि भिकार ! ! !

कृतज्ञनेचा सद्भावाचा
स्नेहाचा निःस्वार्थ प्रीतिचा
भक्तीचा निष्पाप अश्रुचा
प्रकाश अपरंपार ! !

जगांत भरलें रमणीयत्व
जगांत भरलें असे शिवत्व
जगांत भरलेंसे सत्यत्व
कोण परी बघणार ! !

मनुज-मानसीं डोकावून
खोल असे जो सदंश बघुन
झालों केव्हांहि न तल्लीन
केला मीं धिक्कार ! ! !

वृत्ति करोनी निज अनुदार
रागावोनी संकळ जगावर
काय साधलें अहा खरोखर
झालों मीं भूभार ! !

पायांपाशीं माणिकमोतीं
प्रकाशसिंधू सदा सभोतीं
भिकार तिमिरीं केली वसती
आणि अतां रडणार ! !

अश्रूंचे बांधिले बंगले
तिमिराचे गालिचे पसरिले
नैराश्याचें गाणें रचिलें
केला हाहाःकार ! ॥

जगापासुनी गेलों दूर
मोदा सोडुन गेलों दूर
प्रकाश सोडून गेलों दूर
आणि पुन्हां झुणार ! ॥

शोकें आतां भरतो ऊर
जिवास आतां सदैव हुरहुर
कशास आतां करूं मी कुरकुर
झालें जें होणार ! ॥

त्रिचनापल्ली तुरुंग, आक्टोबर १९३०

३० हंस रे माझ्या मुला !

वारा वदे
कानामधें
गीत गाइन तुला
ताप हरिन
शांति देइन
हंस रे माझ्या मुला ! ॥

चिमणी येऊन
नाचून बागडून
काय म्हणें मला

चिंचिंचिं करिन
चिंता हरिन
हंस रे माझ्या मुला ! ॥

हिरवें हिरवें
डोलं बरवें
झाड बोले मला
छाया देइन
फळफूल देइन
हंस रे माझ्या मुला ! ॥

सुमन वदे
मोठ्या मोर्दे
प्रेम देइन तुला
गंध देइन
रंग दाविन
हंस रे माझ्या मुला ! ॥

रवी-शशी
ताराराशी
दिव्य दाविन तुला
देइन प्रकाश
बोले आकाश
हंस रे माझ्या मुला ! ॥

पाऊस पडेल
पृथ्वी फुलेल
मेघ म्हणे मला

नद्यानाले
बघशील भरले
हंस रे माझ्या मुला ! ॥

हिरवें हिरवें
कोमल रवें
तृण म्हणे मला
माझ्यावरी
शयन करी
हंस रे माझ्या मुला ! ॥

जेथें जाइन
जेथें पाहिन
ऐकुं ये मला
रडूं नको
रुसूं नको
हंस रे माझ्या मुला ! ॥

पदोपदीं
अश्रू काढी
कुणि न बोलला
सृष्टि सारी
मंत्र उच्चारी
हंस रे माझ्या मुला ! ॥

माझ्या अश्रुंनो
माझ्या मित्रांनो
खोलिमध्यें चला

दार घेऊं लावुन
या तुम्हि धांवुन
तुम्हिच हंसवाल मला ! ॥

त्रिचनापल्ली तुरंग, मार्च १९३१

३१ झुरतों मी रात्रंदिवस !

होतों मी कासावीस । झुरतों मी रात्रंदिवस ! ॥
श्रद्धेच्या दुबळ्या हातीं । त्वत्प्रकाश धरण्या बघतों
बाळ जसा भूमीवरुनी । चंद्राला धरण्या धजतो
अंधारामधुनी देवा । त्वन्निकट यावया झटतों
मूल मी कळेना वंहीं
कावराबावरा हेई
डोळ्यांना पाणी येई
अंतरां तुझाची ध्यास ॥

त्वत्प्रसाद मज लाभेल । होती मम हृदयीं आशा
तूं प्रेम मला देशील । होती मम हृदयीं आशा
तूं पोटाशीं धरिशील । होती मम हृदयीं आशा
परि माय माउली रुसली
या बाळावर रागवली
ती येईना मुळिं जवळी
ये म'इयाजवळीं बैस ॥

रात्रीच्या समयीं शांत । सळसळीं तरुचीं पानें
मी खिडकापाशीं जात । सात्कंठ बघे नयनानें
प्रभु माझा बहुधा येतो । घेतली धांव का त्यानें

बाहेर खिडकिच्या हात
 धरण्याला त्याचा हात
 मी काढितसें सोत्कंठ
 ठरला परि केवळ भास ! ॥

आकाशीं बघुर्ना तारे । गह्वरतें माझे हृदय
 हे थोर थोर पुण्यात्मे । कां करिती प्रभुस न सदय
 दिसती न त्यांना काय । अश्रु मन्त्रेन्नि जे उभय

हे मंगल निर्मळ तारे
 कथितिल का प्रभुला सारें ?
 हृदयांतिल माझे वारें
 बाळगितों हीं मनिं आस ॥

प्रभु आला ऐसें वाटे । तों दिसे निविड अंधार !
 हृदयांत जरा आनंद । तोंच येइ शोका पूर !
 सुमनांचा वाटे हार । तों करित भुजग फूत्कार

रडकुंडिस येई जीव
 कोमेजे हृद्राजीव
 करितो न प्रभुजी कीव
 प्राशार्वे वाटे वीष ! ॥

पंकांतुन यावे वरतीं । रमणीय सुगंधी कमळें
 भूर्मींतुन यावे वरतीं । अंकुरें मृदुल तेजाळें
 दुःखनिराशेंतुन तेवीं । उघडी मम आशा डोळे

परि हिमें कमळ नासावे
 अंकुरा किडीनें खवे
 आशनें अस्ना जावे
 दुःखाची देउन रास ॥

आस निराशेचा खेळ । खेळुनी खेळुनी दमलों
 वंचना पाहुनी माझी । संतत मी प्रभुजी श्रमलों
 हुंदके देउनी देवा । दसदसा किनिकदां रडलों

तुज पाझर देवा फुटुं दे
 त्वन्मूर्ते मजसि भेटूं दे
 त्वच्चरण मजसि भिजवूं दे
 हंतर्वा हा रडका दास ॥

त्रिचनापल्ली तुरुंग, सप्टेंबर १९३०

३२ नमस्कार

असो तुला देवा माझा सदा नमस्कार
 कसा होउं उतराई मी काय बोलुं फार ! ॥
 दिलें निळें आकाश तसे चंद्र-सूर्य-तारे
 दिले जीवनाधार असं दिवारात्र वारे
 सगःसरित्सागर दिधले किंतिक तूं उदार ॥
 बसुंधरा सुंदर दिधली क्षमामूर्ति माय
 हरितरम्य सृष्टी दिधली दृष्टि तृप्त होय
 फुल्ले-फुल्ले-धान्ये देउन चालवींश भार ॥
 माय-बाप-बंधू-भगिनी आप्त सखे स्नेही
 दिलें प्रेम त्यांचें म्हणुनी सकळ सहा होई
 कृतज्ञता मैत्री प्रीती तूं दिलीस थोर ॥
 तसा देह अव्यंग दिला हृदयही दिलेंस
 बुद्धेची दिली देणगि रे केवि वर्णुं तीस
 अशा साधनांनी तरि तें दिसो तुजें दार ॥

धुळें तुरुंग, मे १९३२

गाडी घीरे घीरे हांक

गणेश ७५६८३ दि: ७९

२३ गाडी घीरे घीरे हांक ... २३३० ... नो: दि: २०१३ (५९)

गाडी घीरे घीरे हांक । बाबा घीरे घीरे हांक
घीरे घीरे हांक । गाडी घीरे घीरे हांक ॥

बैलांना तूं फार न मारी
प्रेम त्यांना तूं चुचकारी
प्रेमाची जी बळकट दोरी
तीनें त्यांना राख ॥

हातीं परि तद्गनी असुनी
म्हणुनी वसण ती घ लावी
त्यांना परि ती वळूं न घावी
टोचावे हळु नाक ॥

ठेवी अपुले प्रसन्न बेल
घाली पाठीवरती झुळ
केवळ सोडी परी न लैल
घाटूं दे तव धाक ॥

गाडी बाबा मजबुन ठेवी
उत्माहार्चे अंगण देई
मार्गी ती ना म हुन जावी
धेये पुढर्ता ठाक ॥

सावध राहुन पंथा पाहीं
असतिल खळगे ठायीं ठायीं
गाडी जाइल खाली पाहीं
करि ना डोळेझांक ॥

अंधारी ना मार्ग दिसेल
गाडी पुटती तुझी घुमेल
असेल दलदल तिथें फसेल
रुतेल बाबा चाक ॥

चाक रुते तरि खांदा देई
निराश मुळि ना चितीं होई
दृश्यीं भगवंताला ध्याई
करुणा त्याची भाक ॥

चोरहि येतिल व्याघ्रहि येतिल
बेल बुजोनी तूही भीशिल
भिऊं नको तो स्वामी येइल
मारी त्याला हांक ॥

पथि कंटाळा जरि कधि येई
गोड प्रभूचीं गाणीं गाई
भूक लागली तरि तूं खाई
भक्तीचा मधु पाक ॥

संतजनांच्या उपदेशाचा
भगवंताच्या मधु नामाचा
चारा बैलां देई साचा
दिसतिल तेजें झाक ॥

मार्ग क्रमिनां ऐसा बापा
पावशील ना पापातापा
प्रवास सुखकर होइल सोपा
चिंता सारी टाक ॥

इष्ट स्थाना मग तू जाशिल
प्राप्तव्य तुझे तुला मिळेल
सौख्यानें मन वासंडेल

दिव्यानंदा चाव्र ॥

त्रिचनापल्ली तुरुंग, सप्टेंबर १९३०

३४ आशा-निराशा

(बंगाली चाल)

पतीत खिन्न अति दुःखी उदासीन
तळमळे जीव जसा जळात्रीण मीन ॥
कोठें जाऊं कोणा पाहूं निराधार बाळ
अश्रूनीं ओले झाले माझे दोन्ही गाल
मदीय हृदयांत निराशेचा सूर
अंधार सभोवतीं भरलास भेसूर
मनोरथ-मुकुलांचा माझ्या झाला नाश
तिळभर उरालि नाहीं मला मुळें आस
आकांक्षा स्वप्नें जणुं माझीं स्वार्थमूल
म्हणून काय आज पडलीं खात धूळ
भिकारि जोर केली इतकी मी वणवण
रिकामि झोळी माझी जवळ नाहीं कण
लाजेनें मरतो मी दावुं कुणा मुख
या जन्मि नाहिं जणुं मजलागिं सुख
कशाला मी राहुं जगिं फेकुं दे हे प्राण
मनीं म्हणें असें तोंचि ऐकुं येई गान

अनंत सिंधुमर्त्ये मिळावा फलक
 अपार अंधारांत दिसावी झळक
 तान्हेल्याला लाभावी पाण्याची चुळुक
 घामाघूम झालेल्याला वाऱ्याची झुळुक
 तसा मला ऐकुं आला शब्द मोठा गोड
 दाखवुं लागला मला माझ्या सौभाग्याचा मोड^१
 “विकारांची वासनांची तुझ्या झाली राख
 आकांक्षा मनोरथ जे जे झाले खाक
 त्यांतून तो बघ दिसतो येत आहे वर
 आशेचा प्रकाशाचा अंकुर सुंदर
 भविष्य बघ तुझे सुंदर उज्ज्वल
 निराश नको होऊं सोस थोडी कळ
 प्रेमाचे पावित्र्याचे पल्लव फुटतील
 सेवेचीं त्यागाचीं फुलें फुलतील
 प्रशांत शांतिचीं फुलें लागतील
 तुझ्या मनोवृत्त मुला मोदें डोलतील
 पूस पूस अश्रु सारे हांस रे बाळा हांस
 तुझ्या भविष्याचा बघ येतो गोड वास”
 कुणि तरि हृदयांत बोले असा सूर
 “हुरहुर नको करुं बाळा ! जाइल दैन्य दूर”
 निराशेतून असे येति आशेचे किरण
 आशा जाउन पुन्हां घेरि निराशा भीषण
 आशा-निराशांच्या अशा लाटांवर मान
 खालींवर होई तुझा, देवा ! दास दीन ॥

३५ दाखव मज अपुले चरण

हैं शरणागतजन-करुण । दाखव मज अपुले चरण ॥

मी पतंग सूत्रावीण

मी पाखरुं पंखावीण

मी मीन जीवनावीण

मज फारच होई शीण ॥

हे प्रबळ वासना-वारे

खेळणें करिति मज बा रे

उडविती भ्रमविती जोरें

सांभाळिल्ल तुजविण कोण ॥

मी पाप-पंकरत कीट

दुर्गंधि मनीं ये वीट

होईल हृदय कधि नीट

मज बरवें वाटे मरण ॥

वेदितो घोर अंधार

मजसि ना दिसतसे पार

कोण रे असे आधार

कासाविस होती प्राण ॥

मी तुझी बघतसें वाट

डोळ्यांत अश्रुचे लोट

हृदयांत शोक घनदाट

तूं माय-बाप-गुरु जाण ॥

ये करें मला कुरवाळी

मी मूल मला प्रतिपाळी

मी फूल होइ तूं माळी

ये येई करि उद्धरण ॥

धे मांडीवर निज बाळ
 प्रेमानें चुंबी गाल
 ही इडापिडा तूं टाळ
 तूं मंगल तूं अवहरण ॥

हें जीवन होवो सफळ
 करि पूर्ण हेतु मम विमल
 मम निश्चय राहो अचळ
 आदर्श असो आचरण ॥

त्रिचनापल्ली तुरुंग, ऑगष्ट १९०८

३६ येवो वसंत-वारा

नवजीवन-प्रदाता । चैतन्य ओतणारा
 सुकल्यास हांसवीता । आला वसंत वारा
 आला वसंत-वारा । वनदैन्य हारणारा
 सुटला सुगंध गोड । भरला दिगंत सारा
 रानींवनीं बहार । आला फुलांफळांस
 समृद्धि पाहुनीयां । आनंद पांखरांस
 वेळो तरू रसानें । जातात भर्भरोनी
 डुलतात नाचतात । नवतेज संचरोनी
 फुटतो मुक्या पिकाला । तो कंठ गोड गोड
 सजतें सुपल्लवांनीं । तें शुष्क वृक्ष-खोड
 सोत्कंठ गायनानें । पिक नादवात रान
 परिसून तें सहृदय । विसरून जाइ भान
 सृष्टींत सर्व येतो । जणुं जोम तो नवीन
 जें जें वठून गेलें । तें तें उठे नटून

सृष्टींत मोद नांदे । सृष्टींत हास्य नांदे
 संगीत गोड गोड । सृष्टींत सर्व कोंदे
 सृष्टींत ये वसंत । परि मन्मनीं शिशीर
 मम जीवनीं वसंत । येण्यास कां उशीर ?
 कां अंतरीं अजून । नैराश्य घोर राहे
 कां लोचनांमधून । ही अश्रुधार वाहे
 अंधार अंतरंगीं । भरला असे अलोट
 कांहीं सुचे रुचे ना । डोळ्यांत अश्रु-लोट
 उत्साह लेश नाही । उल्हास अल्प नाही
 इवलीहि ना उमेद । झालों हताश पाहीं
 सत्स्फूर्तिंचा स्फुर्लिंग । ना एक जीवनांत
 मेल्यापगी पडे मी । रडतो सदा मनांत
 हतशुष्क जीवनाचा । निस्सार जीवनाचा
 जरि वीट येइ, तरिही । न सुटेच मोह त्याचा
 ओसाड जीवनाची । भूमी सदा बघून
 वणवेच पेटत त । मनिं, जात मी जकून
 ओसाड जीवनाचें । पाहून वाळवंट
 करपून जीव जाई । येई भरून कंठ
 पाहून जीवनाचा । सारा उजाड भाग
 मज येइ भड्भडोनी । मज ये मदीय राग
 कमें अनंत पडलीं । दिसतात लोचनांतें
 परि एकही कराया । राया ! न शक्ति मारें
 संसार मायभूचा । सारा धुळींत आज
 कांहीं करावयाला । येई मला न काज
 हृदयीं मदीय भरतें । देवा अपार लाज
 कांहींच हातुनीयां । होई न मातृ-काज

असुनी जिवंत मेल्या । जो कर्महीन दीन
 मनबुद्धि देह त्याचीं । तों व्यर्थ, फक्त शीण
 या मातृ-सेवनांत । या मातृ-काम-काजीं
 वाटे मनांत, काया । झिजुं दे सदैव माझी
 परि जोर ना जराही । संकल्प-शक्ति नाही
 मनिचे मनीं तरंग । जाती जिरून पाहीं
 मम जीवनांत देवा । येवो वसंत-वारा
 गळुं देत जीर्ण पर्णे । फुटुं दे नवा धुमारा
 शिरुं दे मनांत जोम । शिरुं दे मतींत तेज
 करण्यास मातृ-सेवा । उठुं देच जेविं बीज
 खेळो वसंत-वात । मज्जीवनीं अखंड
 करुं देच मातृ-मेवा । अश्रांत ती उदंड
 असुं दे सदा मदीय । मुखपुष्प टव्ठवीत
 असुं दे सदा मदीय । हृत्कांज घव्घवीत ।
 तोंडावरील तेज । आतां कधीं न लोपो
 आपत्ति आदळोत । अथवा कृतांत कोपो
 दृष्टीमधे असू दे । नव दिव्य ब्रह्मतेज
 वाणींतही वसू दे । माझ्या अमोघ ओज
 पायांमध्ये असू दे । बळ अद्रि वांकवाया
 हातामध्ये असू दे । बळ वज्र तें धराया
 हंसु दे विशंक जीव । पाहून संकटांना
 निश्चित जाउं दे रे । तुडवीत कंटकांना
 निजीव मीं मढें रे । पडलों असे हताश
 चहुं दे कळा मुखाला । करुं दे कृती करांस
 हातून अल्प तरि ती । सेवा शुभा घडूं दे
 न मढ्यापरी पडूं दे । चंडोलसा उडूं दे

चैतन्य-सिंधु तूं रे । दे दिव्य जीवनास
 जरि मृत्यु तो समोर । विलसो मुखीं सुहास्य
 संजीवनांबुधी तूं । संजीवनास देई
 ते स्फूर्ति जळजळीत । नैराश्य दूर नेई
 तूं एक शक्ति माझी । तूं एक तारणारा
 जे दीन हान त्यांची । तूं हांक ऐकणारा
 हत-जीव-जीवनांच्या । रोपांस कोण पाळी
 तूं एक वाढवीता । तूंचि प्रबुद्ध माळी
 हृदयीं बसून माझ्या । फुलवीं मदीय वाग
 मातापिता सखा तूं । गुरु तूंच सानुराग
 फुलतील वाळवंटे । हंसतील शुष्क राने
 नटतील भू उजाड । गातील पक्षि गाणे
 जरि त्वत्कृपा-वसंत । येईल जीवनांत
 चंडोलसा उडेन संस्फूर्त गात गात
 त्वत्स्पर्श अमृताचा । मजला मृता मिळूं दे
 मम रोमरोमिं रामा । चैतन्य संचरूं दे
 आतां सदा दयेचा । सुटूं दे वसंत-वारा
 फुलूं देच जीवनाचा । जगदीश ! भाग सारा

धुळे तुरंग, मे १९३८

३७ माझे ध्येय

करीन सेवा तव मोलवान । असो अहंकार असा मला न
 मदीय आहे बळ अल्प देवा । बळानुरूपा मम घेई सेवा ।
 कधी कुणाचे मजला पुरूं दे । जलार्द्र डोळे मा तो हंसूं दे
 अनाथदीनाजवळीं वदेन । सुखामृताचे प्रभु शब्द दोन ॥

कधीं करावा पथ साफ छान । कधीं हरावी मळ-मूत्र-घाण
 बघून रोगार्त करीन घाई । बनेन त्याचा निरपेक्ष आई ॥
 जया न कोणि प्रभु मी त्याचा । तदर्थ हे हात तदर्थ वाचा
 तदर्थ हे प्रेमळ नेत्र-दीप । सदैव जागा मम तत्समीप ॥
 कधीं कधीं मंगल मी लिहीन । कथा नवी वा कविता नवीन
 लिहीन मी नाटक वा निबंध । करीन भाषान्तर वा संबध ॥
 जगांत जे जे सुविचार वारे । मदीय भाषेत भरोत सारे
 असें सदा वाटतसे मनांत । तदर्थ माझे शिणतील हात ॥
 करीन ज्या ज्या लघुशा कृतीस । तिच्यांत ओतीन मदंतरास
 समस्त कर्मां हृदयारविंद । फुलेल, पूर्जन तयें मुकुंद ॥
 असे प्रभूची कृतिरूप पूजा । असें सदा भाविल जीव माझा
 मदंतरींची मिसळून भक्ती । मदीय कर्मां, मिळवीन मुक्ति ॥
 कुठेहि सांदांत जरी पडेन । तिथें फुलाचेपरि मी हंसेन
 मला समाधान असो त्यांत । असो तुझें चिंतन तें मनांत ॥
 असो तुझें नाम मदीय वक्त्रीं । असो तुझें रूप मदीय नेत्रीं
 असो तुझें प्रेम मदंतरांत । भरून राहीं मम जीवनांत ॥

नाशिक तुरुंग, जानेवारी १९३३

३८ तुझ्या हातांतला

खरोखरी मी न असें कुणी रे । चराचराचा प्रभु तूं धनी रे
 हले तुझ्यावीण न एक पान । उठे तुझ्यावीण न एक तान ॥
 त्वदंगणांतील लतेवरील । लहान मी क्षुद्र दरिद्र फूल
 तुझ्य कृपेनें रस गंध दावो । तुझ्याच सेवेत सुकोन जावो ॥
 मदीय हा जीवनकुंभ देवा । रसें, उदारा ! मधुरें भरावां
 करून त्वत्कर्म रिता बनावा । तुझ्याच पायीं फुटुनी पडावा ॥

फुटे जरी नीट तुम्हीं करावा । रिता तरी तो फिरुनी भरावा
 रसा समर्पून पुन्हां फुटेल । फुटून जातां चरणीं पडेल ॥
 फुटे करा नीट रिता भरावा । असाच हा खेळ सुरू रहावा
 तुझ्या न सेवेत कधीं दमूं दे । अनंत खेळांत सदा रमूं दे ॥
 जणूं तुझ्या मी मुरली मुखांत । तुझेच गीत प्रकटो जगांत
 बनेन वेणू तव मी मुखींची । असे असोशी प्रभु एक हीची ॥
 तुझ्या करांतील बनून पांवा । कृतार्थ हा जन्म मदीय व्हावा
 करावया मूर्त शुभ स्व-हेतू । करी मला साधन आपुलें तूं ॥

नाशिक तुरंग, जानेवारी १९३३

३९ द्विविध अनुभव

भरला हा अंधार । सारा भरला हा अंधार ॥

क्रूर पशू हे हिंसक भेसुर
 गदारोळ करितात भयंकर
 थरथरतें भीतिनें मदंतर

निरखुनि हें कांतार ॥

वाघ गुरगुरे अंगावरतीं
 भुजंग फूत्कारातें करिती
 विंचू करिती नांगी वरतीं
 नाहिं कुणी आधार ॥

डोळे जैसे खदिरांगार
 झिंज्या पसरून भेसुर फार
 धांवुन येई हा अंगावर
 पिशाच्चगण अनिवार ॥

कांटे रुतती टुपती दगड
 भुजंग विंचू दिसती रगड
 मखन जाइन राहिन ना धड
 डोळ्यां लागे धार ॥

भयभीतीनें मी गांगरत
 शतदां मार्गी मी अडखळत
 जखमा होती वाहे रक्त
 केला हाहाःकार ॥

पाहुनि दुःखाचा बाजार
 माझे झाले मन बेजार
 अंगी उरला अल्प न जोर
 पडलीं गात्रे गार ॥

तीक्ष्ण नखांनीं फाडफाडुन
 दांतांनीं चावुन कडकडुन
 टाकितील मजला खाऊन
 करितिल वाटे ठार ॥

संजावार्ते जैसे पान
 कांपे, तेवीं मी बलहीन
 प्रभुजी, कोणा जाऊं शरण
 वदवे ना मज फार ॥

हे विश्वंभर करुणासागर
 हे परमेश्वर परमोदार
 शोधित आहे तुझेच दार
 तार मला रे तार ! ॥

सरला घन अंधार आला प्रकाश अपरंपार

प्रभुची सुग्ली हळुच वाजली
क्षणांत सारी सृष्टि बदलली
सुमने पायांखालीं फुललीं
हरला माझा भार ॥

गदारोळ तो सकळ निमाल्य
प्रकाश आला सत्पथ दिसला
करुणासागर तो गहिंवरला
जाइन आतां पार ॥

अभे येती विलया जाती
फिरून तारकातती चमकती
तैशी झाली मदंतरस्थिति
उदया ये सुविचार ॥

विवेकदंडा करीं घेउन
वैराग्याचा वहाण घालुन
धेयें पुढती पाउल टाकिन
खाइन मी ना हार ॥

डसावया ना धजती सर्प
व्याघ्रवृकांचा हरला दर्प
भीति न उरली मजला अल्प
विलया जात विकार ॥

हलकें झालें माझे हृदय
मोह पावले समूळ विलय
सद्भाव्याचा झाला उदय
केला जयजयकार ॥

मदंतरंगी मंजुळवाणी
 वाणी तुमचा शुभ कल्याणी
 प्रभु ! येऊं दे ऐकूं निशिदिनीं
 विनावित वारंवार ॥

त्रिचनापल्ली तुरुंग, जानेवारी १९३१

४० हे सुंदरा अनंता !

हे सुंदरा अनंता ! । लावण्य-केलि-सदना !
 कर्षि भेटशील मजला । कंदर्प-कोटि-वदना !
 सकलांहि या जिवांच्या । प्रेमार्थ तूं भुकेला
 चित्तें हरावयाला । रचितोसि रंगलीला
 संध्या समीप येतां । भरिशीं नभांत रंग
 तव हृत्स्थ प्रेमसिंधु । त्याचेच ते तरंग
 सांजावतां नभांत । उधळीत रंग येशीं
 रमवीशिं या जिवांना । कर लेशही न घेशीं
 रमवावयास जीवा । सुखवावयास, राया !
 निज दिव्य चित्रशाळा । करिशीं खुली बघाया
 हंसवावयास जीवां । शिकवावयास राया !
 निज भव्य चित्रशाळा । करिशीं खुली बघाया
 पिवळे निळे गुलाबी । नारिंगि गौर लाल
 संमिश्रणें सुरम्य । करितात जीव लोल
 काले कभिन्न मेघ । करितोस ते सु-वर्ण
 त्वत्स्पर्श दिव्य होतां । राहील काय दैन्य !

घालूनियां किरीट । कान्हाच का उभा तो
 ऐसा कधीं कधीं तो । आभास गोड होतो
 रक्तोत्पलें सुरम्य । फुललीं अनंत गमती
 ते हंस कांचनाचे । गमतात तेथ रमती
 करिती प्रसन्न चित्त । करिती गभीर धीर
 चित्रें विचित्र बघुनी । हृदयांत भाव-पूर
 शोभा नभांत भव्य । शोभा नभांत नव्य
 बघुनी अपार भरती । हृदयांत भाव दिव्य
 करितोस रंगब्रदल । राया क्षणाक्षणाला
 इकडेहि रंग विविध । चढतात मन्मनाला
 करितोसि रंग-फेर । देशीं नवा मुलामा
 तू दावितोस गोड । जादू मुलांस आम्हां
 मोडूनियां क्षणांत । रचिशीं नवाकृतीस
 बघुनी तुझी चलाखी । किति मोद मन्मतीस
 गंभीर होइ चित्त । दुसऱ्या क्षणींच हंसते
 हंसलें न जों पुरेंसें । तिसऱ्या क्षणींच रडते
 येती मनीं विचार । ते मृत्यु-जीवनाचे
 जणुं जीव त्या घडीला । दोल्यावरीच नाचे
 होतांच वासरान्त । होतांच भास्करान्त
 जणुं पूर वभवाला । चढतो वरी नभांत
 येतां समीप अंत । जीवासही अनंत
 ऐसें मिळेल भाग्य । करुं मी किमर्थ खंत ?
 जणुं मृत्यु रग्य दार । त्या जीवना अनंत
 सौभाग्य-हेतु अस्त । करुं मी किमर्थ खंत ?
 ने मृत्यु त्या अमर्त्या । ने अंत त्या अनंतीं
 दैवी दिसेल भाग्य । करुं मी किमर्थ खंती ?

श्रीमंत त्या प्रभूचा । मी पुत्र भाग्यवंत
 होऊं संचित कां मी । करूं मी किमर्थ खंत ?
 ऐसा विचार माझ्या । हृदयांत गोड येई
 माझी महा-निराशा । प्रभुजी पळून जाई
 जे रंजले प्रपंचीं । जे गांजले जगांत
 रिझवावयास त्यांना । नटतोसि तूं नभांत
 दारिद्र्य-दुःख-दैन्य । निंदापमान सर्व
 सायंनभा बघोनी । विसरून जाई जीव
 रंगच्छटा अनंत । आकार ते अनंत
 करूं वर्णना कसा मी । बसतों मुका निवान्त
 बघतों अनंत शोभा । हृदयीं उचंबळोनी
 मिटितों मधेंच डोळे । येतात ते भरोनी
 गालांवरून अश्रू । येतात घळघळोनी
 सायंतनीन अर्घ्य । देतों तुला भरोनी
 नटतोसि रंगरंगीं । तूं दिव्य-रूप-सिंधु
 तूं तात मात गुरु तूं । प्रिय तूं सखा सुबंधु
 राहून गुप्त मार्गें । करितोसि जादुगारी
 रचितोसि रंगसृष्टि । प्रभु तूं महान् चितारी
 किति पाहुं पाहुं पाहुं । तृप्ती न रे बघून
 शतभावनांनिं हृदय । येई उचंबळून
 भवदीय दिव्य मूर्ति । केव्हां दिसेल नयनां
 भिजवीन आंसवांनीं । केव्हां त्वदीय चरणां
 हे सुंदरा अनंता । लावण्य-केलि-सदना
 कधिं भेटशील मातें । कंदर्प-कोटि-वदना !

नाशिक तुरुंग, ऑगस्ट १९३२

४१ रामवेडा

मला हंसता का ? हंसा हंसा सारे । चित्त माझे परि रडे शोकभारें
मनामधिल खुडूं केविं मोह-मोडा । मला सांगा, मी असें रामवेडा ॥

मला झडकारि कुणि राम दाखवा रे । तयावीण मला शून्य गमे सारें
कोण उकालिल त्यावीण मोह-वेडा । मला सांगा, मी असें रामवेडा ॥

मला पत्ता सांगाल काय कोणी । राम राहे तो कोणत्या ठिकाणीं
राम-सीतेचा कुठें असे जोडा । मला सांगा, मी असें रामवेडा ॥:

द्याल कोणी का मला वदा राम । द्याल कोणी तो का मुनिजन-विश्राम
कुणी माझ्या पुर्वील काय कोडा । मला सांगा, मी असें रामवेडा ॥

उठा सत्वर मज राममूर्ति दावा । जया ध्यावें जो अहोरात्र गावा
मला धरवेना धीर अतां थोडा । मला सांगा, मी असें रामवेडा ॥

राम कोठें ? तव अंतरंगिं आहे । राम कोठें ? सर्वत्र शोभताहे
नयन वेड्या ! उघडून बघे नीट । धीट होउन घे, ऊठ, रामभेट ॥

त्रिचनापल्ली तुरुंग, सप्टेंबर १९३०

४२ आई, दार उघड

किती धडपडलों किती भागलों मी । किती श्रमलों यावया तुझ्या धामीं
किती रडलों मी सतत धायिधायी । दार उघड अतां, आई ! जीव जाई ॥

तुझ्या पायांशीं देईं आसण्याला । नको दूर करूं आई वांसराला

तुझ्या पायांविण कांहिं नको पाही । दार उघड अतां, आई ! जीव जाई ॥

मला भिवविति हे वृक-ब्याघ्र घोर । मला घाबरविति उग्र दुष्ट चोर

खाउंखाऊं करितात धीर नाहीं । दार उघड अतां, आई ! जीव जाई ॥

थंडिवाप्याचा बाळ उभा दारीं । सकळ थरथरतें अंग बघे भारी

वेई पोटाशीं ऊब मला देई । दार उघड अतां, आई ! जीव जाई ॥

ठेव मजला तूं निजवुनी कुरांत । मला अंगाई गाड गोड गीत
 कितिक जन्मावधि झोंप मला नाही । दार उघड अतां, आइ ! जीव जाई ॥
 अमित जन्मांची लागली तहान । कसे तडफडती प्राण हीन दीन
 तव प्रेम-पयांधार गोड देई । दार उघड अतां, आइ ! जीव जाई ॥
 तुला करुणेचा बोलतात सिंधु । मला कां देशीं एकही न बिंदु
 मीच नावडतें पोर सांग कायी । दार उघड अतां, आइ ! जीव जाई ॥
 अनेकांना तूं सतत पावलीस । परी मजवरतीं कां ग कावलीस
 तुझ्यावीणें आधार अन्य नाही । दार उघड अतां, आइ ! जीव जाई ॥
 अनेकांना तूं देशीं साउलीस । कां ग माउलि ! मजवरा रूमलीस
 तुझ्यावीण मला ओस दिशा दाही । दार उघड अतां, आइ ! जीव जाई ॥
 बाल दारीं रडतसे दीनवाणा । तुला ये ना कां आज प्रेमपान्हा
 कसें आईचें हृदय कठिण होई । दार उघड अतां, आइ ! जीव जाई ॥
 चकोरातें तो, आइ ! जसा इंद्रु । चातकाला तो जेविं नीर-बिंदु
 तुझें दर्शन मज तसें प्राण-दायी । दार उघड अतां, आइ ! जीव जाई ॥
 बोल माझ्याशीं, आइ ! एक बोल । तुझा बोल सुत्रा-सागरकल्लोल
 तुझा शब्द मला नवप्राणदायी । दार उघड अतां, आइ ! जीव जाई ॥
 आइ ! गेले हे खोल किती डोळे । तुझ्यासाठीं मत्प्राण हे भुकेले
 अहर्निश त्वद्विरहाग्नि फार दाही । दार उघड अतां, आइ ! जीव जाई ॥
 पिकें पाण्याविण जातिं गे सुकून । मुलें मातेविण जातिं गे झुन्न
 तुझ्याविण माझा जीव सुकून जाई । दार उघड अतां आइ ! जीव जाई ॥
 कामधेनू होईल का कठोर । ताप देइल का कधीं चंद्रकोर
 कशी गंगा होईल तापदायी । दार उघड अतां, आइ ! जीव जाई ॥
 मातमाहिमा ना आज मालवावा । मातृगरिमा ना आइ ! घालवावा
 ब्रीद सांभाळीं तें न लया नेई । दार उघड अतां, आइ ! जीव जाई ॥

आइ ! माझी ही शेवटील हाक । आइ ! बाहेरी येउनियां ठाक
अजुन बाहेरी तूं जरी न येशीं । तुझ्या पोराचें प्रेत तूं पहाशीं ॥

नाशिक तुहंग, मे १९३३

४३ जीवननाथ

तृणास देखून हंसे कुरंग । मरंदपानें करि गान भृंग
जलांतरंगीं करि मीन नाच । तवानुरागीं प्रभु मी तसाच ॥
दयासुत्रासिंधु तुम्ही अगर । सुखमृताचे तुम्हि डोह थोर
लहानमा तेथ बनून मीन । विजेपरी चमूचमू मी करीन ॥
मदीय तूं जीवननाथ देवा । मला स्वपायांजवळींच ठेवा
तव रगृति श्वासममान जीवा । मदीय संजीवन तूंच देवा ॥
मदीय तूं नाथ मदीय कांत । मदीय तूं प्राण मदीय स्वांत
मदीय तूं सृष्टे मदीय दृष्टि । मदीय तूं तुष्टि मदीय पुष्टि
त्रिथें तिथें मी तुजला बघेन । कुदेन नाचेन मुदें उडेन
तुलाच गातील मदीय ओठ । तुझेच ते, ना इतरा वरोत ॥
करीं करीं तूं लग्नी गुळामा । परी तुला मी हुडकीन रामा
तुला लग्नावर रुचे सद्व । गड्या परी तूं मन जांव जीव ॥
करीं न जाई बघ दूर आतां । तुझ्या वियोगें मज मृत्यु नाथा
प्रिया ! तुझे पाय मदीय डोई । बसूं असे संतत एक ठायीं ॥

नाशिक तुहंग, डिसेंबर १९३२

४४ सुखामृताची मग नित्य धार

कळ्या जळवीण कशा फुलाव्या । दिशा उपेवीन कशा खुलाव्या
 उचंबळे इंदुविना न सिंधु । तसाच मी त्वद्विण दीनबंधु ॥
 कशास चिंता परि ही उगीच । जिथें तिथें माय असे उभीच
 जिवा कशाला करितोस खंत । जिथें तिथें हा भरला अनंत ॥
 अनंत नेत्रीं तुज माय पाहे । अनंत हातीं तुज वेदिताहे
 जरा तुझे तूं उघडीं खनेत्र । दिसेल सर्वत्र पिता पवित्र ॥
 जरा जरी तें उघडाल दार । प्रकाश तेथें भरतो अपार
 हवा शिरे निर्मळ आंत खूप । तसेंच आहे प्रभुचें स्वरूप ॥
 करी न तूं वंद निजान्तरंग । शिरेल तो अंतरिं विश्वरंग
 सताड ठेवी उघडून दार । सुखामृताची मग नित्य धार ॥

नाशिक तुरुंग, जानेवारी १९३३

४५ तुला देतो मी जमिन ही लिहून

जीवनाच्या ओसाड वाळवंटीं । कधीं करिशिल कारण्यमेघवृष्टि
 कधीं झिमझिम पाऊस पाडिशील । वाळवंटांचे मळे शोभतील ॥
 जीवनाची मम पडित ही जमीन । लागवडीला आणील सांग कोण
 मला शक्ति नसे कुशलताहि नाहीं । जर्गी कोणाचें साह्य तेंहि नाहीं ॥
 मशागत कर तूं पडित वावराची । मला कांहिं नको सर्व घेइ तूंची
 तुला जें जें प्रभु मनीं आवडेल । पडित भूमिंत या सकळ तें पिकेल ॥
 मला मोवदला नको एक दाणा । लागवडिला ही पडित भूमि आणा
 तुला देतो मी जमिन ही लिहून । मला कांहिं नको दाविं पीकवून ॥
 मळे होतिल ओसाड वावराचे । पाहुनीयां सुखतील नेत्र साचे
 जमिन माझी ही फुकट न रे जावी । तुला करुणा एवढी आज यावी ॥

नाशिक तुरुंग, मे १९३३

४६ आशा

संपोनीयां निशा । उजळते प्रभा
 दिनमणी उभा । राहे नभीं
 लाखों मुक्या कळ्या । त्या तदा हांसती
 खुलती डुलती । आनंदानें
 ऊर्ध्वमुख होती । देव त्या पाहती
 गंध-धूपारती । ओंवाळिती
 तैसें माझे मन । येतांच प्रकाश
 पावेल विकास । अभिनव
 तोंवरी तोंवरी । अंधारीं राहिन
 दिन हे नेईन । आयुष्याचे
 फुलेल जीवन-। कळी केव्हां तरी
 आशा ही अंतरीं । बाळगीतो

अंमळनेर, १९२८

४७ सोन्याचा दिवस

जन्ममरणांचीं । पाउलें टाकीत
 येतो मी धांवत । भेटावया
 पापांचे पर्वत । टाकूनियां दूर
 येतो तुझे दार । गांठावया
 दिवसेंदिवस । होउनी निर्मळ
 चरणकमळ । पाहिन तूझे
 पाहुन पायांस । निवतील डोळे
 सुखाचे सोहळे । लाभतील
 कधीं तो सोन्याचा । येईल दिवस
 पुरेल ही आस । अंतरींची

नाशिक तुरुंग, ऑगस्ट १९३२

४८ प्रार्थना

माझ्या ओंठावरि थरथरे प्रार्थना एक हीच
 व्हावें माझ्या कधिं न भगवन् हातुनी कर्म नीच
 श्रद्धा राहो हृदायिं असुं दे त्वत्स्मृती देवराज !
 चिंतेचें ना किमपि मग तें नाथ ! केव्हांहि काज

त्रिचनापल्ली तुरुंग, जानेवारी १९३१

४९ प्रकाश केव्हां भवनीं भरेल ?

मदीय या मानस-मंदिरांत । तमोमयां संतत घोर रात्र
 कुठें असे दीप ? कसा मिळेल ? । प्रकाश केव्हां भवनीं भरेल ? ।
 जशी विजेची कळ दावतांच । प्रकाश सर्वत्र करांत नाच
 कुठें असे ती कळ मंदिराची । सदैव हे धुंडित हात साचा ॥
 मदीय हे हात दमून गेले । मदीय डोळे वनतात ओले
 कधींच का ना कळ सांपडेल । असाच का दास सदा रडेल ?
 तुझा सदा मी करितों पुकारा । पुन्हां पुन्हां दावितसां नकारा
 असें प्रभो कोठवरी टिकेल । प्रकाश केव्हां भवनीं भरेल ?
 रवी-शशी अंबरिं लाविलेस । निज प्रकाशें भरलेंस विश्व
 मदंतरीं ज्योति न लावितोस । दिसे स्मशानासम गेह ओस ॥
 क्षणीं परी येइ मनीं विचार । उचंबळे तत्क्षणिं मोद-पूर
 मना मुक्यानें प्रभुपाय चेप । प्रकाश येईल पहा अपाप ॥
 असे विजेची कळ तत्पदांत । पदां धरी तेज भरे घरांत
 सदैव जो दाबिल पाय त्याचे । घरांत नाचे विजली त्याचे ॥
 अहा ! मला त्वत्कळ रे मिळाली । मदीय चिंता सगळी पळाली
 अतां न सोडीन कधींच पाय । चिर-प्रकाशें तम दूर जाय ॥

प्रकाश येतां मम मंदिरांत । बसेन मी नाचत गीत गात
 तव प्रभु ! प्रेमसुधा पिऊन । खराखुरा पागल मी बनेन ॥
 नुरेल माझे मज देह-भान । न भूक लागेल न वा तहान
 सुखाश्रु नेत्रांतुन चालतील । तनूवरी रोम उभारतील ॥
 प्रकाश नाचेल अनंतरंग । सुदास नाचेल हुलेल दंग
 बनेल वेडाच बनेल मत्त । तुझ्यांत जाईल मिळून भक्त ॥
 प्रकाश येतां तम त्यांत जाई । नदी समुद्रांत मिळून राही
 प्रभा खीपासुन ना विभक्त । तुझ्यांत जाईल मिळून भक्त ॥
 जलांत जातां मिळुनि तरंग । सदैव एकत्रच अंग^१ रंग
 धरून राही सुम नित्य वृंत । तुझ्यांत जाईल मिळून भक्त ॥
 प्रकाश येवो सदर्नांत थोर । हरो समस्त प्रभु चित्तघोर
 सदा प्रकाशास्तव मी भुकेला । प्रकाश द्यावा प्रणती पदाला ॥

नाशिक तुरुंग, एप्रिल १९३३

५० हृदयाचे बोल

मला तुझ्यावीण कुणी कुणी न । खरोखरी मां तुजवीण दीन
 नसेच आधार मला कुणाचा । मला त्रिसांवा पद-सारसाचा ॥
 सख्य जिवाचा मम आसरा तूं । उदार माता मज वांसरा तूं
 गड्या दिलाचा मम दिलरुबा तूं । म्हणेन मी संतत एक तूं तूं ॥
 मदीय तूं बोध मदीय मोद । मदीय चित्ता प्रभु ! तूं विनादे
 मदीय संगीत मदीय गान । त्वमेक रे जीवन मामकीन ॥
 मदीय तूं खान मदीय पान । मदीय तूं स्थान मदीय मान
 मदीय तूं सौख्य मदीय ठेवा । तुझ्याविणें कांहिं न देवदेवा ॥

१ आकार आणि रूप हीं एकत्र असतात.

तुझाच आधार तुझा विसांवा । तुझाच हे तात ! करीन धांव्य
 तुलाच मारीन सदैव हांका । कृपांवरानें निज बाळ झांका ॥
 तुझ्यावरी सर्व मदीय भार । तुझ्यावरी सर्व सख्या मदार
 तुझेच मातें जरि वंद दार । मदीय दुःखा नच अंत पार ॥
 तुझ्यावरी सर्व उड्या मदीय । सख्या जरी प्रेम नुरें त्वदीय
 तरी न सत्कर्म घडेल हातीं । समस्त हें जीवन होई माती ॥
 न जीव पंखाविण पांखरास । न आस गायीविण वांसरास
 पतंग सूत्राविण ना तरंगे । तुझ्याविणें दास तुझा न रंगे ॥
 न मूल हांसे जरि अंविका न । चकोर दुःखी जरि चंद्रिका न
 वने वसंताविण हांसतीं न । तुझ्याविणें दास तुझा सुदीन ॥
 सुचे वसंताविण ना पिकाला । सुके जरी पाउस ना पिकाला
 जळाविणें जाइ जळून मीन । सुके तसा दास भवद्विहान ॥
 अनाथनाथा ! उघडा जगांत । दरिद्र दुःखी पडलों पथांत
 मदीय तूं लाज न राखशील । तरी निज ब्रीद गमावशील ॥
 सख्या अनंता करुणावसंता । तुझ्याविणें कोण कलंकहंता
 मदीय मालिन्य धुवावयातें । तुझ्याविणें कोण समर्थ माते ! ॥
 करीं तुझे मूल धुवून नीट । करी मुलाला शिकवून धीट
 तदीय घे हात तुझ्या करांत । पडेल ना तो न घडेल घात ॥
 असो तुझा हात मदीय माथां । न दूर लोटी मज दीन—नाथा
 मदंतरंगीं करुनी निवास । सुवास द्यावा मम जीवनास ॥

*

*

*

दिला कशाला नरजन्म मातें । जरी न तत्सार्थक होइ हातें
 दिली कशाला तनु मानवाची । जरी असे वृत्ति सदा पशूची ॥
 अमोल मोतीं मजला दिलेंस । धुळींत मीं मेळविलें तयास
 अयोग्य हातीं बहुमोल ठेवा । दिला किमर्थ प्रभु देवदेवा ? ॥

अमोल लाभे नरजन्म देवा । परी घडेना तव अल्प सेवा
 कशी तुला ही नरजन्म-माती । पहावते ? सांग, जयास गाती ॥
 मलाच ठावी मम वेदना रे । न कल्पना येइल ती परा रे
 किमर्थ मी ढाळित आंसवांतें । तुलाहि माहीत नसेल कां तें ? ॥
 अनाथ दोषी दुबळा गरीब । सदैव त्याचें रडणें नशीब
 न देव ना मानव त्या न कोणीं । सदा रडावें तिमिरीं वसोनी ॥
 सकाळ होवो अथवा दुपार । प्रभात किंवा रजनी गभीर
 मला असे एकच काम साचें । अखंड नेत्राश्रुविमोचनाचें ॥
 रडून रात्रंदिन दोन्ही डोळे । फुटून जावोत वनोत गोळे
 तुला नसे भाग्य बघावयाचें । नुरे तरी कामच लोचनांचें ॥
 परोपरी मी तुज आळवीन । सदैव गीतें रचुनी नवीन
 तुझी घडो भेट न वा घडो रे । मुखीं तुझें गीत तरी असो रे ॥
 मुखीं असो नाम तरी निदान । तयास मी मानिन मन्निधान
 न आठवी माय जरी मुलास । न बाळ केव्हां विसरेल तीस ॥
 कितीहि झालें जरि खोडसाळ । तरी उराशीं घरि माय बाळ
 मदीय माता परि फार मानी । न पुत्रहांका परिसेहि कांणीं ॥
 सदैव माता जपती मुलांना । सदैव माया जपती पिलांना
 जगांत माता विसरेल बाळ । तरी जगाचा जवळीच काळ ॥
 मला न पोटीं धरिशील आई । मला न नेत्रीं बघशील आई
 कशास हा जन्म तरी दिलास । मला अहोरात्र रडावयास ॥
 न आत्महत्या करण्यास धीर । जरी बघाया तुजला अधीर
 न रोगही मित्र बनेल पाही । न देव त्याला जगिं कोणि नाहीं ॥
 रडे रडे संतत तूं रडे रे । न जोंवरी त्वत्तनु ही पडे रे
 रडावयाचाचि तुझा स्वधर्म । रडावयाचें करि नित्य कर्म ॥

निराश होते बनें भ्रमिष्ठ । विनिंदितों व्यक्ति जगद्-गरिष्ठ
समस्त माते हंसतात लोक । कुणा कळे आंतर आइ ! शोक ॥
असाच हा चंचल दुर्विचार । वदून ते हांसती सान-थोर
तुझ्या मुलाची करिती टवाळी । मुका विचारा परि अश्रु टाळी ॥

* * *

अनंत आनंद तुझ्या जगांत । न मी रडावे कधिही मनांत
सदैव देवा मजला हंसूं दे । कधीं उदासीन न रे बसूं दे ॥
हंसें सदा मद्दनीं असावे । मदास्य हें खिन्न कधीं नसावे
असें जरी वाटतसे मनांत । सदा उभे अश्रुच लोचनांत ॥
भरून येती मम नेत्र देवा । मला कळेना मम पापठेवा
मला न तत्कारण तें कळेना । मदश्रुधारा कधिही सरेना ॥
वसंत येई पिक गोड गाई । वनस्थली रम्य सजून राही
फुलाफळांना प्रभु ये बहार । मदीय नेत्रीं परि अश्रुधार ॥
शरद् ऋतू ये सुखद प्रसन्न । धरा सधान्या सरिता प्रसन्न
प्रसन्न आकाश प्रसन्न तारे । मदीय नेत्रीं परि अश्रु बा रे ॥
विषाद जाऊन विकास येवो । अकर्मता जाउन कर्म येवो
निशा सरोनी हंसुं दे उषेला । वरो सदा मन्मन जागृतीला ॥
सरोनी अंधार उजेड येवो । निबद्ध माझी मति मुक्त होवो
स्वतंत्रेच्या गगनीं उडूं दे । विचारनक्षत्रफुलें खुडूं दे ॥
कधीं न आतां प्रभु मीं रडावे । विशंक उत्साहभरें उडावे
स्वपंख आनंदुन फडफडावे । वरीवरी संतत मीं चढावे ॥
सदैव उत्साह असो मनांत । सदैव सेवा असुं दे करांत
असो सदा शांति मंदंतरांत । भरून राहीं मम जीवनांत ॥

* * *

अखंड आकर्षुनियां ग्रहांस । सभोंवतीं नाचवि त्यां दिनेश
 पदांबुजाभोंवतीं इंद्रियांस । धरुनियां लावि फिरावर्यास ॥
 प्रदक्षिणा तीं तुजला करोत । तव प्रकाशें विमलें नटोत
 हरेल अंधार सरेल रात्र । तुझ्या प्रसादा बनतील पात्र ॥
 सुचो रुचो ना तुजवीण कांहीं । जडो सदा जीव तुझ्याच पायीं
 तुझाच लागो मज एक छंद । मुखांत गोविंद हरे मुकुंद ॥
 तुझाच लागो मज एक नाद । सरोत सारेच वितंड-वाद
 तुझा असो प्रेमळ एक बंध । मुखांत गोविंद हरे मुकुंद ॥
 अनंत हें अंतर नीलनील । उभें न मार्गें जरि का असेल
 तरे न ताराद्युति ती खुलेल । सुपार्श्वभूमी चढवीत मोल ॥
 ममस्त मार्गें कृतिच्या मदीय । असो भवन्मूर्ति विलोभनीय
 समस्त कर्म पदकासमान । तुझ्या शुभांगीं झळकोत छान ॥
 शुभ-कृतीं श्री मम वैजयंती । गळां तुझ्या घालिन भूषयन्ती
 उरी तुझ्या सुंदर ती रुलेल । वयून त्वन्नेत्रनदी निघेल ॥
 मनोज्ञ पुण्यासम गंधवंत । पवित्र तारांपरि दीप्तिगंत
 सुरम्य मोत्यांपरि पाणिदार । असा कधीं अर्पिन कर्म-हार ॥
 नसे मला ज्ञान खरी न भक्ति । नसे मला योग न ती विरक्ति
 नसे तपस्या पदरांत जाड । तरी तुझी मी करितोंच चाड ॥
 कधीं मदश्रू प्रभुजी पुसाल । कधीं निजांकीं निजबाल व्याल
 तुम्हांस मी मानेत मायत्राप । कधीं वरें दूर कराल ताप ॥
 जरी मुळाला ढकलाल आज । जरी न राखाल तदीय लाज
 जरी न पाजाल अनंत पान्हा । जगेल ना तो तरि दीन तान्हा ॥

नाशिक तुरंग, मे १९३३

५१ जीवनापण

जीवन-सुमना मदीय देवा ! त्वच्चरणीं वाहिन
दुसरी आणिक इच्छाच न

मरंद तूं घे 'तूंच गंध घे सुंदरता तूं बघ
तव सेवेतचि सुकुं दे शुभ

आहे गंध काय तो परी
आहे सुंदरता का तरी
आहे रस तरि का तिळभरी

असो कसेंही तुला आवडो, गोड करुन घेउन
सुखवीं प्रभुवर माझे मन ॥

* * *

जरी भिकारी जीवन माझे तरि तुज तें अर्पिन
हृदयीं धरिशिल तें तोषुन

रित्या जीवना तव हस्ताचा स्पर्श सुधामय घडे
तरि परिपूर्णतेस तें चढे

त्वस्मित-किरण जीवनांबरीं
पडतिल दोनचार ते जरी
तरि तें होइल रे भरजरी

स्वतांच तें मग निजांगावरीं बसशिल तूं घालुन
जाइन देवा मी लाजुन

* * *

ध्रुववाळाच्या मुक्या कपोला शंख लाविला हरी
वेदोच्चारण मग तो करी

मदीय जीवन अरासिक रिक्त प्रभु तूं भरिशिल रसें
जरि तुज देइन तें सीरसें

ये, ये, जीवन घे तूं मम
 मत्कारधर्ता ना त्वत्सम
 प्रकाश दे मज घेउनि तम
 रिता घडा मी तुला देउनी क्षीरांबुधि मिळविनं
 मज मौक्तिक परि तुज मृत्कण ॥

* * *

सख्या अनंता मनोवसंता घे मम जीवन-वन
 आहे निष्फल हें भीषण
 विचारतरु तूं फुलवीं फळवीं लाव भावनालता
 स्फूर्ति-समीरें आंदोलिता

सद्गनांचे कुजवि पिक
 सत्कर्मांचे हांसवि शुक
 येवो भावभक्तिला पिक

जगीं न अन्या फुलवाया ये हें हृन्नंदनवन
 फुलवीं तूंच जगन्मोहन ॥

* * *

प्रभु तव चरणीं जीवनयमुना माझी ही ओतिन
 तव शुभ चरण प्रक्षालिन

त्वत्पद-धूलि स्पर्शियाला यमुना कशि तडफडे
 वरवर धडपडुनी ती चढे
 वसुदेवाच्या हातांतला
 पद लांबवुनि तुवां लाविला
 आत्मा यमुनेचा तोषला

तुझ्या पदाच्या स्पर्शासाठीं देवा मज्जीवन—

यमुना तडफडते निशिदिन ॥

* * *

तनमन माझे तुला वाढले जीवनपर्णावरी
 यावे प्रभुजि अतां ढोकरी
 पांचाळीच्या पानास्तव त्या अधीर झालां कसे
 यां ह्या दीनास्तवही तसे
 पांचाळीच्या पानीं चव
 मम तनमनाहि ती ना लव
 तरि करि बाळचें गौरव

किति विनवूं मी किति आळवुं मी कंठ येइ दाटुन
 यावे धांवुनि मनमोहन ॥

* * * * *

आला आला कृष्णकन्हैया राधाधर-ढोलुप
 प्रिय ज्या भावभक्तिचें तुप
 आला आला शबरीचीं तीं खाणारा बोरकें
 आला तोषणार गोरसें
 जीवनपात्र तयाच्या पुढें
 केलें तनमन वाढुन मुदें
 माझी दृष्टि तत्पदीं जडे
 जीवनयमुना गेली तत्पदगंगेमधिं मिसळुन
 गेला जीव शिवत्ति होउन ॥

नाशिक तुरुंग, मार्च १९३३

५२ जीवनांत माझ्या सदा राम गुंफिन

जीवनांत माझ्या सदा राम गुंफिन
 सकळ इंद्रियांनीं माझ्या राम चुंफिन ॥

सत्य-शिव-सुंदराचें
 पूजन मी करिन साचें
 ह्यास्तव मी या जिवाचें
 मोल अर्पिन
 राम गुंफिन ॥

विमल भाव सरल भाव
 मधुर भाव प्रेम भाव
 सेवा-निःस्वार्थ-भाव
 त्यांत ओतिन
 रामगुंफिन ॥

ज्ञान, भक्ति, कर्म, तीन
 पदर असे दृढ धरून
 श्रद्धेनें पीळ भरून
 मोक्ष मिळविन
 राम गुंफिन ॥

धुळे तुरुंग, मे १९३२

५३ तुजसाठी जीव हा उरला

कारुण्यवसंता रामा । तुजसाठी जीव हा उरला ॥
 या जगांत तुजविण कोणी । नाहीच खरोखर रामा
 तूं हृदयीं असुनीं देवा । कां चित्त भुलतसे कामा
 तुज सदैव हृदयीं धरुनी । तव गोड गाउं दे नामा
 तुज सदैव मी आळविन
 तुज सदैव मी आठविन
 तूं जीवन मी तर मीन
 तुजवीण जीव घाबरला ॥

हृदयांत जरी तूं नसशी । मी अनंत मोहीं पडतो
तुजलागीं विसरुन रामा । शतवार पडुन मी रडतो
तूं नको कधींही जाऊं । हृदयांतुन तुज विनवीतो

जरि मूल चुकुन दुर जाई
वापींत पडाया पाही
धरि धांवत येउन आई
खुवीर तेविं धरि मजला ॥

जरि इतर वस्तु हृदयाशीं । निशिदिन मी प्रभुवर धरितो
हृदयाच्या आंतिल भागीं । तुजशींच हितगुजा करितो
एकांतीं बसुनी रामा । तुजला मी स्मरुनी रडतो

तव चरण मनिं येवोनी
तव मूर्ति मनीं येवोनी
येतात नेत्र हे भरुनी
कितिकदां कंठ गहिवरला ॥

बसुनियां खुवरा दोषे । करुं गोष्टी एके ठायीं
ठेवीन भाल मम देवा । रमणीय तुझ्या रे पायीं
प्रेमांबुधि गांभिर तेव्हां । हेलावुन येईल हृदयीं

मन तुझ्याच पायीं जडुं दे
तनु तुझ्याच पायीं पडुं दे
मति तुझ्याच ठायीं बुडुं दे
तुजवीण गति दुजी न मला ॥

एकची आस मम रामा । तूं ठेव शिरीं मम हात
होईन पावनान्तर मी । मंगला तूंच मम तात
त्वत्स्पर्श सुधामय होतां । संपेल मोहमय रात्र

कार्धं मोह न मग शिवतील
पापादि दूर पळतील
भेदादि भाव गळतील

सेवीन सदा पदकमलां ॥

जें आवडतें तुज देवा । तें करोत माझे हात
जे आवडती तुज देवा । ते शब्द ओठ बोलोत
जे आवडती तुज देवा । ते विचार मनिं नांदोत

तनमनमति तुज अर्पीन
सेवेंत सतत रावेन
जाईन त्वत्पदीं मिलुन
ही इच्छा पुरवी विमला ॥

नाशिक तुरंग, एप्रिल १९३३

५४ जीवन-बाग

(नाचत म्हणावयाचें गान)

प्रभु माझी जीवन-बाग सजव ॥

कुशल तूं माळी

बाग सांभाळी

स्वर्गीय सौंदर्ये ती रे खुलव ॥

गत काळांतिल

सगळा खळमळ

भरपूर येथें खताला सडव ॥

द्वेष मत्सर

हेची फत्तर

फोडुन, प्रेमाचे वृक्ष फुलव ॥

मोह विकार
 बाग खाणार
 वैराग्य-दंडानें त्यांना घालव ॥
 तव करुणेचा
 मंगलतेचा
 शिवतम वसंतवारा वाहव ॥
 दृढ श्रद्धेचे
 सद्-भक्तीचे
 सुंदर मांदार येथें डुलव ॥
 उत्साहाचीं
 आनंदाचीं
 थुइथुई कारंजीं येथें उडव ॥
 धृतिचे अभिनव
 घालुन मांडव
 त्यावर शांतीचे वेल चढव ॥
 चारित्र्याचे
 पावित्र्याचे
 शीतल शांतसे कुंज घडव ॥
 सत्प्रतिभेचे
 सत्-ज्ञानाचे
 गुंगूंगुंगू मिलिंद गुंगव ॥
 सहजपणाचे
 सत्-स्फूर्तीचे
 करुं देत विहंगम गोड ख ॥
 परमैक्याचा
 झोल साचा

बांधुन त्यावर जीव झुलव ॥

फुलवून जीवन

तेथें निवसुन

मग गोड गोड तूं वेणू वाजव ॥

धुळें तुरंग, मे १९३४

५५ भाग्याचे अश्रू

अनुताप-आसवांनीं । कासार मानसाचें
भरतें तुडुंब तेव्हां । ती भक्ति-वेल नाचे
त्या भक्तिवेलिवरतीं । चित्पद्म तें फुललेल
येऊनियां मुकुंद । मग त्यांत तो बसेल
रड तूं सदैव बाळा । भरुं दे तुडुंब हृदय
येईल भक्ति मग ती । होईल संचिदुदय
ते भाग्यवंत अश्रू । जवळीं तुझ्या विपूल
हंसशील लौकरीच । जरि आज तूं मलूल

धुळें तुरंग, मार्च १९३२

५६ नीर्वाणीचें सांगणें

नाशी मोह प्रभुजि अथवा प्राण घेऊन जाई
नेई देह त्वरित अथवा ही अहंता हरावी
माझे चित्त स्थिर करि न वा थांबव श्वास देवा
पाशां तोडी सकळ, धरवे धीर ना, मृत्यु दे वा ॥
आनंदानें हृदयिं धरुं का बुद्बुदांचे पसारे ?
मृत्युंजा का परम-रतिनें पूजुं सोडून तारे ?

पीयूषाची प्रभुजि मजला लागलीसे पिपासा
कांजी लावूं काशि मग मुखा ? सिद्ध मी सर्वनाशा ॥

माते, प्रेमामृतलनिधे, मंगले, हे उदारे
दृश्यादृश्या सृजिशि सगळे हे तुझे खेळ सारे
मच्चित्तांतर्गत तम हरी, दे प्रकाशांशु एक
आहे मी क्षुद्धिकल बहुतां जन्मिचा कांहे फेंक ॥

मच्चित्तीं जीं सतत उठती वादळें शांत व्हावीं
विध्वंसारीं मम मद-गृहे सर्व आसक्ति जावी
येवो चित्तीं स्मरण न कधीं कामिनीकांचनांचें
माते ! हे दे मजासें, अथवा प्राण फेंकीन साचे ॥

त्वत्कारुण्यांबुधिमधिल ना बिंदु लाभे जरासा
माते ! माते जरि, तरि गळ्यालागिं लावीन फांसा
आई होशी कृपण काशि तूं वाळ जाई सुकून
त्वत्कारुण्यें जलद भरले पाठवी बिंदु दोन ॥

विश्वाधारे ! अगतिक तुला वाळ हा हांक मारी
दारीं आला सदयहृदये ! तारि वा त्यास मारी
हे प्रेमाब्धे ! परमकरुणालंकृते ! हे अनंते !
दे आधारा मज न रडवी वत्सले ! स्नेहमूर्ते ! ॥

त्रिचनापल्ली तुरंग, फेब्रुवारी १९३१

५७ कधि येशिल हृदयिं रघुराया

कधिं येशिल हृदयिं रघुराया

कधिं करुणेची कारिसिल छाया ।

मोह न मजला मुळिं आवरती

अगतिक मी अति

पडतो पायां ।

बहु मोलाचें हें मम जीवन

हे करुणाघन

जाई वायां ॥

होईल सदया जरि न दया तव

ठेवुं कशास्तव

तरि मम काया ॥

नाशिक तुरंग, सप्टेंबर १९३२

५८ अश्रु

नको माझे अश्रू

हाचि थोर ठेवा

बाकी सारें नेईं

परी हे लोचन

माझें रूप मज

हेचि तातमात

अश्रू माझे थोर

अश्रू कल्पतरू

अश्रू माझे मला

अश्रू भेटवतिल

अश्रु माझा जीव

कधीं नेऊं देवा

माझा एक

धन-सुख-मान

राखी ओले

अश्रू दावितात

प्राणदाते

ज्ञानदाने गुरु

माझे खरे

गोड हांसवतिल

माझें ध्येय

अश्रु माझा प्राण

देवा त्याच्यावीण
अश्रू वांचवीती
माझा फुलवीती
अश्रूच्या बिंदूत
नको तो गोविंदु
सगळें हें जग
सखा माझा परी
अश्रूस पूजीन
मनीं सांठवून

*

*

इवलासा अश्रु
जीवाला चढवी
इवलासा अश्रु
पाषाणाचें करी
इवलासा अश्रु
निर्मात अवीट
इवलासा अश्रु
अमित पिकती
इवलासा अश्रु
कोट्यवधि गोष्टी
इवलासा अश्रु
देवी सरस्वती

*

*

इवलासा अश्रु
संसारीं महोच्च
इवलासा तारा
परी तो मोजून

न जगेन
अश्रू हांसवीती
जीवनतरु
माझा सुखसिंधु
नेऊं कधीं
तिरस्कार करी
अश्रु एक
अश्रूस ठेवीन
अहोरात्र

*

पर्वत बुडवी
मोक्षपदीं
परी वज्रा चुरी
नवनीत
खारट आंबट
सुधासिंधु
ओलावा तो किती
माझे मळे
परी त्याच्या पोटीं
सांठलेल्या
परी बोले किती
तेथें मूक !

:

*

नका मानूं तुच्छ
स्थान त्याचें
दिसतो दुरुन
कोण येई ?

बाळकृष्णाचें तें
 यशोदा ब्रह्मांड
 इवलीशी मूर्ति
 परी त्रैलोक्याची
 इवलेसें पान
 स्वामी तृप्त होत
 इवलेसें पान
 लीलेनें तुळीत
 इवलासा अश्रु
 सारें त्यांत राहे

* * *

इवलासा अश्रु
 करीतसे तूर्ण
 इवलासा अश्रु
 जीवनग्रंथाला
 इवलासा अश्रु
 वियोग तो नसो
 इवलासा अश्रु
 तोंवरी सकळ

* * *

अश्रु माझा आशा
 अश्रु हा निर्मळ
 अश्रु हा लहान
 अश्रु नारायण
 पोटांत ठेवीन
 मी ना विसंबेन

इवलेसें तोंड
 देखे त्यांत
 बटु वामनाची
 केली मिती
 पांचाळी अर्पित
 ब्रह्मांडाचा
 रुक्मिणी ठेवीत
 विश्वंभरा
 तसा माझा आहे
 भाग्य माझे

* * *

अपूर्णाला पूर्ण
 सांगूं काय
 पूर्ण विरामाला
 गोड देई
 माझा मज असो
 त्याचा कधीं
 जो माझ्याजवळ
 भाग्य माझे

* * *

अश्रु माझे बळ
 जवळ असो
 अश्रु हा महान
 आहे माझा
 डोळ्यांत ठेवीन
 त्याला कधीं

५९ फुलाची आत्मकथा

फुलापरी या जगांत सुंदर एक मूल हांसरें
 कोमल सज्जन-मन दूसरें
 फुलापरी साजिरे गोजिरे तिसरे तारक वरी
 चौथें स्मित सतिवदनावरी
 इतुकी पवित्रता कोठली
 इतुकी सुंदरता कोठली
 इतुकी परिमलता कोठली
 निष्पाप अशीं फुलें शोभतीं पवित्र आत्म्यापरी
 पसरितें मोद धरित्रीवरी ॥
 फुला पाहुनी सदैव माझें जळतें पापी मन
 भरती पाण्यानें लोचन
 स्पर्श कराया धैर्य नसे मज थरथरती मत्कार
 लज्जित मेल्यापरि अंतर
 माझा स्पर्श विषादी असे
 माझी दृष्टि विषारी असे
 लावूं हात फुलाला कसे ?
 मलिन होउनी जाइल जळुनी हात लागला जरी
 ऐसें वाटे मज अंतरीं ॥
 एके दिवशीं प्रातःकाळीं माझ्या मार्गार
 फुललें होतें सुम सुंदर
 दंबबिंदूनीं न्हालें होतें मधुर गंध दरवळे
 रविनें शतकिरणीं चुंबिलें
 माझी दृष्टि तयावर बसे
 वाटे पुढें न जावें असें
 पाहुन मज सुम जणुं तें हंसै
 गंगायमुना मन्त्रयनांतुन आल्या गालांवरी
 लज्जा भरली माझ्या उरीं ॥

फुला पाहुनी मदीय हृदयीं विचार शत उसळती
थरथर मद्गात्रें कांपतीं
मज्जीवन मज दिसे, दिसे तें फूलहि दृष्टिपुढें

भेसुर विरोध आणी रडें
मत्कर सुमना मीं जोडिले
खालीं निज मीं नमविलें
भक्तिप्रेमें मग विनविलें

“ सुंदर सुमना ! सखा, सद्गुरू, परब्रह्म, तूं मम
माझा दूर करी हृत्तम ॥

तुला कशानें अशी लाभली सुंदर जीवनकळा
सांगे मजला तूं निर्मळा

लहानशा या तुझ्या जीवनीं इतुकी निर्दोषता
आली कोठुन वद तत्त्वतां
आचरलासी तप कोणते ?
केले अखंड जप कोणते ?
सांग स्वकीय जीवनकथे

त्वदीय जीवनरहस्य मजला कळेल बापा जरी
जाइन मीहि तरोनी तरी ” ॥

बहुत दिसांनीं मूल आइला पाडस वा गायिला
भेटे, तैसें होई फुला

पुलकित झालें, डोलुं लागलें, प्रेमें वदलें मला
“ ये ये जवळीं माझ्या मुला !

माझा हृदयसिंधु हा अतां
करितों तुझ्यापुढें मी रिता
परिसावी मज्जीवन-कथा ”

तद्वच ऐकुन कर जोडुन मी स्थिर झालों अंतरीं
बोले सुमन बांसरीपरी ॥

“होतों प्रभुच्या पायांपाशीं सदैव मी अंबरीं
त्याची कृपा सदा मजवरी

सूर्याच्या सोनेरि करांवर बसुनी एके दिनीं

आलों प्रभुपद मी सोडुनी

पृथ्वी पाहूं आहे कशी

ऐसा मोह धरुन मानसीं

सोडुन आलों मी स्वामिसी

झरझर सरसर नाचत नाचत रविकिरणांचेवरी

उतरूं लागे धरणीवरी ॥

खालीं खालीं जों जों वाळा ! येऊं मी लागलों

तों तों अंध होउं लागलों

विकास गेला, सुगंध सरला, सुंदरता संपली

शंपाहतशी तनु कंपली

तारा अस्मानांतुन तुटे

ल्याचें तेज उरत का कुठें ?

माझा धीर सकळही सुटे

दयासुंदरा वसुंधरेनें निज कर केले वरी

झेलुन ठेवी पर्णांतरीं ॥

अंध जाहलों, बंधीं पडलों, अंधार सभोंवतीं

न कळे काय असे मद्गती !

हाय ! हाय ! मज मोह कशाला शिवला बोलुन असें

रात्रंदिन मी किति रडतसें

बोले मनांत मज कुणितरी,

‘आतां रडुन काय रे परी

तप तूं थोर अतां आचरीं

प्रभुचरणच्युत फुला ! विकासास्तव तप तूं आदरीं

त्याविण गति नां या भूवरीं ॥

अश्रु पसुन मग गंभीर असा निश्चय केला मनीं
 झालों ध्यानस्थ जसा मुनी
 दिव्य असे प्रभुचरण अंतरीं दृष्टिपुढें आणुन
 गेलों ध्यानमग्न होउन
 सगळी बाह्य सृष्टि विसरत
 केवळ चिंतनांत रंगत
 जणुं मी प्रभुसिंधुंत डुंबत
 अशा प्रकारें मुला ! तपस्यासमारंभ मी करीं
 करुनी रडगाणें निज दुरी ॥

कधीं कधीं मज किरणीं भास्कर भाजुन तो काढित;
 कधिं ती थंडी गारठवित;
 मारुन मारुन गाल कोवळे लाल करित मारुत;
 पाउस कधिं भिजवुन रडवित;
 दुःखें हींची हांसवतिल
 रविकर हेची रंगवतिल
 वारे हेची डोलवतिल
 प्रभुप्रसादें थबथबलेलें दुःख दुःख तें वरी
 धरिला धीर असा अंतरीं ॥

जशी तपस्या वाढुं लागली विकासही वाढला
 तप सद्विकासजननी, मुला !
 मंद मधुरसा गंध मदंगीं लागे रे यावया
 लागे लावण्य फुलावया
 वारे देती कधिं बातमी
 'संतत बसशिल न असा तमीं
 वेळ तुझा तूं मोदें क्रीमीं'

तिकडे माझे लक्षच नव्हते, ध्यास एक अंतरी
 होवो स्वीय तपस्या पुरी
 किति दिन रात्री ऐशा नेल्या ध्यानरसीं रंगुन
 मजला काळाचें भान न
 तपस्या करी, आपोआप प्रकटेल विकास तो ;
 फसतो, जो ना विश्वासतो
 श्रद्धा अमर असावी मनीं
 आशा अमर असावी मनीं
 श्रद्धा जीवन-संजीविनी
 श्रद्धा, बाळा ! जिवा नाचवी चमत्कारसागरीं
 देई मौक्तिक अंतीं करीं ॥
 घाली प्रिय भूमाय सदोदित माझ्या वदनीं रस
 मज मत्तपस्येंत सौरस
 सुंदर मज निज पर्णांचा ती आश्रम दे बांधुन
 गेलों ध्यानीं मी रंगुन
 माझी तहानभूकच हरे
 माझे भानच मजला नुरे
 चिंतन एक मात्र तें उरे
 सौंदर्याच्या महान् सागरीं तन्मय झालों जणूं
 माझा अहं न उरला अणू ॥
 सुगंध मग तो भरुन राहिला साज्या मज्जीवनीं
 पाहे प्रकटायालागुनी
 सुंदरता रंगली अंतरीं आंत कळ लागती
 प्रभुची सृष्टि पहायाप्रति
 तीरे मी आवरीत मानसा
 उल्लू होउन जाइन कसा
 होता प्रभुवर मम भरंवसा

अधीर होतां कार्य बिघडतें, अधीर होणें अघ
न कधीं अधीर होई बघ ॥

अधीर होउन अंडें फोडी विनता, मग पांगळा
लाभे अरुण तिला तो लुळा
सहस्र वर्षे वाट बघोनी दुसरें फोडी मग
प्रकटे गरुत्मान् तदा बघ
कर्मीं रंगावें माणसें
फळ तें चिंतुं नये मानसें
लाभेल परी भरलें रसें

कष्ट संकटें सोसुन संतत सेवाकर्मीं रमा
येइल चरण चुराया रमा ॥

बाळ घालितो रुजत बीं, बघे उकरुनियां सत्वर;
येइल कैसा वरि अकुर ?

जरा जाहली नाहीं तुमची थोडी जों चळवळ
तोंची मूर्ख विचारिति फळ

घालित जावें बीजा जळ
सेवेमध्ये न पडो खळ
सुंदर डोलेल वरा फळ

अधीर म्हणुनी मी ना झालों फुलविल परमेश्वर
होतें सश्रद्ध मदंतर ॥

रविकर आतां प्रेमें स्नेहें मजलागीं चुंबिती
वारे प्रदक्षिणा घालिती

अधीर जणुं मज बघावयाला झाल्या दाही दिशा
सरली जणुं मज्जीवन-निशा
तरिही शांत राहिलों मनीं
अधिकचि तपस्येंत रंगुनी
बाळा ! तपचि सुखाची खनी
तपस्येंतची आनंद खरा तत्त्व धरावें उरीं
फळ तें वांछुं नये लौकरी ॥

एके दिवशीं सायंकाळीं किरण वदति कोमळ
 ' उदायिक विकास तव होईल'
 ऐसें सांगून, मोदें चुंबुन, गेले निघुनी कर
 उत्सुक पवन करी भिराभिर
 हळुहळु उषा जवळ येतसे
 माझी पाकळी ती खुलतसे
 दुसरी फुलते, तिसरी हंसे
 निशा संपली, अमृतत्वाची उषा झळकली वरी
 अमृतसिंचन मजवर करी ॥
 उषादेविनें मला चुंबिलें धरणीमांडीवरी
 भास्कर माझे जातक करी
 आनंदानें कृतज्ञतेनें मुकें मदीयांतर
 विश्वां देखे विश्वंभर
 करुणा सकळ तयार्चा असे
 सुगंध त्याचा रंगहि तसे
 मी तर निमित्त केवळ असें
 प्रभु मद्रूपें दावि जगा निज पवित्रता माधुरी
 माझा हक्क नसे त्यावरी ॥
 सुगंध माझा सुंदरता मम त्याची ही देणगा
 म्हणुनी ठेवित उघडी जर्गी
 मला कशाला संचयमति ती ? माझे कांहिंच नसे
 प्रभुचें प्रभुस समर्पीतसें
 माझे लुटोत सारे धन
 हेंची वांछी माझे मन
 त्यागें परमेश्वर पूजिन
 सेवा करुनी सुकुनी जाईन, जाईन प्रभुच्या पदीं
 मग ती पतनभीति ना कधीं ॥

६० मयसभा राहिली भरुन

मम दृष्टीला भेसुर दिसते भुवन
 मयसभा राहिली भरुन ॥
 जें दिसत असे रूप वस्तुचें वरुन
 तें आंत न येतें दिसुन
 मम डोळे हे निशिदिन जाती फसुन
 त्यामुळें जात मी खचुन
 जें वाटतसे जाउं उराशीं लावूं
 तें बघे प्राण मम घेऊं
 दंभ हा जगाचा धर्म
 उलटेंच जगाचें कर्म
 मग मिळेल केवी शर्म
 मन्मन होई खिन्न वर्म हें बघुन
 मयसभा राहिली भरुन ॥

* * *

मज ओलावा वरुन मनोहर दिसला
 जातांच जीव परि फसला
 मद्गध जणुं प्राण तिथें मी नेले
 येईल टवटवी गमलें
 मज्जीवन जें म्लान फुलापरि होतें
 तें तेथें नेलें हातें
 तों आग अधिकची उठली
 जीवाची तगमग झाली
 वंचना स्वतांची कळली

जे आर्द्र दिसे, टाकि तेंच करपवुन
मयसभा राहिली भरुन ॥

* * *
 कुणि मज दिसला दिव्यज्ञानांभोधी
 वाटलें करिल निर्मळ धी
 मज मोक्षाचा दाविल वाटे पंथ
 वाटलें हरिल हा खंत
 नव चक्षु मला देईल हा गुरु गमलें
 जाऊन चरण मी धरिलें
 तो गुलामगिरिगुरु ठरला
 मज अंधच करिता झाला
 अधपंथ दाविता झाला
 मम आशेचे अकुर गेले जळुन
 मयसभा राहिली भरुन ॥

* * *
 जे सुधारले ऐसें वाटत होतें
 जे भाग्यगिरीवर रमते
 जे निज तेजें दिप्रवित होते डोळे
 अभिनव-नव-संस्कृतिवाले
 जे कैवारी स्वातंत्र्याचे दिसती
 जे समत्वगीतें गाती
 परि जवळ तयांच्या गेलों
 तों दचकुन मागें सरलों
 वृक व्याघ्र बरे मी वदलों
 ते करिति सदा समतादींचा खून
 मयसभा राहिली भरुन ॥

ते शांतीचीं सूक्ते गातीं ओठीं
 परि काळकूट तें पोटीं
 ते एकिकडे तोफा ओतित नविन
 परि वरुन शांतिचें गान
 ते एकिकडे दास्यीं दुनियां नेती
 स्वातंत्र्यभक्त म्हणवीती
 चराचरा चिरुन इतरगळे
 ते स्वतंत्रतेचे पुतळे
 उभविती कसे मज न कळे
 हा दंभ कसा प्रभुवर कारितो सहन
 मयसभा राहिली भरुन ॥

* * *

जे पावन, ते जगतीं ठरती पतित
 परि पतित, पूतसे गणित
 यत्स्पर्शानें श्रीशिव होईल पूत
 अस्पृश्य ते जगीं ठरत
 जे आलस्यें दंभें दर्पें भरले
 ते स्पृश्य पूज्य परि झाले
 दुनियेचा उलटा गाडा
 जें सत्य म्हणति तें गाडा
 जे थोर म्हणति तें फाडा
 हे दंभाला पूजिति धर्मच म्हणुन
 मयसभा राहिली भरुन ॥

* * *

मज दीप गमे आहे तेंथें भव्य
 दावील पंथ मज दिव्य

त्या दीपाचा पंथ सरळ लक्षून
 चाललों धीट होऊन
 मज दीप अतां दिसेल सुंदर छान
 पडतील पदे ना चुकून
 परि तिथें भयद अंधार
 ना अंत नसे तो पार
 ना पंथ नसे आधार
 या अंधारा भजति दीप मानून
 मयसभा राहिली भरून ॥

* * *
 मृदु शीतलेसे सुंदर दिसले हार
 सर्प ते प्राण घेणार
 किति सुंदरशी सुखसंरिता ती दिसत
 परि आंत भोंवरे भ्रमत
 जें अमृत मला जीवनदायी दिसलें
 तें गरळ मृतिप्रद ठरलें
 मृगजळें सकळ संसारीं
 होतसे निराशा भारीं
 ही किमर्थ धडपड सारीं
 तें कांचन ना कांत दिसे जें वरून
 मयसभा राहिली भरून ॥

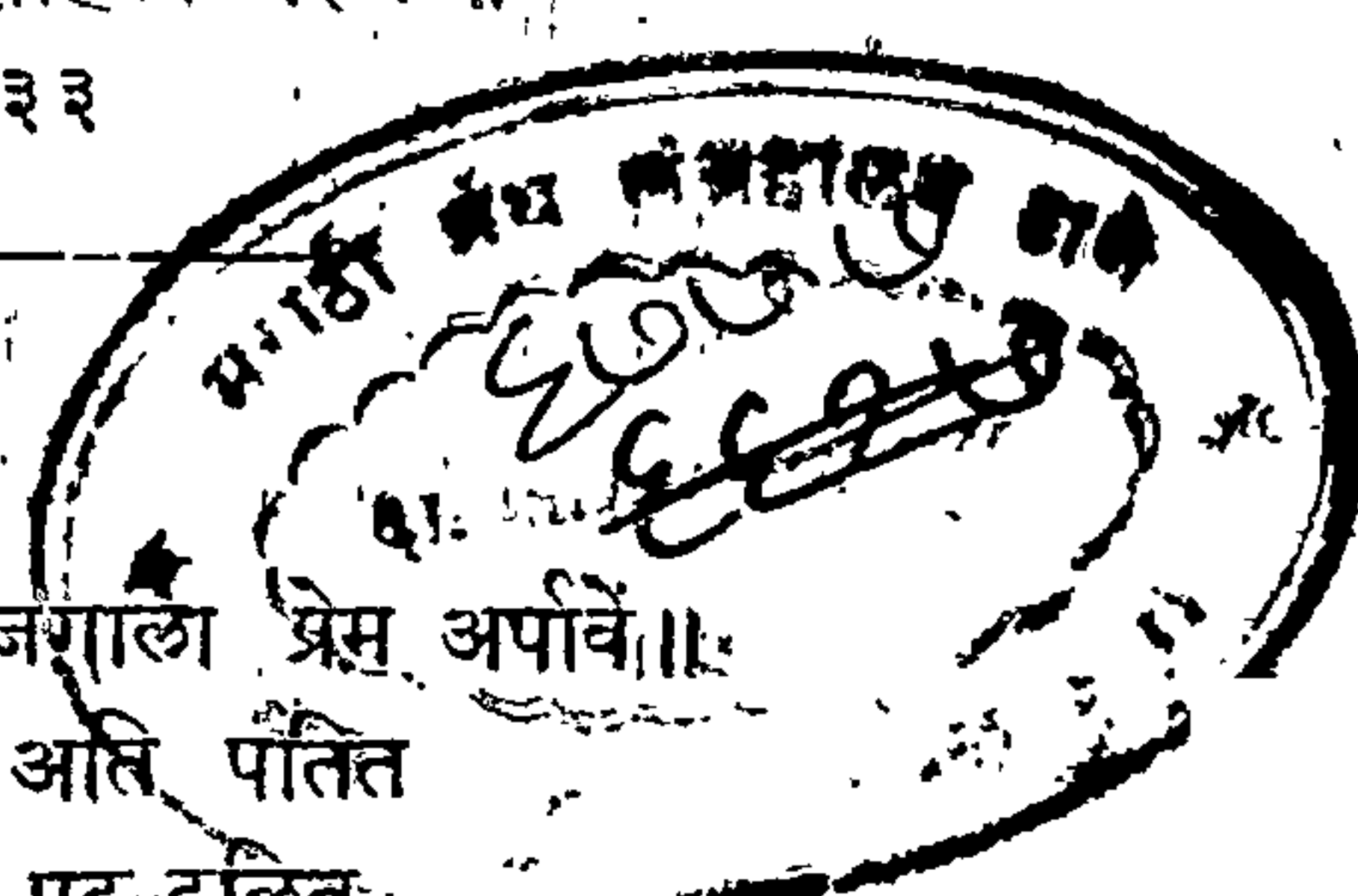
* * *
 जे जगताला जीवन अंबुद देती
 त्यांमाजिं विजा लखलखती
 या जगतिं जणूं जीवनगर्भीं मरण

परि देइ जीवना मरण
ज्या मखमाली त्यांतच कंटक रुतती
परि कंटक कोमल फुलती
हैं कसें सकल निवडावे
परमहंस केवीं न्हावे
जलरहित पय कसें प्यावे
हैं कोण मला देइल समजावून
मयसभा राहिली भरुन ॥

—नाशिक तुरुंग, फेब्रुवारी १९३३

६१ स्वरा धर्म

स्वरा तो एकची धर्म । जगाला प्रेम अर्पावे ॥
जगीं जे हीन अति पातित
जगीं जे दीन पद-दलित
तयां जाऊन उठवावे ॥ जगाला ० ॥
जयांना कोणि ना जगतीं
सदा जे अंतरीं रडती ।
तयां जाऊन सुखवावे ॥ जगाला ० ॥
समस्तां धीर तो द्यावा
सुखाचा शब्द बोलावा
अनाथां साह्य ते द्यावे ॥ जगाला ० ॥
सदा जे आर्त अति विकळ
जयांना गांजिती सकळ
तयां जाऊन हंसवावे ॥ जगाला ० ॥
कुणा ना व्यर्थ शिणवावे

कुणा ना व्यर्थ हिणवावे
 समस्तां बंधु मानावे ॥ जगाला ० ॥
 प्रभूचीं लेकरें सारीं
 तयाला सर्वही प्यारीं
 कुणा ना तुच्छ लेखावे ॥ जगाला ० ॥
 जिथें अंधार औदास्य
 जिथें नैराश्य आलस्य
 प्रकाशा तेथ नव न्यावे ॥ जगाला ० ॥
 असे जें आपणांपाशीं
 असे जें वित्त वा विद्या
 सदा तें देतची जावे ॥ जगाला ० ॥
 भरावा मोद विश्वांत
 असावे सौख्य जगतांत
 सदा हें ध्येय पूजावे ॥ जगाला ० ॥
 असे हें सार धर्माचें
 असे हें सार सत्याचें
 परार्थ प्राणही द्यावे ॥ जगाला ० ॥
 जयाला धर्म तो प्यारा
 जयाला देव तो प्यारा !
 तयानें प्रेममय व्हावे ॥ जगाला ० ॥

खरा तो एकची धर्म । जगाला प्रेम' अर्पावे ॥

६२ कशासाठी जगावे ?

(अशा अर्थाची इंग्रजी कविता मी वाचिली होती)

असे का जीवनीं अर्थ ?
 असे रे, जों जगां चिंता,
 असे, जों आपदा व्याधी
 असे, जों दुर्दशाभूतां ॥
 असे, जों गोरगरिबांच्या
 न गेलें ज्ञान झोंपडित
 असे, जों गोरगरिबांचीं
 मुलें थंडीत कुडकुडत ॥
 असे, अज्ञान जों जगतीं
 असे, जों अश्रु या जगतीं
 असे, जों बंधु लाखों हे
 उपाशी नित्य रे मरती ॥
 असे, जों त्रास मत्तांचा
 असे, जों राजकी जुलुम
 असे, जों दीन-दुबळ्यांचा
 जगां उच्छेद रे परम ॥
 असे, जों दुःख या जगतीं
 असे, जों खिन्नसें वदन
 समीप प्रीतिनें जातां
 हंसे जें जेंवि तें सुमन ॥
 असे, जों जाणण्या कांहीं
 असे, जों कार्य करण्याला
 असे, स्वातंत्र्य जों जगतीं

कृतीला आणि रे मतिला ॥
 असे, जों दुष्ट त्या खूढी
 असे, जों जाच धर्माचा
 असे, जों घाण सर्वत्र
 असे, जों सूर शोकाचा ॥
 असा हा जीवनीं अर्थ
 असा हा जीवनीं हेतू
 विपद्दुःखाब्धि-तरणाला
 जगाला होइ तूं सेतू ॥

—अमळनेर, छात्रालय, १९२७

६३ संत (X)

भरो विश्वांत आनंद । शांती नांदो चराचरीं
 म्हणून जळती संत । महात्मे भास्करापरी ॥
 असो विकास सर्वांचा । हरो दैन्य सरो तम
 म्हणून जळती नित्य । महात्मे भास्करासम ॥
 नसे सौख्य विलासांत । त्यांत ना राम वाटत
 हरावया जगत्ताप । तपती संत संतत ॥
 फळें लागोत मोदार्चीं । लोकांच्या जीवनावरी
 म्हणून जळती नित्य । महात्मे भास्करापरी ॥
 सुखासीन विलासांत । पाही मरण तन्मन
 मरण्यांत त्या मौज । जळण्यांतच जीवन ॥
 पेटलेलें होमकुंड । संतांचें तेविं जीवन
 परचिंता सदा त्यांना । करिती प्राण अर्पण ॥
 राम ना ऐष आरामीं । राम ना लोळण्यामधें ॥

राम तो एक गोष्ठींत । परार्थ जळण्यामधे
 परार्थ जळती तारे । रविचंद्रहि तापती
 परार्थ पळती वारे । नावेक न विसांवती ॥
 परार्थ जगती मेघ । परार्थ तरु तिष्ठती
 परार्थ पर्वत उभे । कदा काळीं न बैसती ॥
 परार्थ सरितासंघ । परार्थ सुमने तृणे
 परार्थ फळधान्यादी । परार्थ भवने वने ॥
 तसेंच हे महा संत । परार्थ जळती सदा
 तोच त्यांना सदानंद । प्रणाम शत तत्पदां ॥

—नाशिक तुरुंग, नोव्हेंबर १९३२

६४ वंदन

मी वंदितों पदरजे विनये तयांचीं
 ज्यांचीं मने विमल सुंदर सोनियाचीं
 जे संकटांस न भिती न जयांस पाश
 आशा सदैव अमरा न कधीं उदास ॥
 कार्ये करून, वदती न कधीं मुखानें
 उत्साहमूर्ति मति सांद्र दयारसानें
 जे ठेविती निजसुखावरती निखारा
 त्या वंदितों नरवरां विमलां उदारां ॥
 स्वार्थी खरोखर तिलांजलि देउनीयां
 संतोषवीत पर कष्टहि सोसुनीयां
 श्रद्धा जयां अविचला रघुनाथपार्यीं
 माझी नमून मति जात तदीय ठायीं ॥
 ज्यां मोह ना पडतसे पदवीधनांचा
 ज्यां धाक ना कधीं असे रिपुच्या बळाचा

अन्याय ना कधिं ब्रसून विलोकतील
 ते वंदितों नरमणी गुणि पुण्यशील ॥
 ना पाहतील नयनीं कधिं सत्यखून
 ना दीनभंजन तसे बघती दुखून
 जाळावयास उठती सगळा जुलूम
 ऐशां नरांस करितों शतशः प्रणाम ॥
 त्यांच्यापरी मति मदीय विशुद्ध राहो
 त्यांच्यापरी हृदय कष्टदशांस साहो
 त्यांच्यापरी परहितास्तव मीं झिजावें
 त्यांच्यापरी जगिं जगून मखून जावें ॥

—अमळनेर, छात्रालय, १९२७.

६५ मदीय त्या नमस्कृति

विशुद्ध भाव अंतरीं
 कृती उदार यत्कारीं
 सदैव जो असे व्रती
 मदीय त्या नमस्कृती ॥
 न पाप यन्मना शिवें
 शिवें तरी झुरे जिवें
 करी सदा निजोन्नती
 मदीय त्या नमस्कृती ॥
 परोपकार आवडे
 स्तुती जयास नावडे
 सुनिर्मळा सदा मती
 मदीय त्या नमस्कृती ॥

सदैव ईश्वरस्मृती
स्वदेशकारणीं रती
तयास वर्णुं मी किती
सदैव त्या नमस्कृती ॥

—अमळनेर, छात्रालय, १९२८.

६६ विपत्ति दे तोहि हवी विकासा

करून माता अनुराग राग ॥ विकासवी बाळ—मनो—विभाग
फुले तरु सेवुन उष्णशीत । जर्गीं असे हीच विकासरीत ॥
पिका हवें ऊन तसेच पाणी । तरीच तें येइल भरभरोनी
ग्रमो ! न संपत्ति सदैव मार्गे । विपत्तिही दे मज सानुरागे ॥
कामिन्न काळे घनमेघ येती । परी जगा जिविनधार देती
विपत्ति येतील अनेक घोर । परंतु देतील विकास थोर ॥
विपत्ति ही चित्त—विकास—माता, दुजा नसे सद्गुरु बोध—दाता
विपत्ति मानीन सदा पवित्र । विपत्ति माझे घडवी चरित्र ॥
विपत्ति मानीन मनीं अमोल । विपत्ति माझे बनवील शील
विपत्ति आकार मनास देई । विपत्ति खोटे भ्रम दूर नेई ॥
विपत्ति आणील जळास डोळां । मिळेल पाणी तरि जीवनाला
विपत्ति डोकें जरि तापवील । स्वजीवना ऊच ती मिळेल ॥
विपत्ति मांगल्यखनी खरीच । विपत्तिरूपें मिळतो हरीच
उराशिं मी लाविन ती विपत्ति । कधीं न जाईन जळून चितीं ॥
विपत्तिमाजींच विकासबीज । घनांतरीं वास करीत बीज
विपत्तिंतून प्रकटेल तेज । विपत्तिपंकीं शुभचित्सरोज ॥
कधीं न लागे झळ ज्या नराला । न आंच लागे कधिं यन्मनाला
तया न पूर्णत्व कधीं मिळेल । गभीर त्या जीवन ना कळेल ॥

विपत्ति ही जीवनवाट भाजी । विपत्ति संजीवनधार पाजी
 विपत्ति आणी रुचि जीवनाला । विपत्ति दे स्फूर्ति सदा मनाला ॥
 प्रकाश अंधार, तरीच वाढ । सदा न मारा न सदैव लाड
 विपत्ति द्या, द्या मधुन प्रकाश । प्रभो ! असें मागतसे पदास ॥
 विपत्ति दे तीहि हवी विकासा । सदैव देशील करील नाशा
 सदैव थंडी, तरि गारठेल । कळी, न ती सुंदरशी फुलेल ॥
 सदैव दुःखें तरि ये निराशा । दिसे न मांगल्य दिसे न आशा
 मनीं शिरे द्वेष तरीच चीड । भरो तिरस्कार मनीं उदंड ॥
 म्हणून देवा ! प्रणती पदांस । विपत्ति ना संतत दे कुणास
 करून कारुण्य करून कोप । विकासवी जीवन—रम्य—रोप ॥
 प्रभो ! विनम्र प्रणती पदांस । विपत्ति दे तीहि करी विकांस
 परी कृपाळा ! न सदैव ती दे । तरीच मांगल्य मनांत नांदे ॥

—धुळें तुरुंग, मे १९३४.

६७ दुख आनंदरूप

कर्तव्याला करित असतां दुःख आनंदरूप
 व्हावें मातें, मजसि भरुं दे अंतरंगीं हुरूप
 जावें दुःखें खचून न, वरी सर्वदा म्यां चढावें
 व्हावें क्लेशें विगलित न मीं, धीर गंभीर व्हावें ॥
 दुःखें व्हावें जळून सगळें चित्तमालिन्य खाक
 सद्भावांची शुभ झळकुं दे तेथ लावण्यज्ञाक
 दुःखें व्हावें विमलतर मन्मानसांबु प्रसन्न
 दुःखें व्हावें स्थिरमति अति स्वांतरंगांत धन्य ॥
 दुःखें येतां, हृदयिं भरुं दे शाश्वताचा विचार
 दुःखें येतां, उठून पुसुं दे दीननेत्रांबुधार

दुःखें येतां सहज मम हा जीव चंडोल व्हावा
जावा ध्यानांबरिं उडुनियां दिव्य गानीं रमावा ॥
दुःखावीणें जगतिं न असें जीवना पूर्णता ती
दुःखें होतें हृदय सरस, प्राणि ते धन्य होता
दुःखें उल्लू मतिस करिती खोल गंभीर धीर
दुःखें दृष्टी विमल करिती नेत्रिं आणून नीर ॥
आपत्तीला सतत समजा दूत हा ईश्वराच
व्हावें ना हो विमुख, करणें नित्य सत्कार तीचा
आशीर्वाद प्रभुजि वितरी देउनी दुःख-वेष
सत्कारावा मुदित हृदयें, क्लेश मानून तोष ॥

—त्रिचनापल्ली, फेब्रुवारी १९३१.

६८ परी बाळाला सकळ तीं समान

तीन वर्षांचा बाळ गोड आला । नसे सीमा जणुं त्याचिया सुखाला
हास्य त्याच्या मुखिं गोड किती साजे । मूर्तिं गोंडस तीं गोजिरी विराजे ॥
अधर मधुर तसे गोड गाल डोळे । सुखानंदानें भरून जणुं गेले
काय झालें सुख एवढें अपूर्व । तया बाळा, ज्यापुढें तुच्छ सर्व ॥
“काय सांपडलें ? हंससि कां असा रे । लबाडा मजला सांग सांग सारे”
प्रश्न ऐकून लागला हंसायाला । अधिक निज मोदा दाखविता झाला ॥
खिशामाजीं तो बाळ बघूं लागे । “काय आहे रे त्यांत मला सांगे”
फिरून हंसला मत्प्रश्न ऐकुनी तो । कौतुकानें परि पुन्हां तो पहातो ॥
हास्य ओंठांतुन दाबल्या निघालें । बाळकानें मग फूल काढियेलें
खिशातूनीं तें गोड गुलाबाचें । दिव्य सुंदर सद्धाम सुगंधाचें ॥
काढि बाळक तें प्रथम फूल एक । दुजें काढी मग त्याहुनी सुरेख
आणि तिसरें तें कण्हेरिचें लाल । सकल संपत्ति प्रकट करी बाळ ॥
परी राहे सुम अजुन एक आंत । खिशामाजि पुन्हा घालि बाळ हात

फूल चौथे बाहेर काढियेलें । सर्व सुकलेलें वाळुन जें गेलें ॥
 चार पुष्पें मज दाखवून हांसे । चार पुष्पें मज दाखवून नाचे
 पुन्हां चारीर्हा ठेवि तीं खिशांत । हंसुन बाळक तो दूर निघून जात ॥
 तीन पुष्पें रमणीय गोड छान । परी चवथें तें गलित शुष्क दान
 तुम्हीं म्हटलें असतेंच तया घाण । परी बाळाला सकळ नां समान ॥
 —अमळनेर, छात्रालय, १९२९.

६९ ग्रंथमहिमा

दुःखाला जे विसरवुनियां दिव्य आनंद देती
 एकांतीं जे परम निकट स्नेहि सप्रेम होती
 चित्तीं ज्यांच्या मुळिं न शिवतो भेद हा साव चोर
 सर्वांनाही सुखवित सदा ग्रंथ हे संत थोर ॥
 कोणी येवो पुरुष वनिता बालिका बाल वृद्ध
 सर्वां देती सुरस, करिती बुद्धितें जे समृद्ध
 गांभीर्यातें किति तरि पहा जीवनीं आणितात
 आपन्मग्ना हत—जन—मना ग्रंथ हे तातमात ॥
 तुम्हां द्याया सतत असती ग्रंथराजे तयार
 पावित्र्याची परम विमला ज्ञान—पीयूश—धार
 जीं संसारीं तृषित हृदयें ग्रंथ हे ज्ञान सिंधु
 त्यांना होती मधुर, निवती सेवितां एक बिंदु ॥
 झाले गेले कितीक परि ते ग्रंथ आहेत नित्य
 आनंदाला वितरुन जगा दाविताती सुपंथ
 सेवा धामीं विपिनिं करिती ग्रंथ तैशीच कारी
 नाहीं साज्या भुवनिं असले मित्र नित्योपकारी ॥
 रात्रीं प्रातःसमयिं उघडा ग्रंथ केव्हांहि वाचा

युष्मत्सेवा विपुल करणें हाच आनंद त्यांचा
 हिंडायाची अविचल मनें काळ—सिंधूवरून
 ज्याला इच्छा, फिरविति त्या ग्रंथ हाता धरून ॥
 नानालापें रमविति मना ग्रंथ ही गोड वेणू
 जें जें वांछी मन वितरिती ग्रंथही काम—धेनू
 मातीलाही कनक करिती लाजवीती परीस
 नाहीं मोठा हितकर सखा अन्य ग्रंथापरिस ॥
 आयुष्याची हितकर दिशा ग्रंथ हे दाखवीती
 जीवित्वाची शिकविति कला नूतना दृष्टि रेती
 उन्मत्तांना नमविति विपद्—ग्रस्त त्यां हांसवीती
 प्रज्ञावंत स्थिर करुनियां मूर्ख त्यां लाजवीती ॥
 संबोधूनी करिती जगदुत्कर्ष हे ग्रंथ साधे
 ग्रंथालोकें मनुज—मतिला कार्य—कौशल्य लाधे
 निःस्वार्थी हे अखिल भुवनाचार्य सद्ग्रंथ दिव्य
 मानव्याला उचलिति वरी पंथ दावीत भव्य ॥
 माता भ्राता प्रिय—सख गुरू तात वा रम्य क्रांता
 नाना—रूपें रमिवति पहा ग्रंथ हे मानवंता
 जे ना कोणाप्रतिहि कथिले ग्रंथकारें विचार
 ते या ग्रंथीं प्रकट, उघडें अंतरांतील सार ॥
 सांगे ना जी प्रियतमजनापार्शिही ग्रंथकार
 ओती ती हो खळबळ इथें, विवृत स्वांत—दार
 पापुद्रे ते सकळ दिसती चित्त—कंदावरील
 येई सारें हृदय कळुनी गूढ गंभीर खोल ॥
 ग्रंथाकारें विमल अमरा दिव्यरंगा समाधी
 लावण्याची परम मधुरा लेखक स्वीय बांधी
 कैसे तेथें झळकति हिज्यांसारखे सद्विचार

जैसे नानाविध मणि तसे भावनांचे प्रकार ॥
 ग्रंथांमाजी अमर असती दिव्य चैतन्यरूप
 कर्ते, विश्वा सुखविति सदा मोद देती अमूप
 केव्हांही ना मृति शिवतसे थोर सद्ग्रंथकारा
 लोकोद्दारा निशिदिन उभा द्यावया ज्ञान-धारा ॥
 तैलोक्यीं या फिरविति तुम्हां ग्रंथ देऊन पंख
 तत्त्वज्ञानी कवि मुनि तसे भेटती राव रंक
 अंतर्दामीं उसळविति ते गोड आनंद पूर
 केव्हां केव्हां रडविति किती गाउनी दुःखसूर ॥
 संसाराचें त्रिविध मनुजा दाविति ग्रंथ रूप
 नाना-रूपें मनुज-हृदया ज्ञान देती अमूप
 छेडोनीया तरल हृदयीं सूक्ष्म तारा अनंत
 जीवात्म्याला परिसविति तें दिव्य संगीत ग्रंथ ॥
 जें जें कांहीं घडत असतें मानवी जीवनांत
 अंतर्ब्राह्म प्रकट करिती ग्रंथ सामर्थ्यवंत
 अंतःसृष्टी गुरु किति तरी बाह्यसृष्टीपरीस
 तें सद्ग्रंथांवरुन कळतें होइ अंतर्विकास ॥
 केव्हांही दुर्मुख न दिसती ग्रंथ नित्य प्रसन्न
 ना कोणाला कायितिल कधीं गोष्टि त्या भिन्न भिन्न
 ग्रंथांऐसें परमसुखा ना देखिलें या जगांत
 ग्रंथी होतां निरत मज तो होउं दे मृत्यु प्राप्त ॥
 आदर्शाला, शुभ अशुभ वा स्वीय रूपा बघाया
 देती ग्रंथ स्वकारि मनुजा, या मिषें उद्धराया
 “ सत्याचा तो विजय ठरला, सत्य पूजा सदैव ”
 सद्ग्रंथीं हें सतत असतें सूत्र हो एकमेव ॥
 मातें, ना तें विभव रुचतें राजवाडे नको ते

नातें गोतें मजसि नलगे मान मोठे नको ते
 वस्त्रांची ती तलम न रुची ना अलंकार-काम
 व्हावें माझ्या निकट परि हें ग्रंथ कैवल्य--धाम ॥
 रात्रीं माझ्या निकट असुं दे तैलसंपूर्ण दीप
 इच्छा नाही इतर, असुं दे ग्रंथराजे समीप
 कोठें रानीं मग सदांनि वा अन्य देशीं तुरुंगीं
 आनंदानें परिहरिन मी काळ सदग्रंथ-संगीं ॥

—त्रिचनापल्ली तुरुंग, जानेवारी १९३१

७० मृत्युमित्र

(कोलेरिज कवीनें एका अर्भकाच्या मृत्युप्रसंगीं चारच ओळींचा एक
 श्लोक लिहिला, त्याचा अनुवाद.)

अद्याप पातकानें । नाहींच स्पर्शिलेली
 । अद्याप दुःखदैन्यें । नाहींच भाजिलेली
 तों येइ मृत्युमित्र । कळि गोड ही खुडीत
 फुलली न पूर्ण तोंची । देवासमीप नेत
 “ देवासमीप आतां । कलिके फुले सुखानें
 येथें किडी न खाती ” । मृत्यू वदे सुखानें

—अमळनेर, १९२८

७१ शांति कोण आणते ?

(जगांत मोठ्यामोठ्या लढाया होतात. शेवटीं तह होतात. शांति येते.
 परंतु हे तह, ही शांति कोण घडवून आणते ? सतीचे अश्रू व संतांची
 प्रार्थना. एका इंग्रजी कवितेच्या आधारे)

शस्त्रास्त्रांनीं सुटति न कधीं प्रश्न ते जीवनाचे
 ना केव्हांही मिटतील लढे संगरानें रणाचे

शांती येते भुवनिं न कधीं बाँवतोफादिकांनीं
 अर्कीं निर्मीं अमृतरस हें ऐकिलें काय कोणीं ? ॥
 युद्धीं जाई पति मरुनियां होइ पत्नी अनाथा
 बाळा घेई जवळि रडते फोडुनी स्वीय माथा
 शोकावेगें अगतिक अशी सोडिते अश्रु-धार
 त्या अश्रूंनीं सकल जगतीं शांतिचा येइ पूर ॥
 “ येवो देवा ! सकळ भुवनीं प्रेम, दावी सुपंथ
 मद्धंधुंना, सतत चुकती, तूं क्षमा मूर्तिमंत ”
 ऐशी अंतःकरणिं करि जी प्रार्थना नित्य संत
 आणी तीच प्रशमुनि रणें शांततेचा वसंत ॥
 जे कारुण्यें कढत कढत श्वास तो संत सोडी
 त्यांच्यामध्ये अभिनव असे तेज त्याला न जोडी;
 धर्मग्रंथांमधिल सगळें सार तें मुर्तिमंत
 सत्यश्रु^१ तो; उभय^२ मिळुनी होतसे आपदंत ॥

—त्रिचनापल्ली तुरुंग, फेब्रुवारी १९३१

७२ कसें तरी मग जग दिसतें ?

नसतीं जगिं या जरी मुलें
 नसतीं जगिं या जरी फुलें
 नसते अंबरिं वरि तारे
 नसते गाणारें वारे

कसें तरी मग जग दिसतें । हें मन्मतिला ना कळतें ॥

जरि जगतीं या जल नसतें
 रविचें तेज जरी नसतें
 नसते जरि ते तरुवेल

१ सती + अश्रु = सतीचा अश्रु. २ सतीचा अश्रु व संताचे सुसकारे.

नसते दिनरजनी—खेळ
कसे तरी मग जग दिसते । हें मन्मतिला ना कळते ॥

नसती जरि ही वसुंधरा
धनधान्यवती मनोहरा
विहंगम जरी हे नसते
गाय बैल हे जरि नसते
कसे तरी मग जग दिसते । हें मन्मतिला ना कळते ॥

नसत्या प्रेमळ जरि माता
प्रेमसुधेच्या ज्या सरिता
परोपकारी जन नसते
परदुःखे यन्मन जळते
कसे तरी मग जग दिसते । हें मन्मतिला ना कळते ॥

कृतज्ञता जरि ती नसती
प्रेम बंधुता जरि नसती
अश्रु जर्गी या जरि नसते
हास्य जर्गी या जरि नसते
कसे तरी मग जग दिसते । हें मन्मतिला ना कळते ॥

सुंदर सकळहि या वस्तु
मधुर मनोहर या वस्तु
जगणें म्हणुनी धरेवर
सह्य होतसे खरोखर
हें वैभव हें सुख नसते । कसे तरी मग जग दिसते ॥

७३ प्रेमाचें गाणें

(भूतकाळ भविष्यकाळांला गाणें म्हणतो)

बा नीज, सख्या ! नीज गड्या लडिवाळा !

राजसा परमं वेल्हाळा ॥

या सकळ जगां उठलें विषमय वारे

द्वेषाचे उडत फवारे

ही अखिल मही सूडबुद्धिनें भरली

॥

हृदयेच जणुं कुणा नुरलीं

जगिं झाला रे सुळसुळाट कामाचा

क्रोधाचा मात्सर्याचा

परि मिऊं नको तूं बाळ !

धरि प्रेमवृत्ति तूं अढळ

॥

प्रेम हेंच तव दिव्य बळ

या प्रेमाच्या सामर्थ्ये जगताला

देशील वळण नव, बाळा ॥ बा नीज ० ॥

सप्रेमाची आहे अद्भुत शक्ती

प्रेम हीच खरि चिच्छक्ती

या प्रेमाचें वर्णन कोण करील

तोकडे शद्ध पडतील

तूं प्रेमाचा सागर हृदयीं जमवी

सुकलेलें जग हें फुलवी

शमवाया विश्वद्वेष

ये घेउन तूं प्रेमास

भरपूर वांटी जगतास

तूं देशील प्रेम जरी जगताला

बदलशील आजच्या काळ ॥ बा नीज ० ॥

ना जगति कधीं प्रेम दिल्यानें सरतें

हें प्रेम कधीं ना मरतें

तें दिधल्यानें वाढतसे, जागवितें

परहृदयिं सुप्त जें असतें

परहृदयाचा विकास कारितें प्रेम

प्रेम एक जगदभिराम

बाळ तूं निजोनी आज

प्रेमानें हृदयीं साज

हो सज्ज पुढें किति काज

तूं नीज अतां येइल तव कृति-वेला

करि तेव्हां प्रेम-सुकाळा ॥ वा नीज ० ॥

—त्रिचनापल्ली तुरंग, डिसेंबर १९३०

७४ भारतमाता

हे भारतमाते मधुरे !

गाइन संतत तव गान ॥

त्याग-तपस्या-यज्ञ-भूमि तव जिकडे तिकडे जाण

कर्मवीर किति धर्मवीर किति झाले तद्गणना न ॥ गाइन ० ॥

दिव्य असें तव माते करितां इतिहासामृत-पान

तन्मय होतो मी गर्हिवरतो हरपुन जातें भान ॥ गाइन ० ॥

देउन देउन दीन जाहलिस तरिही देशी दान ;

परजीवन सांभाळिशि संतत अर्पुन अपुली मान ॥ गाइन ० ॥

सत्त्वाचा सत्याचा जगतीं तूंचि राखिशी मान

तुझ्या कथा ऐकाया उत्सुक भगवंताचे कान ॥ गाइन ० ॥

एक मुखानें किति वर्णु मी आई तव महिमान

थकेल शेषहि, थकेल ईशहि, अतुल तुला तुलना न ॥ गाइन ० ॥

धूळीकण, फळ, फूल, खडा, वा असो तरुचें पान
 तुझेच अनुपम दाखविती मज पवित्र तें लावण्य ॥ गाइन ० ॥
 मांगल्याची माधुर्याची पावित्र्याची खाण
 परमेशाच्या कृपाप्रसादे नुरेल तुजला वाण ॥ गाइन ० ॥
 समरसता पावणें तुझ्याशीं मदानंद हा जाण
 यशःपान तव सदैव करितों करितों मी त्वद्भान ॥ गाइन ० ॥
 बहुभाग्यानें बहुपुण्यानें झालों तव संतान
 तव सेवा मम हातुन होतां हरपो माझा प्राण ॥ गाइन ० ॥
 —त्रिचनापल्ली तुरुंग, जानेवारी १९३१

७५ मनमोहन मूर्ति तुझी माते

मनमोहन मूर्ति तुझी माते ॥
 सकल जगाची माय माउली
 गोड असे किति नातें ॥ मनमोहन ० ॥
 कुरवाळिशी तूं सकल जगाला
 निवविशी अमृत-हातें ॥ मनमोहन ० ॥
 स्नेहदयेचे मळे पिकाविशीं
 देशी प्रेमरसातें ॥ मनमोहन ० ॥
 सकळ धर्म हे बाळ तुझे गे
 सांभाळिशी त्यातें ॥ मनमोहन ० ॥
 भेदभाव तो तुजजवळ नसे
 सुखविशी तूं सकळांतें ॥ मनमोहन ॥
 श्रद्धा देशी ज्ञाना देशी
 सारिशी दूर तमातें ॥ मनमोहन ० ॥
 थोर ऋषी तव थोर संत तव
 शिकविति शुभ धर्मातें ॥ मनमोहन ० ॥

सरिता सागर सृष्टि चराचर

गाति तुझ्याच यशातें ॥ मनमोहन ० ॥

तव शुभ पावन नाम सनातन

उचंबळवि हृदयातें ॥ मनमोहन ० ॥

त्वत्स्मरणानें त्वद्गुण-गानें

भरुनि मदंतर जातें ॥ मनमोहन ० ॥

तव सेवा मम हातुन होतां

मरण सुधारस वाटे ॥ मनमोहन ० ॥

--त्रिचनापल्ली तुरुंग, जानेवारी १९३१

७६ माझी एकच इच्छा

एक मात्र चिंतन आतां एकची विचार

भाग्यपूर्ण होईल कधीं हिंदभूमि थोर

दुःख दैन्य जाउन विलया होऊं दे स्वतंत्र

जन्मभूमि माझी, ध्यानीं मनीं हाच मंत्र ॥

देशदेवसेवेसाठीं सर्वही करीन

चित्त वित्त जीवन माझे सर्व हारवीन

प्राणपुष्प माझे माझ्या मातृभूमिकामीं

जरी येइ उपयोगाला कितिके होइ नामी ॥

मेघ जेविं जीवन सारें देइ या धरेला

जीवना समर्पुन जाई तो परी लयाला

परार्थार्थ जीवन त्याचें, तेविं हो मदीय

मायभूमिसाठीं माझे सर्व कांहिं होय ॥

कदा तुला पाहिन आई ! वैभवीं अपार

पारतंत्र्यपंकांतुन तूं होशिल कधिं पार

चैन ना मुळीं मज पडतें, घोर हाच मातें

त्वद्द्वारकार्यीं केव्हां कृति करीन हाते ॥
 थोडी फार सेवा होवो या मदीय हातीं
 घडे जरी, होइल मजला सौख्य जीवनातीं
 याच जन्मि याची डोळां मी तुला स्वतंत्र
 बधेन का ? न कळे कैसें असे दैव-तंत्र ॥
 तुझे भाग्य पाहिन डोळां मायभूमि काय ?
 मम प्राणज्योती आधीं मालवेल काय ?
 असो कांहीं होवो घेइन फिरुन अन्य जन्म
 तुझी करुन सेवा जाइन होउनी सु-धन्य ॥
 जरी देह पडला माझा तरिहि मी फिरुन
 इथें जन्म घेइन आई निश्चयें करुन
 पुनःपुन्हां त्वत्सेवेचा सदानंद-मेवा
 मला मिळो, माते ! पुरवा हेतु देव-देवा ! ॥
 पुष्प, पर्ण तरु वेली वा शिलाखंड हीन
 पशु, प्राणि, पक्षी कोणी, सर्प, मुंगि, मीन
 कोणताहि येवो मजला जन्म कर्म-योगें
 दुःख नाहिं त्याचें, परि तें दुःख त्वद्वियोगें ॥
 (तुझ्या धूलिमाजी वाटे लोळणें सुखाचें
 इथें पाय पावन फिरले रामजानकांचे
 इथें नामघोषें फिरले संत ते अनंत
 तुझ्या धूळीमधला झालों काटि तरि पसंत ॥)
 तुझी धूळ आई प्रेमें लावितों स्व-भाळी
 इथें जन्मलों मी म्हणूनी प्रेम-नीर ढाळीं
 कितीकदां जातों आई हृदयिं गहिवरुन
 राहतों धुळींत पडूनी साश्रु सद्गदून ॥
 तुझ्या धूळीपुढती मजला मोक्ष तुच्छ वाटे

तुझ्या धुळीमध्ये मजला मोक्ष नित्य भेटे
 तुझी धूळ म्हणजे आई सर्व भाग्य माझे
 तुझ्या धुळीसाठी आई झुगारीन राज्ये ॥
 तुझा आइ ! न वियोग मला जन्मजन्मीं व्हावा
 कोणत्याहि जन्म मला यो तो इथेच यावा
 सदां तुझ्या चरणांपाशीं आइ ! मी असेन
 स्वर्ग मोक्ष त्यापुढतीं मी तुच्छ ते गणीन ॥
 तुझे पवन पावन, आई ! तुझे पुण्य पाणी
 तुझे निळें आकाश किति स्वच्छ रत्न—खाणी
 तुझे चंद्र तारे दिसती किति सुरम्य गोड
 तुला नसे साऱ्या भुवनीं खचित आइ ! जोड ॥
 तुझे पाय सागर माते अहर्निश क्षाळी
 तुझ्या शिरीं शुभ कर ठेवी शंभु चंद्रमौळी
 तुझ्या रूपलावण्याला ना तुला जगांत
 तुझे चराचर हें अवघें स्तोत्र नित्य गात ॥
 तुझा थोर महिमा, माते ! मंगले ! उदारे !
 तुझी कीर्ती वर्णुन धाले थोर थोर सारे
 ऋषी वदे 'दुर्लभ आहे जन्म भारतांत'
 देव तेहि जन्मुन येथें आइ ! धन्य होत ॥
 तुझे भाग्य न दिसे म्हणुन विश्व खिन्न होई
 तुझे भाग्य गेलें म्हणुनी सृष्टि खिन्न होई
 तुझीं मुलें परि कां अजुनी उदासीन, आई !
 त्वदुद्धारकार्यासाठीं उठति कां न भाई ? ॥
 उठा सकळ बंधूनो ! या करुंच मुक्त माय
 रिपुभुजंगपाशांत तिचे ते पवित्र पाय
 पाक्षिराज गरुड वनूं या मुक्त ही स्वमाता

झणीं करूं, न विलंबाची वेळ आज आतां ॥
 विलंबास जरि का क्षणही बंधूनो कराल
 माय ही मरेल अहा हा ! तुम्हिहि रे मराल
 उठा, झोंप सोडा तळपा सूर्यसे प्रभावे
 करा कार्य नेटें दास्या झुगारून द्यावे ॥
 चला, उठा, मी तरि आतां चाललों पुढारा
 मातृलोचनांच्या मजला बघवती न धारा
 तुझे अश्रु आई ! माझ्या मी करीं पुशानि
 प्रतिज्ञेस करितों तुजला मुक्त मी करीन ॥
 आई ! धायि धायी रडतों त्वद्विपत् बघून
 पुनः पुन्हां कार्याला मी लागतों उठून
 बुद्धि हृदय गात्रें माझीं चंदनासमान
 शिजोत गे द्याया तुजला जर्गीं श्रेष्ठ स्थान ॥
 दिगंतांत वृद्धिगत मी कीर्ति तव करीन
 तुझी मूर्ति मधुरा दिव्या अंतरीं धरीन
 तुझे नाम संतत ओठीं गान गोड कंठीं
 तुझी प्रीती अतुला अचला सांठवीन पोटीं ॥

त्रिचनापल्ली तुरुंग, सप्टेंबर १९३०

७७ प्रभु ! भारतिचें वैभव कोठें गेलें

प्रभु ! भारतिचें वैभव कोठें गेलें

राष्ट्र हें दिसे मेलेलें

तो भाग्याचा भास्कर अस्ता गेला

अंधार भरोनी उरला

तो सद्विद्या सकल कला मालवली

दैन्याची पाळी आली

गोकुळें येथलीं गेलीं
विपुलता येथलीं गेलीं
अन्नान्नदशा ही आली
हे कठिण कसे दिवस असे रे आले
कोणतें पाप तें झालें ॥ प्रभु ० ॥
श्रीरामांनीं भूषविली ही भूमी
सत्त्वाढ्य हरिश्चंद्रांनीं
शिबि, मांधाता, राजे येथें झाले
परि दुर्दिन आजी आले
श्रीशिव, बाजी गाजी, रणशार्दूल
येथेंच खेळले खेळ
ती राजर्षींची भूमी
ती ऋषीश्वरांची भूमी
ती वीरांची ही भूमी
निःसत्त्व अजी कांहिं नसे उरलेलें
दुःखाचें भाडें भरलें ॥ प्रभु ० ॥
जरि जगिं झालों अस्पृश्य अम्ही सगळे
तरि कांहिंच चित्ता न कळे
निजबंधूना दूर लोटितों अजुनी
ठेवितों पशुच त्यां करुनी
जरि जग थुंके तरिही श्रेष्ठाश्रेष्ठ
मांडिती बंड हे दुष्ट
उपनिषदें जेथें झालीं
तेथेंच विषमता भरली
सद्धर्मा ग्लानी आली
हे सनातनी अनृतदेव जणुं झाले

माणुसकी विसरुन गेले ॥ प्रभु० ॥

या भूमिमध्यें मरणाचा डर भरला

बाजार किड्यांचा झाला

ती मृति म्हणजे वस्त्र फेंकणें दूर

करि गीता जगजाहीर

परि मरणाला भिणार आम्हांवाणी

जगतांत कुणी ना प्राणी

जन्मलें जिथें अद्वैत

मरणांला तेथें भीत

भेदांना तेथें ऊत

ते मोठाले शब्दच ओठीं उरले

भयभेद अंतरीं भरले ॥ प्रभु० ॥

बहुभाग्यानें नायक गांधी मिळती

परि डरती घरिं हे बसती

तो राष्ट्राचा ओढि एकला गाडा

झिजवीत अहर्निश हाडां

तो मूर्त महान् यज्ञ, मूर्त तो धर्म

मोक्षाचें दावी वर्म

परि वावदूक हे भितरें

हे भुंकत बसती कुतरे

कुणि कर्मक्षेत्रिं न उतरे

हे शब्दांचे पूजक हरहर ! झाले

दुदैव घोर ओढवलें ॥ प्रभु० ॥

प्रभु ! गर्जू दे भीषण तुमची भेरी

हलं देत मठीं हीं सारीं

निजकर्तव्या करावयाला उठुं दे

मरणास मिठी मारूं दे
निज बंधुना अस्पृश्य न लेखोत

रूढींस दुष्ट जाळोत
तत्त्वांस कृतिंत आणोत
ओठिचें करुन दावोत
सद्धर्म खरा आचरुत

तें रूढीचें राज्य पुरेसें झालें

प्रेमानें होवो ओले ॥ प्रभु० ॥

प्रभु ! गर्जू दे भीषण भेरी तुमची

मति जागृत होवो अमुची

प्रभु ! येऊं दे गुलामगिरिचा वीट

होऊं दे समस्ता धीट

ते हिंदु तसे शीख-मुसलमानादी

होऊं दे बंधुसे आधीं

विसरुं दे क्षुद्रता सारे

विसरोत मागचें सारें

ऐक्याचें खेळो वारें

किति लागे तो त्याग करा रे सगळे

परि ऐक्य पाहिजे पहिलें ॥ प्रभु० ॥

प्रभु ! गर्जू दे भीषण भेरी आतां

करुं देत मुक्त निज माता

मन विमल असो, स्वार्थ दुरी राहुं दे

निजमाय-कार्य साधूं दे

ते होउनियां वेडे मातेसाठीं

उठुं देत बंधु हे कोटी

घेऊं दे उडी आगींत

घेउं दे उडी अब्धीत
 ओतुं दे वीष तोंडांत
 परि मातेचें वदन दिसो फुललेलें
 मोक्षश्रीनें नटलेलें ॥ प्रभु० ॥

अमळनेर, १९२८

७८ स्वातंत्र्याचे आम्ही शिपायी

स्वातंत्र्याचे आम्ही शिपायी । सुखवूं प्रियतम भारतमायी ॥
 देशभक्तिचा सुदिव्य सोम
 पिऊन करूं प्राणांचा होम
 कष्ट हाल हे अमुचे भाई ॥स्वातंत्र्य०॥
 धैर्याची ती अभंग ढाल
 त्यागाची तीं वस्त्रे लाल
 निश्चयदंडा करांत राही ॥ स्वातंत्र्य०॥
 समानतेचीं स्वतंत्रतेचीं
 पताकेवरी चिन्हे साचीं
 दिव्य पताका फडकत जाई ॥ स्वातंत्र्य०॥
 ऐक्याचा झडतसे नगारा
 कृतिरणाशीं भरिति अंबरा
 चला यार हो करूं रणघाई ॥स्वातंत्र्य०॥
 कळिकाळाला धक्के देऊं
 मरणालाही मारुन जाऊं
 प्रताप अमुचा त्रिभुवन गाई ॥स्वातंत्र्य०॥
 विरोध आम्हां करील कोण
 सूर्यहि आम्हांसमोर दीन
 प्रतापें दिशा धवळूं दाही ॥ स्वातंत्र्य०॥

विरोध आम्हां करील कोण

करुं सर्वांची दाणादाण

जोर आमुचा कुणी न साही ॥ स्वातंत्र्य ० ॥

असत्य अन्यायांना तुडवूं

दुष्ट रूढिंना दूरी उडवूं

घाण अतां ठेवणार नाहीं ॥ स्वातंत्र्य ० ॥

जशी पेटलेली ती चूड

तसेच आम्ही भैरव चंड

औषधास दास्यता न राही ॥ स्वातंत्र्य ० ॥

परकी अथवा स्वकीय झाला

जुलूम आम्हां असह्य झाला

जुलूम जाळूं ठार्यो ठार्यो ॥ स्वातंत्र्य ० ॥

जाच काच गरिबांना नुरवूं

झोंपड्यांतुनी मोदा फुलवूं

मुक्त तयांना करुं लवलाहो ॥ स्वातंत्र्य ० ॥

श्रेष्ठकनिष्ठत्वाचें बंड

मोडूं करुन प्रयत्न चंड

अस्मद्गण या शपथे घेई ॥ स्वातंत्र्य ० ॥

देश आमुचा करुं स्वतंत्र

मनोबुद्धिला करुं स्वतंत्र

स्थापन करणार लोकशाही ॥ स्वातंत्र्य ० ॥

अनंत यत्नें अखंड कृतिनें

परमेशाच्या कृपाबलाने

सफल मनोरथ निश्चित होई ॥ स्वातंत्र्य ० ॥

७९ आमचें कार्य

अम्ही मांडूं निर्भय ठाण । देउं हो प्राण
 स्वातंत्र्य-सुधेचें निजजननीला घडवूं मंगलपान ॥अम्हि०॥
 स्वार्थाची करुनी होळी
 छातीवर झेलूं गोळी
 करुं मृत्यूशिं खेळीमेळी
 मातृभूमिच्यासाठीं मोदें करुं सारे बलिदान । अम्हि०॥
 श्रीकृष्ण बोलुनी गेला
 जय अखेर सत्पक्षाला
 ना पराभूति सत्याला
 जयजयकारा करुनी पुढती घुसुं होउन बेमान ॥अम्हि०॥
 ही मंगल भारतभूमी
 करुं स्वतंत्र निश्चित आम्ही
 हा निश्चय अंतर्दामीं
 मातृमोचना करुन जगीं तिज अर्पू पहिलें स्थान ॥अम्हि०॥
 येतील जगांतिल राष्ट्रें
 वंदितील भारतमाते
 करितिल स्पर्श चरणातें
 धन्य असा सोन्याचा वासर दाविल तो भगवान् ॥अम्हि०॥

अमळनेर, मार्च १९३०

८० देशभक्त किति ते मरती

धैर्यमूर्ति उज्वलकीर्ती । देशभक्त किति ते मरती
 त्यागराशि मंगलमूर्ती । देशभक्त किति ते मरती ॥
 मातृभूमि हंसवायातें

मायभूमि सुखवायातें
 निजबंधू उठवायातें
 बलिदाना मोदें देती ॥ देश० ॥
 निजमातृ-मोचनासाठीं
 निज-बंधु-समुद्धृतिसाठीं.
 निज सकल सुखाचे वरतीं
 ठेऊन निखारे हातीं ॥ देश० ॥
 निज यौवन निजधनमान
 निज आप्त सकल बंधु-गण
 हें जात सकल विसरून
 करतळीं प्राण निज घेती ॥ देश ॥
 करि घेति सतीचें वाण
 होऊन मनीं बेभान
 घेतात उडी धांवून
 मरण दिसे जरि तें पुढती ॥ देश० ॥
 ना चैन पडे जीवास
 देश दिसे रात्रंदिवस
 त्यां देशभक्तिचा ध्यास
 देशविचारानें जळती ॥ देश० ॥
 सहन तो विलंब न होई
 जीवाची तगमग होई
 करपून तन्मती जाई
 मरणाचा पथ मग धरिती ॥ देश० ॥
 तेजाला कवटाळावें
 हें ध्येय पतंगा ठावें
 मरुनीही त्यास्तव जावें

ही दिव्य वृत्ति तच्चिर्त्ती ॥ देश० ॥

अजगरसे पडले सुस्त
निजबंधु, बघुन अस्वस्थ
त्यां जागृति देण्या त्वरित

प्राणांचा बळि ते देती ॥ देश० ॥

चर्चेनें कांहीं न लाभ
याचनेंत कांहीं न लाभ
स्वावलंबनानें शोभ

घोषणा वीर ते करिती ॥ देश० ॥

अजून तरी झांपड उडवा
स्वातंत्र्य—ध्वज फडफडवा
देशकार्य करण्या धांवा

झालां कां केवळ माती ॥ देश० ॥

ध्या स्वदेशिच्या त्या आणा
मनिं धरा जरा अभिमाना
जगताला दावा बाणा

उद्धरा माय निज हातीं ॥ देश० ॥

सुखविलास सारा राहो
आलस्य लयाला जावो
कर्तव्य—जागृती येवो

संपुं दे निराशा—रात्री ॥ देश० ॥

आशेचा होवो उदय
कार्यांचा आला समय
भय समूळ पावो विलय

निष्कंप करा निज छाती ॥ देश० ॥

चरुनियां पडो आकाश

वा होवो अशनि-निपात

कार्याला घाली हात

ध्या करून मोक्षप्राप्ति ॥ देश० ॥

देशभक्त किति ते मेले

चंदनापरी ते झिजले

तत्कार्य अजून जें उरलें

तें पूर्ण करा निज हातीं ॥ देश० ॥

तडफडत वरी असतील

पाहून तुम्हां सुखलोल

त्यां शांति-लाभ होईल

जरि उठाल मातेसाठीं ॥ देश० ॥

ही वेळ तसे निजण्याची

ही वेळ नसे हंसण्याची

ही वेळ असे मरणाची

ना मोक्षाविण विश्रंती ॥ देश० ॥

जरि नसाल तुम्ही क्षुद्र

तरि उठाल जैसे रुद्र

ती चळवळ करणें उग्र

ध्या रक्तध्वज निज हातीं ॥ देश० ॥

आरती निजप्राणांची

ओवाळा मंगल साची

ही पूजा निज मातेची

सत्प्रसाद मिळवा मुक्ति ॥ देश० ॥

८१ भारतसेवा

प्रिय—भारतभू—सेवा संतत करुन
जाईन सुखानें मरुन ॥

जरि मातेचें कार्य न करितिल हात
तरि झर्णीं झडुन जावोत

जरि मातेचे अश्रु न पुशितिल हात
तरि क्षर्णीं गळून जावोत

प्रिय—बंधुंच्या उद्धृतिच्या कामांत
हे हात सदा राबोत

हातांस एक आनंद

हातांस एकची छंद

तोडणें आइचे बंध

हें ध्येय करीं करितां, तनु झिजवीन

जाईन सुखानें मरुन ॥ प्रिय० ॥

जोंवरि बंधु पोटभरी ना खाती

ना वस्त्र तदंगावरतीं

जोंवरि त्यांना स्वपरमत्त रडवीती

शतमार्गांनीं नागविती

जोंवरि त्यांना ज्ञानकिरण ना मिळती

अंधारीं खितपत पडती

तोंवरि न झोंप घेईन

अंतरीं जळून जाईन

सौख्यास दूर लोटान

मी सुखवाया झटेन बांधव दीन

जाईन सुखानें मरुन ॥ प्रिय० ॥

या शरिराचे जोडे, भारत—माते !

घालीन त्वत्पर्दी हाते
या बुद्धीला त्वदर्थ मी श्रमवीन
सेवेत हृदय रमवीन
जरि देहाचें करुन, आइ ! बलिदान
स्वातंत्र्य येइ धांवून
तरि झुगारीन हा जीव
ही तुझीच, आई ! ठेव
तव फुलो वदन—राजीव
मी घेत अशी; आइ ! तुझिच गे आण
जाईन सुखानें मरुन ॥ प्रिय० ॥

मी प्राशिन गे मृत्युभयाचा घोट
होईन आइ ! मी धीट
मी खाइन गे भेद—भाव हे दुष्ट
होईन, आइ ! गे पुष्ट
मग करण्यातें, माते ! तुजला मुक्त
सांडिन मी माझे रक्त
त्वच्चितन निशिदिन करिन
त्वत्सेवन निशिदिन करिन
सुखगिरिवर तुज चढवीन
मग भाग्याचे अश्रु चार ढाळून
जाईन सुखानें मरुन ॥ प्रिय० ॥

८२ जारे पुढें व्हा रे पुढें

शोपूं नको झणिं ऊठ रे
पाहे सभोतीं जें घडे
घन—गर्जना उठते जभीं

जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥

रणभेरि शिंगें वाजती

ध्वनि काय ना कार्नी पडे ?

पडलास मुर्दाडापरी

जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥

ललनाहि सजल्या संगरा

नर केविं मार्गे तो दडे ?

चल, ऊठ, जागृत सिंहसा

जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥

ना मेष, तूं तर मानुष

बें बें करोनी ना रडे

निजकर्मशक्तिस ओळख

जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥

बांधून, मर्दा ! कंवर

तूं अंबरी वरतीं उडे

निजपंख-बल मुललास तूं

जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥

जावो खचोनी धीर ना

लंघावयाचे हे कडे

दे हात मर्दासी खुदा

जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥

हे दुर्ग दुर्गम दुष्पथ

तरि ते फिरोनी तूं चढे

पडण्यांत ना अपमान रे

जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥

शतदां पडे तो रे चढे

बसुनी न कांहीं तें घडे
 पशु तो, न जो यत्ना करी
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 पसरून आ येती जरी
 पथिं संकटें तरि ना अडे
 बलभीम हो तूं मारुती
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 गिळि राक्षसी तरि ना डरे
 ये पोट फाडुन ना रडे
 मग हांक फोडी वीर तो
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 लाटा कितीही आदळी
 शतचूर्ण त्या करिती कडे
 गिरि ना खचे घन पाउसें
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 जरि कष्ट-वृष्टी होइल
 डोकें करि मारापुढें
 अभिमन्यु हो अभिराम तूं
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 चैतन्य खेळो जीवनीं
 तूं ना पडे जेवीं मढें
 हो स्फूर्ती मूर्त प्रज्वला
 जा रे पुढे व्हा रे पुढें ॥
 कृतिपंथ तूं अवलंबुनी
 करि बंद हे वाक्बुडबुडे
 वाणी पुरे करणी करी

जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 बाहु स्फुरो ना ओठ ते
 तव पिळ्वटूं दे आंतडें
 हा मत्यु, नाहीं गंमत
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 ओंठावरील प्रेम तें
 ज्वाळेपरी ना धडधडे
 ना पेटवी तें अंतर
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 ती तोंडदेखी आरती
 ओंवाळ ना तूं यापुढें
 स्व-प्राण करि पंचारती
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 लागे दिव्यानें रे दिवा
 राखुंडि कामीं ना पडे
 तो देत जीवन, जो जिता
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 मोक्षामृताचे मंगल
 आणी भरोनी रे घडे
 पाजी तृषार्ता आइला
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 माते स्वहाते लेववी
 स्वातंत्र्य-लक्ष्मीचे चुडे
 सत्पुत्रधर्मा आचर
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 बघ मोक्षनगरद्वार हें

दिसतें पुढें उघडें फुडें
 तो भीरु कातर जो नुठे
 जा रे पुढें ळहा रे पुढें ॥
 कर्माबुद्धीमधि घे बुडी
 त्या मुक्तिमौक्तिक सांपडे
 पापी करंटा जो नुठे
 जा रे पुढें ळहा रे पुढें ॥
 वरिते जयश्री त्या नरा
 कर्मीं निरंतर जो बुडे
 ना कर्महाना वैभव
 जा रे पुढें ळहा रे पुढें ॥
 नरवीर-बृंद उठावती
 • निज कर्मतेचे चौघडे
 हे ऐक गंभिर वाजती
 जा रे पुढें ळहा रे पुढें ॥
 शिर घूस टिप्पर घाइंत
 ना वांचवी निज कातडे
 सेवेंत मरतो तो जगे
 जा रे पुढें ळहा रे पुढें ॥
 कुरवाळितो स्वप्राण जो
 मेलाच तो जरि ना सडे
 जो प्राण दे, तो ना मृत
 जा रे पुढें ळहा रे पुढें ॥
 काळा कुरोंडी ही तनू
 जरि मातृकर्मां ती पडे
 सोनें तिचें होई तरी

जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 ज्यां स्फूर्ति ना तिळ अंतरीं
 तों काय जाळावीं धुडे
 जरि न स्फुलिंग, न जीवन
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 ठिणगी पडूं दे जीवनीं
 वीरापरी व्हा रे खडे
 रक्तध्वजा धरुनी करीं
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 जरि मूठभर तरि ना भय
 व्हा छातिचे ना बापुडे
 व्हा सिंह व्हा नरपुंगव
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 खाऊं न केव्हांही कच
 माघार शब्द न सांपडे
 कोशांत बोला आमुच्या
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 कर्मांत आत्मा रंगवा
 आत्मा जरी कर्मी जडे
 स्वातंत्र्य तरि तें लाभतें
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 सेवेंत आत्मा ओतणें
 मांगल्य-मोक्ष-श्रीकडे
 हा पंथ एकच जावया
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 स्वार्थीं निखारा ठेवुनी

रमतो स्वकर्मीं जो मुदें
 तो मुक्त होतो आयका
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें
 शिवते निराशा ज्यास ना
 लोभाशिं ज्याचें वांकडें
 तो मुक्त होतो आयका
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 कर्मीं अहोरात्र श्रमे
 परि मान कीर्ति न आवडे
 तो मुक्त होतो आयका
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 प्रभु अंतरीं करणी करीं
 आलस्य ज्याला सांकडें
 तो मुक्त होतो आयका
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 न विलास घे, स्व-विकास घे
 निंदादिकें जो ना चिडे
 तो मुक्त होतो आयका
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 जे अंबरांत उफाळती
 ना लोळती शेणीं किडे
 ते मुक्त होती आयका
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 सर्वत्र करि संचार जो
 कोठेंच कांहीं ना नडे
 तो मुक्त होतो आयका

जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 करुनी महाकृतिही जया
 अवडंवराचें वावडें
 तो मुक्त होतो आयका
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 शिर घेउनी हातावरी
 जो कर्मसमरीं या लढे
 करि माय अमरा तो निज
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 जरि व्हाल योद्धे संयमी
 तरी मोक्षफल हाता चढे
 फांकेल भुवनीं सु—प्रभा
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥
 नवमंत्र ध्या तेजें नटा
 व्हा सिद्ध सारे सौंगडें
 चढवा स्वमाता वैभवीं
 जा रे पुढें व्हा रे पुढें ॥

—नाशिक तुरुंग, जानेवारी १९३३

८३ बल—सागर भारत होवो

बल— सागर भारत होवो

विश्वांत शोभुनी राहो ॥ बल० ॥

हें कंकण करिं बांधियलें

जनसेवे जीवन दिवलें

देशार्थ प्राण हे उरले

मी सिद्ध मरायाला हो ॥ बल० ॥

वैभवीं देश चढवीन
स्वातंत्र्य त्यासि अर्पिन
हा तिमिर घोर सहरिन
या बंधु सहाय्याला हो ॥ बल० ॥

हातांत हात घेऊन
हृदयास हृदय जोडून
ऐक्याचा मंत्र जपून
या कार्य करायाला हो ॥ बल० ॥

करिं दिव्य पताका घेऊं
प्रियभारतगीतें गाऊं
विश्वास पराक्रम दाऊं
ही माय निजपदा लाहो ॥ बल० ॥

या उठा करूं हो शर्थ
संपादुं दिव्य पुरुषार्थ
हें जीवन ना तरि व्यर्थ
भाग्यसूर्य तळपत राहो ॥ बल० ॥

ही मुक्त माय होईल
वैभवे दिव्य शोभेल
जगतास शांति देईल
तो सोन्याचा दिन येवो ॥ बल० ॥

८४ भारतमाता माझी लावण्याची खाण

(नाचून म्हणावयाचें गान)

माझ्या महाराष्ट्रभूमीत मोठे
प्रतापी पुन्हां वीर निर्मा विभो
शास्त्रज्ञ, यंत्रज्ञ, वागीश, शिल्पी,

कलाविद् स्वरे थोर निर्मी प्रभो
धी, नीति, संपत्ति, सद्बुद्धि, सहकार्य
आरोग्य, ऐक्यादि येथें रुजो
धावो यशोगंध देवा ! दिगंतांत
माझा महाराष्ट्र भाग्यें सजो ॥

भारतमाता माझी लावण्याची खाण
गाइन तिचें गान

मी

गाइन तिचें गान
करिन तिचें ध्यान

मी

करिन तिचें ध्यान

भारतमाता माझी लावण्याची खाण

प्राणांचीही प्राण, माझ्या प्राणांचीही प्राण, माझ्या प्राणांचीही प्राण
भारतमाता माझी लावण्याची खाण ॥

मांडिन निर्भय ठाण

मी

मांडिन निर्भय ठाण
देइन माझे प्राण

मी

देइन माझे प्राण

हातांत घेतलें आहे सतिचें मी वाण ॥ गाइन ० ॥

जाळिन सारी घाण

मी

जाळिन सारी घाण
काटिन रूढिरान

मी
छाटिन खंडिरान
हंसवीन आइचें जें मुख झालें म्लान ॥ गाइन ० ॥
उडविन दाणादाण
मी
उडविन दाणादाण
करिन धूळधाण
मी
करिन धूळधाण
खातंत्र्य-विरोधकां देतो मी आव्हान ॥ गाइन ० ॥
विसरेन देहभान
मी
विसरेन देहभान
कापुन देइन मान
मी
कापुन देइन मान
मातेला जगामध्ये देइन पहिलें स्थान ॥ गाइन ० ॥
नुरविन कसली बाण
मी
नुरविन कसली बाण
काढिन रुतले बाण
मी
काढिन रुतले बाण
मातेला घालीन माझ्या हातांनीं मी स्नान ॥ गाइन ० ॥
सर्वस्वाचें दान
करिन

सर्वस्वाचें दान

घेतों आज आण

मी

घेतों घोर आण

मातेला घडविन माझ्या मोक्षामृतपान ॥ गाइन ० ॥

—धुळें तुरुंग, मे १९३२

८५ दिव्य मी स्वर्ग निर्मिन

ध्येय देइन

दिव्य मी स्वर्ग निर्मिन

संचित सगळे दिसती लोक

जिकडे तिकडे भरला शोक

करुन तयांवर अमृत—सेक

तयां उठवीन ॥ दिव्य ० ॥

मेल्यापरि हे दिसती बंधू

उरला न दिसे जीवनविंदु

निर्मुन मी संजीवनसिंधु

तयां जिववीन ॥ दिव्य ० ॥

गुलामवृत्ती जिकडे तिकडे

दुबळी वृत्ती जिकडे तिकडे

चैतन्याचे भरुभरुन घडे

तयां पांर्जीन ॥ दिव्य ० ॥

स्वातंत्र्याची लाविन ज्योत

स्फूर्तीचा मी निर्मिन स्रोत

तेजाचा मी सोडिन झोत

दैन्य दवडीन ॥ दिव्य ० ॥

भेदभाव मी जाळिन सारे
ऐक्याचे मी सोडिन वारे
दिव्यबळाच्या जयजयकारें

राष्ट्र उठवीन ॥ दिव्य० ॥

करिन ल्यागातें उद्युक्त
निर्भयतेचे शिकविन मंत्र
निःशस्त्राचें देइन शस्त्र

पंथ दावीन ॥ दिव्य० ॥

आळस दवडुन सेवा देइन
विलास दवडुन विकास देइन
खेदा दवडुन बोधा देइन

भाग्य देइन ॥ दिव्य० ॥

कळकळ शिकविन तळमळ शिकविन
सद्गुण संघटना मी वितरिन
सत्याचा सत्त्वाचा शोभत

ध्वज उभवीन ॥ दिव्य० ॥

खूढी जाळून विचार देइन
हृदयमतीला निर्मळ करिन
श्रद्धा सद्धर्माला देइन

मोक्ष देइन ॥ दिव्य० ॥

मंगल उज्वल तें देइन
पावन निर्मळ तें देइन
सुंदर सत्य शिवा देइन

देव देइन ॥ दिव्य० ॥

—धुळें तुरुंग, मे १९३२

८६ देशासाठीं मरूं

देश आमुचा वैभवशाली वाली सकलहि जगताचा
तद्ध्यानामधिं रंगुन जाऊं गाऊं त्याला निज वाचा
पराक्रमानें निजमातेला मिरवूं साच्या जगतांत
कीर्तिध्वज विश्वांत उभारूं निजतेजानें दुर्दांत

वीरापरि तरि उठा क्षणीं
दिगंत जिंकूं चला क्षणीं
निज मातेला स्मरुनि मनीं

मुकुंदपादांबुज वंदुनियां प्राणांवर हाणूं लाथ
कोण करी जगिं विरोध आतां करूं सर्वांचा निःपात ॥
अन्य मावळे पावन झाले देशासाठीं निज—मरणें
जगणें भूषण अम्हां कायसें भीति कशाला मनिं धरणें
दों दिवसांची तनु तर साची वांचवुनी तरि काय मिळे
देशासाठीं उदार होऊं मृत्यु कुणाला जर्गी टळे

हंसूं यमाचा फांस जरी
हंसूं जगाचा जाच जरी
हंसूं सदोदित निजांतरीं

धैर्ये हांसत तेजे तळपत निजमातेचा सन्महिमा
त्रिभुवनिं अवध्या पसरूं दावूं मातेचा वैभवगरिमा ॥

—अमळनेर १९२६

८७ तुफान झालों

नाहीं आतां क्षणहि जगणें भारतीं या गुलाम
मारूं सारें भय हृदयिचें निर्मू स्वातंत्र्यधाम
नाहीं एक क्षणहि खपतें दास्य विश्वंभराला
स्वातंत्र्याला मिळवुन चला जाऊं तत्पूजनाला ॥

जों या आहे क्षणिक शरिरीं अंतिम श्वास एक .
 भूमातेला सुखविन सुखें होउ मद्रक्तसेक .
 माता आतां क्षणभरिहि ना बंधनीं ह्या बसूं दे
 जावो माझी तनु परि मम म्लान माता हंसूं दे ॥
 कैसें साहूं ? सतत जरि ते आइला नागवीती
 कैसें पाहूं ? सतत जरि ते बंधूना गांजिताती
 बैसावें का विलपत ? न का पौरुषाचा स्फुलिंग
 न श्रानाचें वरुं हत जिणें, होउं या धीरधिग ॥
 झालों का हो सकळ इतुके श्रान पस्तीस कोटी
 कैसे दास्यां सतत पिचतों नाहिं का त्वेष पोटी
 आहों का हो हृदयिं बघणें मेष मानष वा तें
 सारें तुम्हां जग भरडितें धान्य तें जेविं जातें ॥
 आतां ओठीं मधुरतम त्या गाउं या मातृगीता
 आतां सारे उठून करुं या बंधमुक्त स्व-माता
 ना लावावें क्षणहि पळहि भारतें मुक्त व्हावें
 लोकीं आतां वर करुनियां मस्तकातें जगावें ॥
 या रे सारे मिळून करुं या अधि ऐक्यावलंब
 स्पृश्यास्पृश्ये सकळ उडवूं जाळुं हे भेददंभ
 हालक्लेशां मूळिंहि न भिणें स्वीय स्वातंत्र्य घेणें
 तेजे पेटूं अनलसम ही वैभवीं माझ तेषों ॥
 या देहाचे करिल तुकडे राइराईसमान .
 कोणी क्रोधें तरि सतत मी उंच राखीन मान
 ओठीं माझ्या प्रियजननिचें दिव्य नाचेल गान
 माझ्या मातेस्तव करित हो मी मुदें देहदान ॥
 मारी मातें कुणि जरि न ती मन्मनोमातृमूर्ती
 कंठा कापी कुणि जननिची ती न कंठस्थकीती

हालांची ना लवहि उरली आज आम्हां गुमान
आतां गेलों खवळुन खरे आम्हि झालों तुफान ॥

केला विरोध जरि या सगळ्या जगानें
ना गांगरून मुळि जाउं अतां भयानें
मोक्षार्थ जें ज्वलित राष्ट्र उभें असेल
त्याच्यापुढें न जगतीं कुणिही टिकेल ॥

या भारतास हंसवूं करुनि स्वतंत्र
ते देशभक्तिमय या म्हणुं दिव्यमंत्र
सर्वस्व-होम करणें सगळे उठा रे
वारे पहा प्रबळ, हे झडती नगारे ॥

ही वेळ बंधु न असे तुमच्या निजेची
ही वेळ बंधु न विलास-विनोदनाची
स्वातंत्र्य वेळ शुभ दिव्य अपूर्व आली
आतां उठा सकळही झणि याच काळीं
आली घडी पुनरपि परतोन ये ना
जो जातसे क्षण कधीं फिरुनी मिळेना
ना आळशी तुम्हि बना न बना उदास
या आइचे सकळही झणि तोडुं पाश ॥

उत्साहसागर बना दृढ धैर्यमूर्ती
स्फूर्ति प्रचंड उसळो मिळवा सुकीर्ती
होईल माय अपुली शत-बंधमुक्त
तेजें उठाल सगळे जरि रे सुपुत्र ॥

हें राष्ट्रतेज सगळें भडके उफाळें
हे देशभक्तिस पहा शतपूर आले
हे ठेवुनी निज सुखावरतीं निखारे

दास्या पदीं तुडविण्या सुत सिद्ध सारे ॥

झालों तुफान सगळे न अतां गुमान
 झालों तुफान सगळे नच देहमान
 झालों तुफान करुं हांसत देहदान
 स्वातंत्र्य आणुं अथवा मरुं हांच आण ॥

—त्रिचनापल्ली तुरुंग, फेब्रुवारी १९३१.

८८ गाऊं मी कसलें गाणें ?

हें जीवन केविलवाणें । गाऊं मी कसलें गाणें ॥

जगिं झालों आम्ही दीन

जीवनावीण जणुं मीन

ही अमुची स्थिति किति हीन

मन जळतें मम अपमानें ॥ गाऊं ० ॥

आमुचें असें ना काहीं

सत्तेची वस्तू नाहीं

सुतळीचा तोडा नाहीं

दुर्दशा देखणें नयनें ॥ गाऊं ० ॥

ना गायिगुरें तीं दिसतीं

॥ वांसरें न तीं बागडतीं

दूध तूप शद्धची उरती

दुर्मिळ तें झालें खाणें ॥ गाऊं ० ॥

जी अन्न जगाला देई

॥ ती उदार भारत मायी

किती रडते धायीधायी

मिळती ना चारहि दाणे ॥ गाऊं ० ॥

अन्नास माय मोताद

॥ घेई न तिची कुणि दाद

सुतः घालित ब्रसती वाद

।। प्रोटः काः भरे वादाने ।। गाऊं० ॥

उद्योगः सकलही गेले

।। बेकार सर्वही झाले

जगताती अर्धे मेले

श्रेयस्कर याहून मरणें ॥ गाऊं० ॥

देण्यास नाहिं तो कवळ

।। यासाठीं माता विकल

अर्पिती नद्यांना बाळ

जळतोच ऐकुनी कानें ।। गाऊं० ॥

उपजळीं न मरती, तोंची

।। प्रिय बाळें भारतभूर्ची

मेजवानि मृत्युस साची

मांडिला खेळ मरणानें ॥ गाऊं० ॥

ना वस्त्रहि अंगीं ल्याया

।। ना मीठहि थोडें खाया

ना तेल दिवा लावाया

मृति येना म्हणुनी जगणें ॥ गाऊं० ॥

लागल्या शेकडों जळवा

।। संपत्ती नेती सर्वा

आमुची न कोणा पर्वा

अम्हि हताश होऊन रडणें ॥ गाऊं० ॥

जाहले लोक फटफटितं

।। निःसत्त्वः भुतांसम दिसत

पावले सर्वही अस्त

किति दिवस असें हें पडणें ॥ गाऊं० ॥

भारतीय जनता रोड

निःसत्त्व करित काबाड

मोजुन घ्या हाडन् हाड

पोटभरी न मिळे खाणें ॥ गाऊं० ॥

तेजस्वी विद्या गेली

ती पोपटपंची उरली

जी गोष्ट पाश्चिमें लिहिली

ती आम्हां श्रुतिसम माने ॥ गाऊं० ॥

सत्कला मावळे सारी

सच्छास्त्रें मेलीं सारीं

अनुकरणें करिति भिकारी

शेणांत सदा हो सडणें ॥ गाऊं० ॥

ती थोर संस्कृती गेली

ती गजान्त लक्ष्मी गेली

पुरुषार्थ सत्त्वता गेली

उरलीं तीं स्मृतिचीं चिन्हें ॥ गाऊं० ॥

सोन्याचा जेथें धूर

द्रव्याचा जेथें पूर

ती चिंतेमाजी चूर

भारतभू केशी बघणें ॥ गाऊं० ॥

भरलेली होती बाग

भरलेलें होतें भाग्य

तें गेलें परि सौभाग्य

अपमानें आतां जगणें ॥ गाऊं० ॥

तो बाग मनोहर गेला

हा मसणवटा हो झाला

दैवाची भेसुर लीला

अम्हि गुलाम म्हणुनी जगणें ॥ गाऊं० ॥

कुणि उंदिर आम्हां म्हणत^१

ती मेयो निंदा करित

जग अस्पृश्य अम्हां गणित

किति निंदा ऐकूं कानें ॥ गाऊं० ॥

अज्ञानपंकगत लोक

आढळे घरोघर शोक

नांदतात सांघि अनेक

ठाण दिलें दृढ रोगानें ॥ गाऊं० ॥

शेतकरी मागे भीक

शिकलेला मागे भीक

तो भिकारि मागे भीक

धंदा ना भिक्षेवीणें ॥ गाऊं० ॥

हृदयाची होई होळी

आपदा सदा ही पोळी

खाऊं का अफुची गोळी

मज सहन होइ ना जगणें ॥ गाऊं० ॥

खाऊन अफू परि काय ?

ही रडेल संतत माथ

बंधूंची न हरे हाथ

काय मिळे मज मरणानें ॥ गाऊं० ॥

हा हिमालय दिसे खिन्न

१ टीप—अमेरिकेचा उद्दाम अध्यक्ष रूझवेल्ट यानें भारतीयांस उंदीर म्हटलें होतें.

या सरिता दिसती दीन

पशुपक्षिवनस्पती हीन

सोडिती श्वास दुःखानें ॥ गाऊं० ॥

हे परात्परा भगवंता

हे अनंत करुणावंता

हे जगदीशा बलवंता

ऐकावें हें रडगाणें ॥ गाऊं० ॥

वाजवी मनोहर पावा

मोहांधतिमिर हा जावा

खडबडुनी लोक उठावा

उघडावीं अस्मन्नयनें ॥ गाऊं० ॥

दे स्फूर्ति आम्हांला दिव्य

कृति करुं दे उत्कट भव्य

स्वातंत्र्य येउं दे नव्य

हंसवावीं अस्मद्वदनें ॥ गाऊं० ॥

---त्रिचनापल्ली तुरुंग, सप्टेंबर १९३०.

८९ स्वातंत्र्य

प्राण अर्पावे । स्वातंत्र्यसौख्य मिळवावे ॥

केवळ बडबड ना कामाची

केवळ इच्छा ना कामाची

गरज असे निशिदिन कष्टांची

कष्टत जावे ॥ स्वातंत्र्य० ॥

विलास सुखभोगांना सोडा

मोह सकळ ते मारक तोडा

स्वार्थाकुर चित्तांतील मोडा

निर्मळ व्हावें ॥ स्वातंत्र्य ० ॥

देशभक्तिचा मनांत काम

भारतभूचें वदनीं नाम

दृष्टि दिसावी तेजोधाम

निर्भय व्हावें ॥ स्वातंत्र्य ० ॥

द्वेष कलह ते विसरुन जावे

बंधुबंधुचेपरी सजावें

हातीं हात प्रेमें ध्यावे

पुढें दौडावें ॥ स्वातंत्र्य ० ॥

उचंबळोनी वृत्ती जावी

उचंबळोनी हृदये जावीं

वेडावुन जणुं मति ती जावी

तन्मय व्हावें ॥ स्वातंत्र्य ० ॥

गुलामगिरिवर हाणा घाव

दास्या देशीं नुरोच ठाव

प्रयत्नावरी ठेवुन भाव

सदा झुंजावें ॥ स्वातंत्र्य ० ॥

स्वातंत्र्याची जया तहान

• धांवून जावूं घेऊं ठाण

गाठूं ध्येया देउं प्राण

व्रत हें ध्यावें ॥ स्वातंत्र्य ० ॥

परवशतेचे तोडा पाश

तोडा तोडा हरपो त्रास

चीड न येते काय तुम्हांस

चला चमकावें ॥ स्वातंत्र्य ० ॥

परदास्याच्या पंकीं कीट
 असणें, याचा येवो वीट
 होउन सावध नीट सुधीट
 निजपद ध्यावें ॥ स्वातंत्र्य ० ॥

स्वातंत्र्याचा ईश्वर-दत्त
 हक्क करोनी घेऊं प्राप्त
 करुं यत्नाची अपूर्व शर्थ
 मरुनी जावें ॥ स्वातंत्र्य ० ॥

निज मरणानें मंगल येइल
 निज मरणानें वैभव येइल
 निज मरणानें मोक्ष मिळेल
 मरण वरावें ॥ स्वातंत्र्य ० ॥

—अमळनेर छात्रालय, जानेवारी १९३०.

१० स्वातंत्र्यानंदाचें गाणें

(लाहोरला स्वातंत्र्याचा ठराव पास झाला ती वार्ता ऐकून केलेलें गाणें)

मंगल मंगल त्रिवार मंगल पावन दिन हा धन्य अहो
 भारत प्यारा स्वतंत्र झाला जय बोला जय बोला हो ॥
 मेवाडाच्या रणशार्दूला उठा, उठा शिवराया हो
 माता अपुली स्वतंत्र झाली जय बोला जय बोला हो ॥
 दिशा आज कां प्रसन्न दिसती निर्मळ दिसती सांगा हो
 भारत झाला स्वतंत्र म्हणुनी जय बोला जय बोला हो ॥
 पवन आजचा पावन वाटे कारण मजला सांगा हो
 भारतमाता मुक्त म्हणोनी जय बोला जय बोला हो ॥
 पाषाणांचीं फुलें जाहलीं कां तें मजसी सांगा हो

गतबंधन भू झाली म्हणुनी जय बोला जय बोला हो ॥

मातीचीं हीं माणिकमोतीं झालीं कां मज सांगा हो

भारत झाला स्वतंत्र म्हणुनी जय बोला जय बोला हो ॥

कांद्यांची मखमल मृदु झाली चमत्कार कां झाला हो

भारत झाला स्वतंत्र म्हणुनी जय बोला जय बोला हो ॥

सतेज आजी अधिकच दिसतो दिनमाणि कां मज सांगा हो

आई झाली मुक्त म्हणुनी जय बोला जय बोला हो ॥

पर्वतांतुनी खोप्यांतुनिही दुर्गांतुन कां गाणीं हो

भारत झाला स्वतंत्र म्हणुनी जय बोला जय बोला हो ॥

नद्या आज कां तुडुंब भरल्या वहावयाचें विसरुन हो

भारत झाला स्वतंत्र म्हणुनी जय बोला जय बोला हो ॥

उचंबळे कां अपार सागर सीमा सोडुन आज अहो

भारत झाला मुक्त म्हणुनी जय बोला जय बोला हो ॥

गगनमंडपीं विमानगर्दी झाली कां मज सांगा हो

भारत झाला स्वतंत्र म्हणुनी जय बोला जय बोला हो ॥

स्वर्गांतुन सुमवृष्टि होतसे अपार कां मज सांगा हो

भारत झाला स्वतंत्र म्हणुनी जय बोला जय बोला हो ॥

नारद तुंबर गाणीं गाती सुरमुनि हर्षित ते कां हो ॥

भारत झाला मुक्त म्हणुनी जय बोला जय बोला हो ॥

कैलासावर डमरु वाजतो नाचे शिवशंकर कां हो

भारत झाला स्वतंत्र म्हणुनी जय बोला जय बोला हो ॥

चार मुखांनीं चतुरानन कां सामगायना करितो हो

भारत झाला स्वतंत्र म्हणुनी जय बोला जय बोला हो ॥

सृष्टि नाचते विश्व हांसते चराचर भरे मोदें हो

भारत झाला स्वतंत्र म्हणुनी जय बोला जय बोला हो ॥

पहा पहा ते विश्वजन बघा, भेट घेउनी आले हो

भारत झाला स्वतंत्र म्हणुनी जय बोला जय बोला हो ॥
 चिनी जपानी अमेरिकन ते आले वंदन करण्या हो
 'भारतजननि ! क्षमस्व' म्हणती जय बोला जय बोला हो ॥
 तार्तर मोंगल अफगाणादी शेजारी ते आले हो
 'भारतजननि ! क्षमस्व' म्हणती जय बोला जय बोला हो ॥
 युरोपांतले सारे गोरे सविनय साश्रू आले हो
 'भारतजननि क्षमस्व' म्हणती जय बोला जय बोला हो ॥
 भारतमाता अनाथनाथा प्रेमें कुरवाळीत अहो
 आपपर तिला नाहीं ठावें जय बोला जय बोला हो ॥
 आज जगाचें भाग्य उदेलें वैभव फुललें अगणित हो ॥
 उचंबळे सुखसागर मंगल जय बोला जय बोला हो ॥
 दैन्य पळालें दुःख गळालें कलहद्रोह दुरावति हो
 नव्या मनूचा उदय जाहला जय बोला जय बोला हो ॥
 चुकळिं माकळीं जगांतील तीं राष्ट्रें जवळी घेउन हो
 प्रेमें न्हाणी त्यांना भारत जय बोला जय बोला हो ॥
 पिवळीं ढवळीं काळीं सारीं भुवनामधलीं बाळें हो
 भारतमातेजवळ नाचती जय बोला जय बोला हो ॥
 " भलेपणानें खरेपणानें प्रेमें सकळहि वागा हो
 सुखास निर्मा " बोले भारत, जय बोला जय बोला हो ॥
 " शांति नांदुं दे अतां अखंडित आनंद सदा नांदो हो
 विसरा मागिल " बोले भारत, जय बोला जय बोला हो ॥
 परमेशाचीं सकळ लेंकरें सुखेन भुवनीं खेळूं हो
 स्वर्ग निर्मू या " बोले भारत, जय बोला जय बोला हो ॥
 " परस्परांचे हात धरूं या फेर धरूनी नाचूं हो
 शांतिगीत गा " बोले भारत जय बोला जय बोला हो ॥
 " थोर भारता ! मार्गदर्शका ! तूंच आमुचा सद्गुरु हो "

वदती सारीं राष्ट्रें सद्गद जय बोला जय बोला हो ॥
 अनंत झाली सुपुष्पवृष्टी गगनामधुनी तेव्हां हो
 थै थै थै थै नाचुं लागले गाउं लागले जयजय हो ॥
 जयजय भारत प्रियतम भारत जयजय भारत बोला हो
 जयजय जयजय जयजय जयजय जय भारत जय बोला हो ॥
 आनंदानें डोला हो
 आनंदाश्रू ढाळा हो
 जयजय भारत जयजय भारत जयजय भारत बोला हो ॥
 हृदयकपाटें खोला हो
 बांधा चित्सुखझोला हो
 नाचा ल्यावर नाचत बोला जयजय भारत बोला हो
 जय बोला जय बोला हो
 जय भारत जय बोला हो
 जयशब्दानें अंबर कोंदो जय भारत जय बोला हो ।
 भारत प्यारा स्वतंत्र झाला जयजय म्हणुनी बोला हो
 सृष्टि सकलही स्वतंत्र झाली जयजय म्हणुनी बोला हो ॥

—अमळनेर छात्रालय, २६ जानेवारी १९३०

११ सुसंस्कृत कोण ?

अन्यां करील जगती निज जो गुलाम
 तो दुष्ट, संस्कृति न त्या शठ तो हराम
 तो रानटी मज गमे न मनुष्य खास
 जो मानवा करून ठेवितसे स्व-दास ॥
 पापी कृतघ्न अतिदांभिक वित्तदेव
 अन्यांस नित्य लुटणें कृति ही सदैव
 ऐसें असून “ अम्हि संस्कृत ” बोलतात

ना लाज ती जणुं अणूहि तदंतरांत ॥
जातील तेथ कारिती भयद स्मशान
अन्यांस नागवूनियां कारितात दीन
जे कोणि या पशुंस संस्कृत नांव देती
त्यांना नसे लव विचार उदार चित्ती ॥
अन्यांस जो तुडवितो पशु त्या गणावें
त्या व्याघ्र वा वृक म्हणा, नर ना म्हणावें
तो रानटी पतित, संस्कृति ती न त्याला
न स्थान यन्मानिं असे लव बंधुतेला ॥
ओतीत तोफ, वरतीं फिरवी विमानें
मानें तसा विहरतो मिरवें मदानें
ही संस्कृती जारि असे, वृकव्याघ्ररीस
त्यांना सुसंस्कृत म्हणा मनुजापरीस ॥
स्वार्थाध नित्य बनूनी कारिती लढाई
शस्त्रें पहा अमुचि ! हीच सदा बढाई
रक्तार्थ जे तृषित चाटित, ओठ नित्य
माझे सुसंस्कृत त्यां वदती न ओठ ॥
जेथें असे विजय, जेथ असेल वित्त
तेथेंच संस्कृति असे, न असेच सत्य
मोठें यदीय मन, सर्व समान मानी
त्यालाच संस्कृति असे, नच ती विमानीं ॥
मानव्य ना अवगणी न कुणाहि जाची
जो काळजी निज करी कारिही पराची
अन्यापदा बघुन धांवत शीघ्र जाई
त्याला सुसंस्कृत म्हणा, न दुजा कुणाही ॥
कोणी न या जगिं असो कधिही गुलाम

नांदो स्वतंत्र सगळे, मनिं हाच काम
दीनां सहाय्य करण्या निरपेक्ष धांवे
त्याला ' सुसंस्कृत ' विशेषण हें मिळावें ॥
ज्याला समस्त जग हें अपुलेंच वाटे
दुःखी कुणांहि बधुन स्वमनांत दाटे
ज्याला स्वदेश सगळे निजबंधु सारे
त्याला सुसंस्कृत म्हणाल तरी खरें रे ॥
पोळी तुपांत भिजवील न आपुलीच
संसार जो करि न अन्य लुटून नीच
मोदें मरेल इतरां हंसवावयाला
तुम्ही सुसंस्कृत खरा म्हणणें त्याला ॥
ना आढ्यता, सरलता मधुरा समीप
डोळे यदीय गमती अनुराग-दीप
कापट्य ना मनिं, विनम्र विशुद्ध शील
त्याला सुसंस्कृत अशी पदवी खुलेल ॥
लावीत शोध म्हणुनी न सुधारलेला
ओतील तोफ म्हणुनी न सुधारलेला
ज्याचें उदार मन अंतर तें विशाल
त्याला सुसंस्कृत असें म्हणणें खुशाल ॥
जाईन मी मरुन, ना दुसरे मरोत
जाईन मी शिणुन ना दुसरे शिणोत
ऐसें म्हणे, हृदयिं जो धरि दीनरंक
त्याला सुसंस्कृत तुम्ही म्हणणें विशंक ॥

१२ खरा हुतात्मा

सत्याचा जगतांत खून करिती, सत्यास फांसावरी
 देती हे मदमत्त पापनिरत स्वार्थांध हे आसुरी
 अन्याया अभिषिक्त आज करिती निर्लज्ज सिंहासनीं
 जें जें सत् अवकाश त्यास नुरला त्या ना विचारी कुणी ॥
 दंभाला कवटाळिती सतत हे पापांसची पूजिती
 संपद्दैवत अर्चिती गरिब जे त्यांचे बळी अर्पिती
 सारासार-विवेक अल्प न दिसे सदबुद्धि झाली मृत
 लोकीं या भरलें किती तरी पहा सर्वत्र हें दुष्कृत ॥
 ऐशा या समयीं जगास सगळ्या सत्पथ जो दावितो
 ध्येयध्यास उदात्त आत्मकृतिनें लोकांस जो लावितो
 क्रांती जीवनिं जो अपूर्व घडवी पाडी उभारीतसे
 विश्वा उन्नत जो करी मनिं धरा कीं तो हुतात्मा असे ॥
 विश्वाला कवटाळितो पसरुन प्रेमें भुजा आपुल्या
 प्रेमानें बदलावया बघतसे ज्या कल्पना हो खुळ्या
 क्रांती रक्तविहीन जो करितसे दीनां जनां उद्धरी
 सोशी कष्ट अनंत त्यास पदवी शोभे हुतात्मा खरी ॥
 क्लेशानें हंसतो न धीर खचतो हांसेल फांसावरी
 ध्येयप्राप्ति करावयास पशुता ती ना कधीं आदरी
 होवो अल्प तरीहि तुष्ट हृदयीं आशा सदा अंतरीं
 कर्तव्यार्थ जगे, त्यास पदवी शोभे हुतात्मा खरी ॥
 येती संकटराशि घोर ठिकच्या त्यांच्या प्रतापें करी
 स्वार्थापासुन नित्य दूर, अचल श्रद्धा अमर्त्या वरी
 ज्याचे निर्मळ हेतु, दंभ लव ना, निष्पाप बाळापरी
 वैराग्याकर थोर, त्यास पदवी शोभे हुतात्मा खरी ॥

केले साध्य जगांत काय न बघा, ते यत्न केले किती
 साध्यासाठी नरे, त्यावरुनियां घ्या तत्परिक्षेप्रती
 ध्येयासाठी उदंड यत्न करि जो आजन्म, जाती जरी
 सारे बंधु विरुद्ध, त्यास पदवी शोभे हुतात्मा खरी ॥
 सोशी नित्य दुरुक्ति शांत हृदये, दारिद्र्य ज्याचे धन
 जाई धांवुन देखतांच दुबळा दुःखार्त कष्टी जन
 पापीही जवळी करी निजगुणे पावित्र्य देई, धरी
 प्रेमें त्या हृदयीं, त्यास पदवी शोभे हुतात्मा खरी ॥
 धिक्कारी न कुणा, गुणास बघतो, तत्त्वा न सोडी कधीं
 द्वेषद्रोह धरीं दुरी, शिरति ते ज्याच्या मनीं ना कधीं
 देवा एक मजे त्यास हृदयीं ध्यातो, न भीती धरी
 कोणाचीहि जगीं, त्यास पदवी शोभे हुतात्मा खरी ॥
 द्रव्ये मानमरातवे न, पदवीदाने न होई वश
 सत्तेनें दबला न जात विलसे निर्दोष ज्याचे यश
 चारित्र्यावर डाग नाहीं इवला, घालून तेला जरी
 डोळ्यांमाजि बघाल, त्यास पदवी शोभे हुतात्मा खरी ॥
 ध्येयीं जीवनिं भिन्नता न उरली तें ध्येय यज्जीवन
 ना रात्री दिन वा बघे श्रमतसे खर्ची तदर्थ क्षण
 ध्येयाचे अनिवार वेड, न जगीं त्यागा यदीया सरी
 ऐशा थोर नरास दिव्य पदवी शोभे हुतात्मा खरी ॥
 ऐशी थोर महा विभूति दिसते जेव्हां धरित्रीवरी
 स्वार्थी दुष्ट असत्य दंभमति जे ते कांपती अंतरीं
 सत्या स्थापुन प्रेम निर्मुन जगा देतो धडे उज्वल
 जे होते पडले त्यांस उठवी दे दुर्बळाला बळ ॥
 ऐसा एक जगांत आज मजला गांधी महात्मा दिसे
 दिनांसाठी सदा जळे तळमळे सत्यास पूजीतसे

होती जी मळी धुळींत पडली ती भारती संस्कृती
 देवोनी उजळा तिला करि नवी वानूं किती तत्कृती ॥
 गांधी धर्मच, मूर्त सत्य गमती, धर्मार्थ तज्जीवन
 गांधी प्रेमच मूर्त, निर्मळ सदा प्रेमार्द्र त्यांचें मन
 गीता चालति बोलती मज गमे गीतार्थ त्यांची कृती
 ऐशी थोर विभूति लाभत अम्हां भाग्यास नाही मिति ॥

—त्रिचनापल्ली तुरुंग, जानेवारी १९३१

९३ ऊठ, झुगारुन देई बेडी

उज्वला ! निर्मला

हे भारतवर्षा

हे मंगल देशा

ऊठ झुगारुन देई बेडी दवडी स्वक्लेशा ॥

कितितरि बापा ! काळ लोटला तुजला रे निजुनि

सकल बंधनें तोडि तडातड तेजस्वी बनुनी

अमृता ! भारता !

शिर वर कर आतां

ऊठ झर्णी आतां

त्वत्पदावरी त्रैलोक्य उभें ठेविल रे माथा ॥

पराक्रमानें तेजें आतां दास्या तुडवावें

तुझे पवाडे जगांत जरि रे सकळांनीं गावे

पावना ! मोहना !

रमणीया भव्या

स्तवनीया दिव्या

राष्ट्रांच्या तूं शिरीं शोभ रे अभिनव सत्सेव्या ॥

तुझी संस्कृती अनंत, रुचिरा, निर्मळ, अमरा, ती

घुळीत परके मिळवूं पाहती, उठ, सोड भीती
 दुर्जया ! निर्भया !
 सुरवरमुनि-पूज्या
 त्रिभुवन--संस्तव्या

अनंत कीर्ती दिगंतांत तं मिरवी निज दिव्या ॥
 तुझे बळ किती तुझी धृति किती तें आणी ध्यानीं
 अवनीवरतीं धन्य होउनी शोभे स्वस्थानीं

प्रेमळा ! कोमळा !
 प्रखर बने बापा
 हटवी निज तापा

दीनापरि ना पडुनी राही दूर करी पापा
 स्वातंत्र्याच्या स्वर्गीं नांदे, दास्यातें तोडी
 दैन्य निराशा निरानंदता सकल झणीं मोडी

सद्रता ! सुत्रता !
 विक्रांता दावी
 भाग्याला मिरवी

दुःस्थिति अपुली विपत्ति अपुली विलयाला न्यांवी ॥
 ढोळे उघडुन केवळ पाही धैर्य मनीं धरुनी
 नमेल अवनी सारी, निजबळ येइल तुज कळूनी

दुर्धरा ! गंभिरा !
 सागरसम धीरा
 मेरूपरि धीरा

वीरा ! वासरमणिसम तळपे करि आत्मोद्धारा ॥
 समय असा ना पुनरपि येईल विलंब ना लावी
 व्हावा स्वातंत्र्योदय आतां भाग्यवेळ यावी

सिंहसा भीमसा

ऊठ त्वेषानें

झळके तेजानें

दुर्गति अपुली विक्रमासिंधो ! त्वरित लयाला ने ॥

स्वाभिमानधन तूं रे होई खितपत न पडावें

धांवे, विजयें जर्गीं वैभवें तूं रे शोभावें

ऊठ रे ! ऊठ रे !

तूं तर जगजेठी

कृति करि तूं मोठी

त्वद्भाग्येंदूवरी लोभूं दे सकल-जगत्--दृष्टी ॥

स्वतंत्र होउन सच्छांतीच्या सुंदर संदेशा

तूंच जगा दे हींच असे रे इच्छा जगदीशा

उज्वला ! निर्मला

हे भारतवर्षा

हे मंगल देशा

ऊठ झुगारुन देई बेडी दवडी स्व-क्लेशा ॥

—त्रिचनापल्ली तुरुंग, ऑगस्ट १९३१

९४ राष्ट्र-पताका

करुं वंदना प्रभातीं । करुं कीर्तना प्रभातीं

राष्ट्रप्रभा पताका । वंदून पुजुं हातीं

स्वातंत्र्यमंत्रपूते । स्वातंत्र्यगीतगीते

ज्योतिर्मये अखंडे । स्वातंत्र्यसद्विभूते

हे उज्वले पताके । तेजस्वि हे पताके

तुज पाहुनी सदैव । कळिकाळ पोटीं धाके

खुलतात तीन रंग । किति गोड गोड गोड
 हे तीन रंग म्हणजे । शम-शौर्य-धर्म-जोड
 शांतीस दावि हरित । सत्वास दावि धवल
 शौर्यास केशरी तो । दावीत अर्थ विमल
 चरखा वरी विराजे । श्रमगौरवास दावी
 समता स्वतंत्रतेचें । हें चिन्ह सुप्रभात्री
 रमवील उद्यमांत । सर्वास नित्य झेंडा
 देईल सर्व लोकां । साधा स्वतंत्र धंदा
 जाळील दास्य सारें । नमवील मत्त लोक
 वितरील सौख्य सर्वां । दवडील दीन-शोक
 हे निर्मळे पताके । तूं मोक्षमार्गदीप
 न दिसेल दैन्य दास्य । जरि तूं सदा समीप
 तूं मूर्त राष्ट्र-वृत्ति । तूं मूर्त राष्ट्र-कीर्ती
 तूं त्याग मूर्तिमंत । तूं मूर्त राष्ट्र-दीप्ती
 तूं शौर्य धैर्य वीर्य । तूं स्वाभिमान-सूर्य
 जें स्तव्य सेव्य भव्य । तें सर्व तूं अपूर्व
 राष्ट्रास तूंच आस । राष्ट्रा तुझीच कास
 आधार तूं जनांचा । विश्वास तूं अम्हांस
 तूं ना तरी न काहीं । ना राष्ट्रनाम राही
 ना वित्त अब्रु जीव । स्वातंत्र्यलाभ नाही
 शोभेल राष्ट्र-देह । जरि डोलसी अजेय
 स्वातंत्र्य-चारु-गेह । तूं निस्तुला अमेय
 विलसे त्वदीय रूप । झळके नभीं सुरूप
 जरि लोचनां समोर । भरतो मनीं हुरूप
 तुज लोचनीं बघून । तुज डोलतां बघून
 गगनांत वायुसंगें । मन ये उचंबळून

देशाभिमान-वारा । हृदयीं भरे भरारा
लोभादि क्षुद्र भाव । जाई विरून सारा
भयभीति लेश नुरते । निर्धास्त वृत्ति होते
तुज पाहुनी समोर । हा प्राण तुच्छ वाटे
करुं कोट छातिचा या । होमू स्वकीय काया
प्राणांस या त्वदर्थ । अर्पू, धरू न माया
तुज रंगवूं स्वरक्तें । पूजूं तुला स्वहस्तें
तूं देवता त्वदर्थ । करिजे न काय भक्तें
हे तारके पताके । दुर्दांत निष्कलंके
हे मंगले अनंते । हे पावने विशंके
हृदयीं तुझा निवास । प्रिय सेव्य तूं अम्हांस
तुज सर्व कांहिं देऊं । घे नम्र वंदनास

—त्रिचनापल्ली तुरुंग, सप्टेंबर १९३०

१५ प्रतिज्ञा

निघालों अम्ही हो सुखानें मराया । स्वतंत्र स्वदेशा प्रयत्नें कराया
नका आमुचे पाय कोणीहि ओढूं । अम्ही आइचीं बंधनें आज तोडूं ॥
नसे यावयाचें, तरी जा घरांत । अम्हां अडथळा ना करावा पथांत
अम्ही दूर लोटून तुम्हांस जाऊं । अम्ही पेटलों, प्राण हे आज देऊं ॥
चला सर्व ते ते जयांची तयारी । कराया स्वतंत्र स्वभू दिव्य प्यारी
निखारा सुखाच्यावरी ठेउनियां । चलावें विलासादिकां सोडुनीयां ।
उठा रे उठा जाहलां काय षंड । उठा रे उठा थोपटून स्वदंड
उठा रे उठा क्षोभ ना काय येतो । न का दास्य पाहून तो त्वेष येतो ॥
मृताच्यापरी ना पडोनी सडावें । पशूच्यापरी ना पडोनी रडावें
उठावें नटावें तुम्ही दिव्य तेजें । असे पाप ते लोळणें आज शेजे ॥

उठा रे तुम्हां काय ना क्रोध येतो । उठा रे तुम्हां काय ना त्वेष येतो
 करायास कार्य प्रभावे उठावे । तुम्ही आपले आज स्वातंत्र्य ध्यावे ॥
 उठा सर्वही ना पडा दैन्यवाणे । चला आज तो मोक्ष ओढून घेणे
 उठा रे प्रतापी बना सिंह धीर । मृतीची न पर्वा वनूं शूर वीर ॥
 चला ध्या पताका करीं दिव्य भव्य । नसे सत्य देशाहुनी अन्य सेव्य
 उठा वाजवा रे नगारे प्रचंड । करूं दास्यतेचे झणीं खंड खंड ॥
 चला जे न घेतील केव्हांहि मार्गे । चला जीव ज्यांचा कधींही न भागे
 चला चित्त ज्यांचे जळे फार पेटे । चला मोक्ष संदपाण्या सर्व नेटे ॥
 रुचे ना सुचे ना अम्हां आज कांहीं । दिशा ओस दाही नसे सौख्य कांहीं
 नसे जो स्वतंत्र स्वभू आमुची ही । सदा तोंवरी शल्य चित्तांत राही ॥
 अतां एकाचि ध्येय आहे समोर । स्वतंत्र स्वदेशा करूं दाउं जोर
 निज प्राण घेऊनियां ते करांत । चला आणुं स्वातंत्र्यदेवी घरांत ॥
 नको दास्य आतां पुरें पारतंत्र्य । उठा रे उठा होउं आज स्वतंत्र
 बना निर्भयस्वांत उत्साहशाली । स्वतंत्र स्वभू पाहिजे आज केली ॥
 करा गर्जना धीर ऊर्जस्वला ती । जिला ऐकुनी कांपती ते अराती
 उठावे अतां एकदांची समस्तीं । चला झाडूनी जीवनांतील सुस्ती ॥
 अम्हां थोर वीरां जर्गीं कोण वारी । अम्हां दिव्य वीरां जर्गीं कोण मारी ॥
 करूं मुक्त आम्ही प्रिया भारतातें । प्रतिज्ञा अशी ऐकवीतों जगातें ॥
 ---त्रिचनापल्ली तुरुंग, ऑक्टोबर १९३०.

९६ झेंडागीत

उठा, बंधुनो ! प्रभात झाली झेंडा--वंदन करूं चला
 प्रतापशाली गगनीं फडके अमरध्वज तो पाहुं चला ॥
 जेविं चराचरिं वायु वाहुनी जीवनरस तो ओतितसे

प्रभात-काळीं तेवीं ध्वज हा अस्मन्मानस फुलवितसे
 प्रभात-काळीं दिनकर कोमल सुमगण जेवीं हंसवितसे
 सुंदर हंसरा ध्वज हा विजयीं तेविं मनाला खुलवितसे ॥
 हंसवी चित्ता, आशा निर्मा, स्फूर्ति अंतरीं संचरवी
 तेजोदायक तिमिरविदारक तळपे ध्वज हा जसा रवी ॥
 पहा स्वकीया करा हलवुनी आपणांस तो बोलवितो
 माझ्याखालीं गोळा व्हा रे तमाम सारे तो वदतो ॥
 झेंड्याखालीं तमाम सारे जमाव करुं या मोदानें
 अंतरंग रंगवूं चला रे शौर्ये धैर्ये वीर्यानें ॥
 राष्ट्राचा हा प्राण अमोलिक राष्ट्राचें हें जीवन हो
 सर्वस्व असे अपुलें जें जें तें तें झेंडा दावित हो ॥
 ज्या राष्ट्रातें झेंडा नाहीं त्यातें नाहीं जर्गि मान
 मान त्याची वरी न होई करिती त्याचा अपमान ॥
 विद्या-वैभव-कला-कीर्तिनें अत्रूचें अभिमानाचें
 संरक्षण होतसे जरि वरी गगनीं झेंडा हा नाचे ॥
 झेंडा म्हणजे जीवन अपुलें झेंडा म्हणजे स्वप्राण
 झेंडा म्हणजे राष्ट्र अपुलें झेंडा दैवत ना आन ॥
 स्वातंत्र्याचें चिन्ह सुमंगल म्हणजे झेंडा हा आहे
 झेंडा फडके झळके जोंवरि तोंवरि वैभवयश राहे ॥
 झेंडा चमके जोंवरि अपुला विश्वां विजयी विक्रांत
 राहूं तोंवरि आपण तेजें निर्भय निर्मळ निर्भ्रांत ॥
 झेंड्याला या वित्ताहून प्राणांहूनहि जपा सदा
 झेंडा अपुला जीव धर्मही झेंडा अपुला देव वदा ॥
 ऐक्याच्या वातावरणाचा झेंडा असतो निर्माता
 स्वातंत्र्याच्या संगीताचा झेंडा असतो उद्गाता ॥
 झेंड्यासाठीं नाना देशीं नाना वीरीं निजरक्त

दिलें, प्राणही फेंकुन दिधले, झेंड्याचे व्हा तुम्हि भक्त ॥
 लाखों करिती बलिदान मुदें एका या झेंड्यासाठीं
 झेंड्याचा महिमा न वर्णवे कधीं कुणाही या ओठीं ॥
 सर्वस्वाचें सर्वैक्याचें राष्ट्रत्वाचें हें चिन्ह
 एकचित्त समूर्त जाहलें धरा अंतरीं ही खूण ॥
 एका अत्तर थेंबामध्यें लाखों कोटी सुमनांचें
 ओतिलें असे सर्वस्व तसें झेंड्यामध्ये राष्ट्रचें ॥
 झेंडा दावी परंपरेला झेंडा संस्कृति गात असे ।
 झेंडा तुमच्या पूर्ववैभवं सद्गुणवृंदें चमकतसे ॥
 मधमाशा त्या पोळ्यासाठीं निशिदिन जेवीं जंपताती
 झेंड्याला या राखूं आपण करूं प्रतिज्ञा प्राणांतीं ॥
 जें आतांचें जें पूर्वींचें भविष्य काळांतलिहि जें
 अपुलें मंगल सुंदर उज्वल तें या झेंड्यामध्ये सजे ॥
 झेंडा सुंदर थोर तिरंगी ललामभूत त्रिजगातें
 त्रैलोक्य उभें अभिराम अशा या झेंड्याला नत नमतें ॥
 प्रातःस्मरणीया रमणीया वरणीया झेंड्या नमन
 तुला करितसों, तव भक्तीनें जावो अमुचें भरुन मन ॥

—त्रिचनापल्ली तुरुंग, सप्टेंबर १९३०

१७ एकच वेड

मातृभूमि ! माझ्या चित्ता एक वेड लागे
 मायभूमि ! चिंतनिं तव गे जीव नित्य जागे
 झोंपबीप न सुचे मातें हायहाय वाटे
 हानि दीन त्वत्स्थिति वधुनी अंतरंग फाटे ॥
 काय आइ ! करुं मी कोठें जाउं गे त्वदर्थ
 पारतंत्र्य पाहुन वाटे जन्म सर्व व्यर्थ

चित्त वित्त बुद्धी माझी देह हा मदीय
 जरी तुझ्या कार्मीं येती धन्य धन्य होय ॥
 मला सदा वाटे घावें सर्वही त्वदर्थ
 तुला वैभवावर नेतांना होउं दे मदस्त
 देह इंद्रियें हीं सारीं सर्वदा खपावीं
 त्वदुद्धारकार्यीं आई धन्यधन्य व्हावीं ॥
 तुझ्या ध्यानरंगीं रंगो हें मदंतरंग
 मुखीं वसो गोड तुझ्या सत्कीर्तिचे अभंग
 हात पाय बुद्धि अखंड श्रमो त्वदुद्दारा
 दूर करिन झिजुनी झटुनी पारतंत्र्यभारा ॥
 थोर महात्म्यांना जे जे स्फुरति गे उपाय
 आचरेन न गणीन मनीं मी संकटें अपाय
 तुझा शिपायी मी आई ! 'कां' न मी म्हणोन
 पुढें घुसुन धारातीर्थीं झुंजतां पडेन ॥
 घाव घालण्याला उत्सुक, शृंखला तुझ्या मी
 तोडुनी, तुला चढविन गे आई ! मोक्षधामीं
 तुझ्यासाठीं आई ! लाखो सुत तुझे खपोत
 तुझ्या शृंखला भंगूं दे अंगिं ना खुपोत ॥
 विपत् तुझी जाइल विलया दैन्य हें हरेल
 तेज दिव्य त्वन्मुखकंजीं माउली ! फुलेल
 कलाज्ञानवैभव-योगें आई ! शोभशील
 निकट विश्व घेशिल राष्ट्रें सर्व हर्षतील ॥
 धन्य तो न दिन येइल का जों असे मदायु ?
 न यो, त्वदुद्दारीं परि मज्जन्म सर्व जाऊ
 आई ! सर्व जीवन तुझिया आर्पिलें पदाला
 हा विचार देइल अंतीं शांति मन्मनाला ॥

तुझ्या पोटीं जन्म पुन्हां मी घेइन प्रमोदें
 पुनःपुन्हां जन्मुन सेवा करुनियां मरूं दे
 आइ गोड सेवा तव गे अमृतमधुर मेवा
 प्रभो ! देइ जन्मोजन्मीं मला मातृ-सेवा-॥
 मातृसेवनाविण देवा ! मागणें न कांहीं
 एक मात्र आनंद असे मजसि हाच पाही
 चंदनापरी मद्गात्रें सर्वदा झिजूं दे
 अहर्निश श्रमुनी श्रमुनी शांतिनें पडूं दे ॥

—त्रिचनापल्ली तुरंग, सप्टेंबर १९३०

१८ स्वातंत्र्य—दिव्य—दर्शन

अजि घुमघुमली स्वतंत्रतेची भेरी

दुमदुमली दुनिया सारी

अजि राष्ट्रानें स्वतंत्रतेची केली

घोषणा धीर या काळीं

अजि राष्ट्रानें सर्व शृंगला अपुल्या

तोडुनियां फेंकुन दिधल्या

अजि राष्ट्रानें गुलामगिरिचे पाश

फेंकियले दाहि दिशांस

तरि उठा उठा हो सारे

जयनादें गगन भरा रे

निज झोंप सर्व झाडा रे

जय—घोष करा कोण तुम्हांतें वारी

दुमदुमली दुनिया सारी ॥

निज राष्ट्रानें आज मांडिलें ठाण

ध्या हातिं सतीचें वाण

व्हा सिद्ध तुम्ही प्राणार्पण करण्यातें
 त्यागाविण कांहिं न मिळतें
 सूं येणाऱ्या बंदुकिच्या गोळ्यांना
 सुकुमार फुलांसम नाना
 निज छातीला निष्कंप करा आणि झेला
 तोफेचा तांवर गोळा
 डोळ्यांत विजेचें तेज
 लखलखो तुमच्या आज
 प्राणांचे घाला साज
 त्या स्वतंत्रता - देवीच्या शुभ शरिरीं
 दुमदुमली दुनिया सारी ॥
 बहुधन्य तुम्ही करा यशस्वी काज
 देशार्थ मरोनी आज
 आजि सुख माना धन्य आपणां माना
 कीं देतां येतिल माना
 या मातेला मोक्षामृत तें द्याया
 अर्पा या अपुली काया
 श्रीशिव बाजी तानाजी जनकोजी
 तच्याग दाखवा आजी
 कष्टांची पर्वा न करा
 हालांची पर्वा न करा
 प्राणांची पर्वा न करा
 ही संधि असे आली सोन्यासारी
 दुमदुमली दुनिया सारी ॥
 हे पहा किती तरुण-तरुणि तेजाळ
 हे सजले उठले बाळ

हे स्वतंत्रतेसाठीं सारे उठले
 अभिनव—नव—तेजें नटले
 तुम्हि धन्य खरे धन्या तुमची माय
 हर्षेल आज शिवराय
 हे तरुणांनो ! तेजस्वी वीरांनो
 बाळांनो सुकुमारांनो
 पाहुनी तेज हें तुमचें
 मन खचेल त्या काळाचें
 ते रविकर फिक्कट साचे
 व्हा आज पुढें मोक्ष येतसे दारीं
 दुमदुमली दुनिया सारी ॥
 त्या लहरींच्या लहरी पाठोपाठ
 सागरांत उठति अलोट
 त्या ज्वाळांच्या ज्वाळा पाठोपाठ
 वणव्यांत नाचती दाट
 त्यापरी तुम्ही टिप्परघाई खेळा
 ही स्वातंत्र्याची वेळा
 घरदार अतां सारें राहो दूर
 भारतभू करणें थोर
 मरण्याला उत्सुक व्हा रे
 मोक्षास्तव उत्सुक व्हा रे
 हालांस मिठी मारा रे
 मग कोण तुम्हां दवडिल जगिं माघारी
 दुमदुमली दुनिया सारी ॥
 या ललनाही मरण्यासाठीं आल्या
 मर्दानी झांशावाल्या

अम्हि ना अबला जगता हें कळवाया
 देशास्तव उठति मराया
 निज बांधित त्या धैर्ये शौर्ये पदर
 कारिती न कुणाची कदर
 त्या पहा पहा वीरांपरि हो सजल्या
 जगताच्या दृष्टी थिजल्या

पाजावें बाळां ज्यांनीं
 न्हाणावें बाळां ज्यांनीं
 प्रेमांत रमावें ज्यांनीं

त्या मरणाळा कवटाळिति ह्या नारी
 दुमदुमली अवनी सारी ॥

काधिं मरणा ना भारत—कन्या डरती
 मरणातें मारुन जाती
 ती असुराशीं लढते भास्वर भामा
 रामासम लढली रामा

ती संयुक्ता दिव्य पद्मिनी देवी
 खाईत उडी ती धेई

ती उमा लढाया जाई
 ती रमा सती हो जाई
 ती लक्ष्मी तळपत राही

ही परंपरा राखिति भारत--नारी
 दुमदुमली दुनिया सारी ॥

या मातेच्यांसाठीं मरण्यासाठीं
 उठुं देत बाळकें कोटी
 ते धैर्यानें मरण मानुं दे खेळ

मोक्षाची आली वेळ
 निज कष्टांनीं स्वातंत्र्यातें आणूं
 मोक्ष असे मरणें जाणूं
 तें मज दिसतें दिव्य असें स्वातंत्र्य
 तो भारत दिसतो मुक्त
 तें दर्शन दिव्य बघा रे
 मत्प्रातिभा दाविल सारें
 ही दिव्य दृष्टि तुम्हि ध्या रे
 तें दृश्य पहा, ऐका ती ललकारी
 दुमदुमली दुनिया सारी ॥
 ते अवनिवरी सुरवर--मुनिवर आलें
 पुण्यात्मे सारे जमले
 ते श्रीराम श्रीकृष्णार्जुन येती
 शिबि हरिश्चंद्र ते येती
 ते वाल्मीकि व्यास मुनीश्वर आले
 सनकादिक ऋषिवर आले
 ते बुद्ध पहा महावीरही दिसती
 शंकराचार्य लखलखती
 ते पृथ्विराज दिसले का
 ते प्रताप तरि दिसले का
 शिवछत्रपती दिसले का
 ते सर्व पहा आले पुण्याकारी
 दुमदुमली दुनिया सारी ॥
 श्रीभारतभू मंगलासनीं बसली
 ती अपूर्व सुंदर दिसली
 रवि कोटि जणूं एके ठायीं मिळले

तत्तेज तसें लखलखले
 किति वाद्यें तीं मंगल वाजंत गोड
 या प्रसंगास ना तोड
 किति हार तुरें मोतीं माणिक-राशी
 मातेच्या चरणांपाशीं
 अभिषेक कराया उठती
 स्वातंत्र्यमंत्र ते म्हणती
 “ ॐ समानी व आकूतिः ”
 ती अभिषिक्ता जननी शोभे भारी
 दुमदुमली दुनिया सारी ॥
 तें वस्त्र पहा दिव्य अमोलिक दिधले
 परिधान जनानिनें केले
 ती रत्नांचे अलंकार ते ल्याली
 भारतभू तेजें फुलली
 ते सप्तर्षी नक्षत्रांचे हार
 अर्पितां अमोलिक फार
 त्या दाहि दिशां तत्तेजानें धवल
 धवळले विश्व हें सकळ
 सर्वांनीं भेटी दिधल्या
 मेरूपरि राशी पडल्या
 सुख-कथा अपूर्वा घडल्या
 ती श्रुति तेथें शांतिगीत उच्चारी
 दुमदुमली दुनियां सारी ॥
 त्या पतिव्रता स्वर्गामधुनी येती
 श्रीसीता श्रीसावित्री
 त्या भारतभूमातेची शुभ भरती

प्रेमानें मंगल ओटी
 शुभ शंखादी वाघें मंगल झडती
 ध्वनि अनंत तेथें उठती
 जयघोषाची एकच झाली टाळी
 आनंदें सृष्टी भरली
 अक्षता स्व-पुण्याईची
 पिंजर ती पावित्र्याची
 घेऊन करीं निज साची
 त्या थोर सती लाविति भारत-भाळीं
 दुमदुमली दुनिया सारी ॥
 मग सकळ मुलें मुली आइच्या जवळी
 आलीं त्या प्रेमें कवळी
 ती झळंबलीं प्रेमें मातेलार्गीं
 बिलगलीं आइच्या अंगीं
 ते देव मुनी मुलांस आशीर्वाद
 देतात धन्यता-वाद
 सत्कन्यांची सत्पुत्रांची आई
 शोभते भरतभू माई
 आनंदाश्रूंचे लोट
 प्रेमाश्रूंचे ते लोट
 खळखळा वाहती तेथ
 किति सुख पिकलें देव भारता तारी
 दुमदुमली दुनिया सारी ॥

९९ महात्माजीस

विश्वाला दिधला तुम्हीच भगवन् संदेश मोठा नवा
ज्यानें जीवन सौख्य करणें साधेल या मानवा
तें वैराग्य किती ! क्षमा किति ! तपश्चर्या किति ! थोरवी
कैशी एकमुखें स्तवूं ? मिरवतां भास्वान् जसा तो रवी ॥
आशा तुम्हि अम्हां सदभ्युदयही तुम्हीच आधार हो
तें चारित्र्य सुदिव्य पाहुनि अम्हां कर्तव्यसंस्फूर्ति हो
तुम्ही भूषण भारता, तुमचिया सत्कीर्तीचीं भूषणें
हें त्रैलोक्य धरील, धन्य तुमचें लोकार्तिहारी जिणें ॥
बुद्धाचे अवतार आज गमतां, येशूच किंवा नवे
प्रेमांभोधि तुम्ही, भवद्यश मला देवा ! न तें वानवे
इच्छा एक मनीं सदा मम भवत्पादांबुजा चिंतणें
त्यानें उन्नति अल्प होइल अशी आशा मनीं राखणें ॥
गीता माझि तुम्ही श्रुतिस्मृति तुम्ही तुम्हीच सत्संस्कृति
त्यांचा अर्थ मला विशंक शिकवी ती आपुली संस्कृति
पुण्याई तुम्हि मूर्त आज दिसतां या भारताची शुभ
धांवे दिव्य म्हणून आज भुवनीं या भूमिचा सौरभ ॥
तुम्ही दीपच भारता अविचल, प्रक्षुब्ध या सागरीं
श्रद्धा निर्मितसां तुम्हीच अमुच्या निर्जीव या अंतरीं
तुम्ही जीवन देतसां नव तसा उत्साह आम्हां मृतां
राष्ट्रा जागविलें तुम्ही प्रभु खरें पाजूनियां अमृता ॥
तुम्ही दृष्टि दिली, तुम्ही पथ दिला, आशाहि तुम्ही दिली
राष्ट्रा तेजकळा तुम्ही चढविली मार्गीं प्रजा लाविली
त्या मार्गें जरि राष्ट्र संतत उभें सश्रद्ध हें जाइल
भाग्याला मिळवील, भव्य विमल स्वातंत्र्य संपादिल ॥
विश्रांति क्षण ना तुम्ही जळतसां सूर्यापरी संतत

आम्हीला जगवावया शिजवितो हाडं, सदा राबत
 सारें जीवन होमकुंड तुमचें तें पटलेलें सदा
 चिंता एक तुम्हां कशी परिहरूं ही घोर दीनापदा ॥
 होळी पेटलिसे दिसे हृदयिं ती त्या आपुल्या कोमल
 देऊं पोटभरी कसा कवळ मदूबंधूस या निर्मळ
 ह्याची एक अहर्निश प्रभु तुम्हां ती घोर चिंता असे
 चिंतार्चितन नित्य नूतन असे उद्योग दावीतसे ॥
 कर्में नित्य भवत्करीं विविध तीं होतीं सहस्रावधी
 ती शांति स्मित तें न लोपत, नसे आसक्ति चित्तामधीं
 शेषीं शांत हरी तसेच दिसतां तुम्ही पसाच्यांत या
 सिंधु क्षुब्ध वरी न शांति परि ती आंतील जाई लया ॥
 गाभाच्यांत जिवाशिवाजवळ तें संगीत चाले सदा
 वीणा वाजतसे अखंड हृदयीं तो थांबतो ना कदा
 झोंपे पार्थ तरी सुरूच भजन श्रीकृष्ण श्रीकृष्णसें
 देवाचा तुमचा वियोग न कदा तो रोमरोमीं वसे ॥
 वर्णू मी किति काय मूल जणुं मी वेडावते मन्मती
 पायांना प्रणति प्रभो मरति हे डोळ्यांत अश्रू किति
 ज्या या भारतिं आपुल्यापरि महा होती विभूर्ती, तथा
 आहे उज्वल तो भविष्य, दिसते विश्वंभराची दया ॥

—अमळनेर, १९२६.

वराठी ग्रंथ संपादन. ठाण. स्वतंत्र.

वस्तुक्रम ७५६२ वि:

२०३८ वी: दि: २०/३/७९

REFBK-0006777

REFBK-0006777